

RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26),
JULIJ 1994

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA	str.	RAST. št. 3-4 (25-26)
UVODNIK	Posvojitev je potrebna, ta Rast	163	Jože ŠKUFCA
I LITERATURA	Nevidne roke	166	Stane PEVEC
Poezija	Obletnica mature		
	Gašperček		
	Moje mesto	167	
	Temenica		
	Bosanska balada	168	Rudi ROBIČ
	Plač		
	Strah		
	Mesto mojih noči	168	Avgust GREGORČIČ
	Pot v najin svet	169	
	Slovo		
	...nasršena v blesk in ogenj	170	Marjanca KOČEVAR
	... vsak dan ob svitu		
	... v ostrem oblizu latvice		
	... noč se potihem ruši		
	Pesnik v kuhinji	171	Ivan ZORAN
	V ogledalu...	171	Janja KASTELIC
	Kruto...		
	V meni je...	172	Drago VUICA
Prevodi	Neki mimoidoči	173	Charles BAUDELAIRE
	Smrt zaljubljenecv		(prevod: Janez KOLENC)
Proza	Pogrebniiki in snubci	174	Lojze KRAKAR
	Mantra in kvarta (II.)	181	Luc KLEČNIK
II KULTURA			
	Kratek uvod k odlomku o Žužemberku	186	Dagmar SLEKOVEC
	Žužemberk	186	Milan ŠKERLJ
	Sprehod po dolenskih arhivih	199	Miloš JAKOPEC
	3. bienale slovenske grafike Otočec 1994	205	Bojan BOŽIČ
III NAŠ POGOVOR			
	Ptič, ki je pel pod svinčenim nebom (Pogovor z Viktorjem Blažičem)	208	Milan MARKELJ
IV DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Problemi trga delovne sile na Dolenjskem	222	Boris DULAR
	Kako je potekal začetek gradnje novomeške regijske bolnišnice	228	Vilma PIRKOVIČ
	Nauk o zavarovanju pred boleznimi (imunologija) zavzema vse večji razmah v medicini	237	Draga ČERNELČ
V RASTOČA KNJIGA			
	Pomembno je, da človek ne pozabi, zakaj živi (Pogovor z Avgustom Gregorčičem)	248	Ivan GREGORČIČ
	Celovito obvladovanje kakovosti	254	Jure UREK
	Razvojna vizija kmetijske pridelave in zadružništva v občini Novo mesto	258	Jože STARIČ

DOM

82

RAS

D2007/1935

VI ODMEVI IN ODZIVI

Sporočila s seminarja ekonomistov Dolenjske in Bele krajine	264	Janez GABRIJELČIČ
Pozdravni nagovor	265	France BERNIK
Slovenski jezik – moje bogastvo in ponos	267	Marija ANDREJČIČ
Studenc Gosposdična – prizadevanja za obnovo	269	Andrej HUDOKLIN
Ob izidu 61. tematske številke		
Acrocephalusa, Spodnje Posavje	272	Andrej HUDOKLIN
Novosti Dolenjske založbe	274	Franci ŠALI

VII GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

277 Karel BAČER

VIII KRONIKA

April – junij 1994	288	Peter ŠTEFANČIČ
Sodelavci te številke	308	

NASLOVNICA: Kolpa teče... Iz knjige Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje, Novo mesto 1993; foto: Matjaž Mehle

POSVOJITEV JE POTREBNA, TA RAST!

Spet smo povili dvojno številko Rasti, drugič v tem letu. Ponaša se z obsegom in kvaliteto. Kritično oko bi ji morebiti lahko odvzelo kaj bleščave, kar pa ne pomeni, da ni bogata, aktualna in tudi prikupna. Marsikdo bo v njej pogrešal poglobljeno besedo še o čem. Odgovore na to, morda ne vseh, pa bo prinesla 3. številka, ki je v temeljiti pripravi in jo bodo bralci, če ji bo naklonjena eksistenčna sreča, dobili najkasneje prve dneve v oktobru. Uredništvo neustavljivo snuje, pridobiva in spodbuja sodelavce, kritizira in zavrača nesprejemljivo in z navdušenjem ter utemeljenimi pridržki sprejema, kar je vredno, da se uvrsti v revijo. Kritično zavzeti glasovi članov uredniške družine so redno na dnevnem redu, ko se je treba odločati, opredeljevati. Hlinjenje do stvari, namenjenih reviji, je uredništvu tuje. Za svobodo mišljenja gre, za besedo, ki ji je cilj videna, občutena ali slutena resnica, vodeča nit pa kvaliteta.

Od te številke dalje se bo Rast precej časa bogatila še z gradivom za dolenski biografski leksikon, ki ga vestno in strokovno odgovorno že štirinajst let zbira, oblikuje in ureja prof. Karel Bačer. Vrsto let so to gradivo prinašali Dolenjski razgledi, ki so bili do nedavna dragocena literarnokulturna priloga Dolenjskega lista. Prof. Bačer je nadaljnje objave tega gradiva ponudil Rasti. Uredništvo je ponudbo sprejelo, tudi kot avtorjevo zaupanje vanjo. V uvodnih pojasnjevanjih je avtor med drugim zapisal: »Uredništvo je z razumevanjem sprejelo pobudo, za kar se mu iskreno zahvaljujem. Veselilo bi me, če bi na enako razumevanje naletel tudi pri naročnikih oziroma bralcih revije.« Tej želji se pridruže tudi uredništvo Rasti.

Že nekajkrat je bila na uvodnih straneh revije sprožena pobuda za izredne, tematske številke Rasti. Prva uresničitev te zamisli je tik pred zaključkom. Izredna številka bo posvečena Jožetu Gregoriču (1912–1943), piscu člankov in razprav s področja umetnostne zgodovine Dolenjske, še posebej novomeške kapiteljske cerkve. Ta posebna številka Rasti, obogatena s slikovnim gradivom, bo obsegala okoli 270 strani, s formatom, podobnim rednim številkam.

Predvidevamo, da se bodo stroški zanjo pokrili s prodajo. Samo tako ji je izid omogočen. Iskreno želimo, spoštovani bralci in bralke Rasti, da naročite tudi izredno številko. Ponudba zanjo bo prišla na naslove posameznikov. Ta zvezek, ki bo skoraj knjiga, je v uredniških rokah naše redne sodelavke, Marinke Dražumerič, umetnostne zgodovinarke, trenutno najboljše poznavalke celotnega Gregoričevega opusa.

Z rednimi številkami je Rast s tem zveščičem preseгла obseg 2000 strani. Kar pet obsežnih knjig bi lahko iz tega nastalo. Toda ta desetnica nikakor ne more dobiti več ali manj rednih posvojiteljev. Pa tako rada bi se udomačila v varnih domačih naročjih! Ministrstvo za kulturo ji je letos mnogo več zatrdno obljubilo, kot je končno odobreni znesek. Kakšno leto prepozno je začela izhajati ta Rast, da bi se lahko pri vrhu ize-načila s svojimi sorodnicami v Sloveniji. Četudi ji uredniški odbor služi iz ljubiteljske naklonjenosti, za plačilo, ki je le simbolično, in da je glavni urednik v vseh letih priprav in izhajanja ni oškodoval niti za prebito paro, toda taka predanost, kot kaže, ni vredna nič ali pa kvečjemu posmeha. Zapisati pa je treba, da uredništvo do sedaj še ni dobilo najmanjšega namiga, naj revijo utiša oziroma jo spravi z dnevnega reda.

Prejšnjo številko, ki je priromala na dan s (pre)veliko zamudo, so mnogi pogrešali. Doživela je prijeten sprejem in pohvale na njen račun so se izrekale tudi mimogrede, ob naključnih srečavanjih z bralci.

Mučno je o tem pisati. Mnogim to že preseda, kar je več kot razumljivo. Odrešljivo zdravilo bi tudi bilo, če bi uredniški odbor, ki je glavni krivec, da revija eksistira, postavili na zatožno klop in ga gnjavili toliko časa, dokler skrbi in dela za to desetnico ne bi dokončno opustil. Izhod pa je lahko tudi tak, da mu sponzorji s poslušom za revijo izrečejo oprostilno sodbo, kajti neslavni konec Rasti ne bi bil ravno v ponos naši kulturi, ki je ni prav nikjer in nikoli preveč.

Interesente za obstoj in rast Rasti naj bi povezali v odboru, ki bo na novo statusno opredeljen. Toda preden se bo to zgodilo, bo peti letnik mimo. Do takrat pa je potrebno poskrbeti za izid treh obsežnih števil. Zagotovljenega denarja pa je za dobro polovico enega samega zvezka. To je velika skrb, na žalost preložena kar na uredništvo oziroma na njegovo vodstvo...

Posvojitvev je potrebna, ta Rast. V prostoru, kjer hoče živeti in rasti. Otoplitvenega skrbništva zanjo iz prestolnice ni pričakovati. Čutimo in občutimo, da smo obrobje. V nobenem soočenju in v nobenem primeru pa ne po svoji krivdi.

Vremena Kranjcem bodo se zjasnila... Samo kdaj, to je zdaj vprašanje.

Julij 1994

Jože Škufca

RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULIJ 1994

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

LITERATURA

Stane Pevec **NEVIDNE ROKE**

*Kar ni in ni šlo iz otroških bučk,
da iz kapelice, kjer je sedela
v namišljeni svetlobi regratovih lučk,
Marijo z detetom kar noč je vzela*

*in na križpotju sredi polja križ
z nadstreškom preperelim, da na glavo
curljalo je kot Križanemu za oblíž –
je neko jutro prekopicnjen v travo.*

*V temi, srhljivem času za otroke,
jemale so nevidne trde roke,
kar je bilo za nas nepogrešljivo.*

*V otroški svet nikdar po tej napaki
se niso vrasli bronasti junaki
tako domače in tako ganljivo.*

OBLETNICA MATURE

*Ni boljšega maskerja, kot je čas.
Ko buljim v meni čisto tuj obraz
in iščem zanj predalček v svoji glavi,
sošolec ta pa ta, se mi predstavi.*

*Oboje, vidim, zmage in porazi,
na licih in pasovih se odrazi
in kdor ni več kot vlečko držal slavi,
z receptom za uspeh v življenju gnjavi.*

*A brž že kdo besedo mu prestriže.
Omizje družno čas vrti nazaj
in svet iz davnih dni prihaja bliže.*

*Spomin odpre vanj vrata nastežaj.
Letijo maske kot po karnevalu.
Mladost spet srfa na mogočnem valu.*

GAŠPERČEK

*V dežju skoz vas po lužah čofotamo
kot izgubljen ostanek strelske vrste.
Povsod me zebe, a še najbolj v prste
in jermen mitraljeza žuli v ramo.*

LITERATURA
Rast 3–4/1994

*Očanec z vnukinjo ponuja steklenico,
ko nas po rdečem traku prepoznata;
in pred patroljo zadrleskne vrata,
brž ko spehamo v bližnjo se senico.*

Stane Pevec *V tišini srkamo domače žganje.
Med nami kakor gašperček zakurjen
žehti postava brhkega dekleta.*

*Še najbolj dojke, ko dam roke nanje,
željan samo toplote, prav nič vznurjen.
Dekle stoji pri miru kot ukleta.*

MOJE MESTO

*Po mestu pohajkujem; dan je tak,
da lepšega si ne bi želel za dopust.
Že to, da v vrvežu na vsak korak
v pozdrav odpirati ni treba ust!*

*S tem nočem reči, da nikogar ne poznam.
Veliko jih srečujem vrsto let
in stavim, da jim nisem tujec tudi sam.
A grem kar skozi njega kakor skozi komet.*

*Brezimnost črede je oklep,
ki neudoben je prijetno varen
kot dom, v katerem je še vse po starem.*

*Ker v mestu čutim varnost in toplino,
vse globlje rinem vanj kot roka v žep.
Pa pravzaprav sem hotel samo v kino.*

TEMENICA

*Čez travnike, da jim zavida njiva,
polzi neslišno kot za žabo kača
skoz ločje v vodi in samo pahljača
vrbovih krošenj jo očem odkriva.*

*V zadregi kakor mati, ker bolj malo
v predpasniku prinaša med otroke,
pogreza za več vode se v globoke
ponore, a se vsakič skozi skalo*

*po kapljicah cedi iz volhkih brezen.
Tako se skrivoma solzi oko,
ki razočaranja ne more skriti.*

LITERATURA
Rast 3-4/1994

*In nadaljuje tok, ki noče biti
v pokrajino z natančnostjo uvézen.
Je moder trak, odvržen kar tako.*

Rudi Robič BOSANSKA BALADA

Beseda
je zdaj nož,
ne ve se,
kje je žena,
ne ve se,
kje je mož.

Beseda
je zdaj nož.

PLAČ

Prihaja
siva noč.
Se čuje
plač otroka,
roti ga
tuja roka.

Glej, dan bo
zopet vroč.

STRAH

Že trkajo
zmrzali,
koraki
v noč gredó.

V očeh se strah
zrcali –
in težko
je nebo.

Avgust Gregorčič MESTO MOJIH NOČI

Takrat, ko se zvečeri neko mesto
daleč od tu,
se milijone zvezd
z neba navzdol spusti,
a z druge strani
rastejo mestne luči
po bregu do zvezd...

Ko se zvečeri, strmim
in nikoli ne vem,
da kje se sproščajo zvezde,
ne da kje luči rasto,
vem le to,
da tam spi
ob stiku zvezd in luči...

Spi zvezda mojih poti,
spi v mestu mojih noči...

LITERATURA
Rast 3–4/1994

Jaz pa s hotelskega okna
tja v breg zrem,
kjer je stik zvezd in luči,
in prosim to mesto,
da se zdani...

*Pot v najin svet
je sveža preproga trav.
Nihče zanjo ne ve,
razen naju in ptic,
ki domujejo v njem.
V njem je polno brazd
za setev novih rož,
dovolj neba
za nove svetilke zvezd
in polno mladih dreves
za skrivališča vetrov,
ki v tvoje lase še ne smejo
zanesti ognjene ljubezni...
V njem čakajo jate metuljev,
da novorojenim očem
pokažejo igre otroštva in sanj...*

*Pot v najin svet
je sveža preproga trav,
ki še bolj zeleni,
kadar greva po njej.*

* Prijatelju Ivanu Goletu pred od-
hodom v ZSSR

SLOVO*

*Vem, da bo v tujo deželo
pogosto prihajal spomin
iz teh krajev
in z vetrom domače vonjave,
od prvega cvetja
do pozne otave
iz tvojih dolin,
od trte cvetoče
do zrelega grozdja
in vriskov jesenskih
od vinskih strmin...*

*Vem, da bo v tujo deželo
pogosto prihajal spomin,
kot mesec opit
iz sodov kipečih,
takrat, ko v kozarcih iskročih
doma bo mladost vasovala...*

*nasršena v blesk in ogenj
sem stótnica v megli
rezko vrisknjena
v brezpotje*

*nikjer nobene bilke
kaplja medu
je zmrznila v kristal*

*le mraz
steklen in trajajoč
kot nož
v živo tkivo zasajen*

*po volčje tuli
topo bolečino
brez glasu
le s shrljivo kožo
in jezikom
iztegnjenim v raskav molk*

* * *

*vsak dan ob svitu
poležavam pusta in suha
v plitki gredi široke pahljače
telo pa zavito v raševino
kot neraziskana mumija*

*plast za plastjo previdno luščim s sebe
do grobega otipa luskinaste kože*

*stisnjeno kopje se počasi razpira
v slepečo monštranco dneva
in bežna refleksija spomina
škrtne v strop*

*jarmovi leseni bogovi izrisujejo jutro
poljubljajo me s svojimi podkvastimi usti
in v moje hladne dvome vdihujejo večnost*

*iz ozke reže v steni me motri dvoje kačastih oči
in v telo se mi vžigajo trdi jantarni plameni*

*ko se v pravi kot razkoljem
se mi po rokah in ustnicah
pokotrljajo mrzle jagode odloženih grehov*

LITERATURA
Rast 3–4/1994

* * *
*v ostrem oblizu latvice
žgalina*

*ne verjamem
snežnim solzam
ki potrkavajo po dnu*

*v zaup glinenca se nagnem
da ne bi pljusnila
prek roba
in suhó poniknila
v sipek čas*

* * *

*noč se potihem ruši
v zasip razrahljanega sna
vsa prebujanja déjà–vuji*

*že rahlo razprt cvet zavedanja
in napol odreveneli prsti
v soperici spola*

*ostro rezilo svita
kosi redke pozabljene zvezde*

*ko zadnja obleži na odeji
mi roke zadišijo po sparjeni soli
svetloba pa brizgne
po vseh rahlih kotanjah
kot bi se nabrekel žarek
komaj prebujen iz drznih sanj
s težko in polno lovko
plaho dotaknil
luninega kraterja*

Ivan Zoran **PESNIK V KUHINJI**

V kuhinji ne moreš pisati pesmi.
V nji ni prostora ne časa za take stvari.
V kuhinji je tisoč skrbi in tisoč reči,
ki so pomembnejše kot pisanje pesmi.

V kuhinji so vse tvoje misli in sanje,
potopljene v omamne vonje zelenih jedi.
V kuhinji še spomin na preteklost lepo diši.
V nji je vse postavljeno v pričakovanje.

V kuhinji je použivanje krušnih drobtin obred.
Skupaj s kapljami vina je obred iz verovanja.
Vino sámo je za napoj po umiku iz samovanja
in za napoj taki pomladi, ki stopi v duši led.

Sicer pa je v kuhinji kralj tvojih sanj krompir.
Hvala lepotcu v rjavkasti srajčki – z njim preživiš.
O tistem, kar v kuhinji še (če sploh kaj) doživiš,
kje druge naččekšaš kak verz – v vódo ali na papir.

Čeprav bi v kuhinji rad vsaj prebral kako pesem,
je ne moreš, ker nimaš časa za take stvari.
V kuhinji je res toliko drugih reči in skrbi,
da bi s prebiranjem pesmi postal še neresen.

Janja Kastelic

* * *

V ogledalu
k r i s t a l n e
reke
je
golo dekletce
z a r d e l o
ob podobi
svojega
p r e b u j e n j a.

PROČ!

bolečina
p o k o p a n i h
sanj
in
h r e p e n e n j a
po
prelestni
d a v n i n i !

* * *

K r u t o
je biti
s a m,
kot
o d ž a g a n a
veja
iz
DRUŽBE
i z g n a n.

Do
kod
sega
meja
č l o v e k o v i h
ran?

S m r t?
Ne.
Peščica
s p o z n a n j,
da si
vse
za
človeka
tvegal
z a m a n.

Drago Vuica V MENI JE...*

* V spomin Niki in njenemu dediju Severinu na prijeten sprehod po mestu pred dvema letoma

V meni je prelestna pomlad.

*Ko tudi Ti si bil še mlad,
prerad sprehajal si se med kostanji
in občudoval si svet zunanji:
Krko, naše mesto in Gorjance
in pod njimi obiskoval si v mislih
svoje znance...*

*Dedi,
zdaj uživaš mir preresni,
a v duši čutim Te;
čeprav odhod telesni
je pretrgal vse,
a spomina ne...*

*Ta šopek, glej, je zate,
moj dragi dedi, ate!*

Foto: Drago Vuica, marca 1994

LITERATURA
Rast 3-4/1994

Charles Baudelaire *NEKI MIMOIDOČI*

*Krog mene ulica glušča plala,
visoka, tenka v žalosti svečani
prešla me žena, ki v prelepi dlani
je dvignjeni šop s trakom si zibala.*

*Okretna, blaga, noga kot iz kipa,
sem zgrbil se... Pogled kot čudo vpije,
oči nebo, ki v njem vihar že klije,
radost, ki ubija, slast, ki čar razsipa.*

*Tema in luč. Me v hipu prerodila
s pogledom svojim bežna je lepota,
mi šele večnost jo bo spet razkrila?*

*Kje? Pozno, daleč, nikdar? Si zbežala
od kod, ne vem, ne ti za moja pota,
da ljubil bi te, vendar si zaznala.*

SMRT ZALJUBLJENCEV

*V vonjavah bova posteljo imela,
dva divana globoka kakor grob,
v policah tuja roža bo cvetela,
najlepši najin bo nebeški strop.*

*Poslednjo luč razkošno uživala
in srci v baklah bosta se izžgali,
ki dvojno luč iz naju bo sijala
v duha, ki dvojčka sta si ogledali.*

*In neko noč iz rož in iz modrine
skrivnostne bova ena le svetloba
kot vzdih globok, s slovesi bolečine.*

*Čez čas odprl Angel bo temnici,
vesel in zvest, oživljat bo prišel
zrcali motni, mrtvi plamenici.*

Prevedel: Janez Kolenc

Gustav Coubert: Charles Baudelaire
(levo),
Charles Baudelaire: Avtoportret
(desno)

Prevodi

LITERATURA
Rast 3-4/1994

Lojze Krakar POGREBNIKI IN SNUBCI

V mojih mladih letih je bilo pri nas bolj malo dohtarjev. Kdor je hotel iti ponj, je bil podoben šepcu, ki je odkrevljal v mesto, pripeljal bolniku dohtarja, mu odštel novce, da se ga je odkrižal, potem pa ga še odpeljal nazaj. Ljudi, ki so zboleli, so tako povečini zdravili padarji z raznimi zelišči in kakor so jih učili njihovi stari. Mnogovrstnim bolečinam so imeli ljudje navado reči, da so se tudi temu ali onemu zavozlala čreva in naj se malo oddahne kakor polje, dokler ga spet kdo ne preorje in prebrana.

V bližnji vasi je nenadoma zbolela Bukovčeva Ivanka, sestra ovdovelega gospodarja Petra. Spomladanski vetrovi so jo tako prepihali, kakor da ji je kdo zaúzdal prejšnjo moč, pa je morala leči v posteljo, kajti začela je kašljati in vse bolj hirati. Vaščani so jo hodili obiskovat in jo spraševali:

»Križ božji, Ivanka, kaj ti je? Še lani ob tem času si bila noč in dan sveža kakor šmarnica.«

»Tudi šmarnica ovene, dokler ne telebne na tla. Nobena stvar ni večna. Mislite, da bom jaz? Če mi hoče kdo kaj dobrega storiti, naj pomóli malo zame in po župnika pojdite.«

»Kaj pa po dohtarja?«

»Če že hočete, samó ta vas bo spravil ob denar. Boste zatratili zanj grunte?«

Ljudje so odhajali in vsem je bilo, kakor da je po njih zaškrobotala toča: Čreva so se ji zavozlala! Spraševali so se:

»Kaj mislite? Kar naenkrat ti pride do takšnega vozlanja, pa pij v postu sámó vodo in pojej žlico močnika. Vozlanja črev ne moreš zaustaviti kakor konja, saj čreva niso niti krava, ki ji privežeš krepelec na nogo, da ti ne bi zbežljala v deteljo.«

Zavozlavanje črev je bilo nekaj vsakdanjega, kvečjemu če ni koga na njivi res zadela kap ali ga ni v hosti podrlo drevo. Kaj pa naj bi ljudje sploh vedeli? Dohtarji že, ampak četudi se je dohtar pripeljal k bolniku, ga je pretipal, še sam posmrkal in mu predpisal kamilice. Dobile so se tudi kakšne kapljice, tem pa so rekli ljudje goljufičenje. Ojunači se, so dejali bolniku, čreva se ti bodo že sama odvozlala. Dohtarju so ostali domači samó na dolgu, saj pri hišah ni bilo dovolj beličev. Dohtar sicer ni rekel ne bele ne črne, saj si je mislil: Ko jih bo spet stisnilo za vrat, bodo še kako radi odšteli zame!

Za dohtarjem je prišel k Ivanki župnik. Ko se je usedel na stol ob njeni postelji, so morali vrata zapreti, da se ne bi slišalo v vežo, kaj si imata povedati. Vendar so se vrata kmalu odprla in župnik je povabil vse, naj pridejo noter. Ljudje so malo posmrkali, ko so videli, da se sicer veselemu župniku oči čudno temno krešejo.

Potem ko so se vsi še malo pogovorili, se je Peter spomnil, da bi bilo treba župnika odpeljati domov, saj tudi on ne stresa živeža z drevja. Kako naj s svojimi starimi nogami prišepa do farovža? Zato ga je vprašal:

»Naj vas odpeljem domov? Bo prav, če sedeva kar na lojtrnik, ker kakšnega zapravlživčka nimam?«

»Prav, Peter. Res sem navajen na hojo, ampak tudi jaz se staram in lezem v grob.«

»Na to ne mislite, to pride sámó od sebe.«

»Seveda pride. Ponoči te v sanjah še zanaša, kakor da plešeš, zjutraj pa te zmanjka. Smrt ne gleda na leta in tudi rvati se ne moreš z njo, ker je močnejša, saj še največjim hrustom populi korenine.«

Pred odhodom se je župnik še malo pogovoril z Ivanko in ji zaželel zdravja, čeprav je slutil, kaj bo: pogreb.

Ko ga je Peter peljal domov, sta gledala pomladanska polja, ki so se raztezala okoli njiju in čakala na kmečke roke, zraven pa sta se pogovarjala o vsem mogočem. Vendar je Petra najbolj skrbelo za sestro.

»Pa bo še kaj z njo?«

»Naj se ti zlažem? Tega od mladih nog nisem navajen. Če hočeš, pridi še enkrat pome.«

Potem je Ivanka kmalu izdihnila. To je bilo na veliko sredo proti večeru. Cvetna nedelja je že minila, toda Peter in Matija sta že čisto pozabila, kako sta se pred meseci dogovorila, da bosta šla prav to nedeljo popoldan v vas Bukovac. Zdaj pa je bilo preveč drugih skrbi. Treba je bilo misliti na pogreb.

Peter je v naglici poslal nekoga k mežnarju bližnje podružnice in mu naročil, naj vsaj zvečer zvonijo, kajti jutri gredó zvonovi v Rim. Pogreb bo, kakor se je bil dogovoril z župnikom, na veliki petek po obredu v cerkvi, če bodo župnika vendarle še prinesle stare noge do hiše, pogrebna maša pa bo po praznikih.

Ob pogrebu je zastrmela vsa fara, kajti namesto zvonov so od vsepovsod Ivanki zvonili tako beli češnjevi cvetovi, da se je zdelo, kakor da ji zvonijo z vsemi zvonovi daleč po soseski. Proti belini teh cvetov bi bila tudi svilena cesaričina rjuha podobna zmencani cunji za pomivanje srebrnih žlic.

Zbralo se je toliko ljudi, da so se komaj stlačili na pokopališče, ki ni bilo ravno majhno. Iz grobov so že poganjale vse mogoče rože, od plavic in vsakršnih samorastnic do vrb žalujk.

Župnik je pokojnici spregovoril nekaj besed, vendar so bile takšne, kakor da jih ne bi govoril na veliki petek, ampak bi mu prišle na pamet ob poroki. Zbranost je motilo edino ptičje petje in čivkanje iz bližnjega grmovja pa votlo odmevanje prvih kep prstí na krsto, ko je župnik rekel: »Iz prstí si jo naredil...«

Ob takšnih besedah zmeraj kdo zajoče, čeprav se skuša ojunačiti, kakor se je hotel Peter, ki je od vseh pogrebnikov sestro najbolje poznal. Kajpak so jo poznali tudi vaščani in prijatelji, vendar nekateri niso mogli zadržati solz, ko je na krsto padala zemlja. Poznali smo se, toda nikdar se ne bomo več srečali in se kaj pogovorili, so premišljevali. Ob pogrebih se zmeraj motajo ljudem po glavah misli na lastni odhod, ki pa ga nihče ne more ne priklicati ne zadržati. Na nekem nagrobniku v bližini so mogli vsi prebrati edino te besede: Al' dneva ne pove nobena prat'ka...

Ko so se potem počasi razšli, je Peter župnika pospremil do župnišča, da ga je pri hoji malo podpiral. Pred svojim domom ga je župnik povabil noter in ga vprašal:

»Kdo pa bo zdaj tebi in sinu Janezu za praznike kuhal in pekel? Od krlhjev se ne dá živeti, tudi kakšna kokoš mora v lonec. Sam nisem ravno kuhar in pek in tudi tvoj sin ni, za k žlahti pa imata predaleč. Vama bo vsaj kakšna soseda spekla potico?«

Peter ne bi bil rad nikomur na dolgu, zato ni še nikjer povprašal. Malo je pomislil, potem pa odvrnil:

»Do zdaj še nisem govoril z nobeno. Ampak nekaj drugega je: za

Janeza bi bilo treba najti žensko pa bi bil spet red pri hiši.«

»Si jo bo že sam, saj je še mlad.«

»Že, ampak neroden je.«

»Pustiva to. Kje pa bosta v nedeljo jedla?«

»Si bova že kaj pripravila.«

»Ja, potem pa pridita oba opoldan k nam pa še za večerjo bosta kaj dobila. Kjer je pri mizi več ljudi, tam tudi hrana bolj diši.«

Peter je župnika pogledal v oči – in šele takrat je v svojih začutil solze za pokojno sestro. Do hrane mu sicer ni bilo kaj prida. Toda, ali naj reče ne? Nato je iztisnil iz sebe:

»Saj ste takšni, kakor da ste mi brat!«

»Nekakšna brata sva res, ampak ne po skupni materi. Me razumeš? Vidim, da ti gre na kihanje, saj spomladanske sape tudi mene včasih preprihajo in moram kar naprej smrkat. Čakaj, tu imam malo žganja, boš?«

»Pa se sme na véliki petek?«

»Do pijanosti ne, ker potem pozabiš, da je danes dan, ko se ne sme ravno vriskati.«

Pri nedeljskem kosilu je nanoslo tudi na pogovor o Janezovi ženitvi.

»Zdaj še žalujemo, pa na to ne gre misliti,« je pripomnil Peter.

»Že, vendar bosta morala lè začeti. Kaj ne bi stopila tja dol v vlaško vas Bukovac?« mu je odgovoril župnik.

Peter je odvrnil:

»Tudi o tem sem že govoril s sosedom Matijem. Šla bova enkrat poleti pa tudi Janez bo šel zraven. Hvala za nasvet!«

Potem se je kmalu razneslo po vsej fari, kaj so se na velikonočno nedeljo pogovarjali v župnišču. Bilo je, kakor da je nekdo raztresel z zvonika kurje perje. Pa naj ga! Saj prazniki so minili, ljudje so svoje odmolili še pri osmini za Ivanko, potem pa se je soseska spet odpravila na delo v vinograde in na polja, ki so že čakala na zavihane rokave. Tudi vinogradi so začeli cveteti, živina pa mukati in ljudje so se začeli smukati okrog sosedov, saj je bilo vse manj krompirja v kletih: komaj še za kakšnega pol lonca na dan. Kokoši so pozobale še zadnjo koruzo in so kljuvale mlado travo, regrat se je že zdavnaj razpuhtel v veter. Prav tako so se razpuhtele pomladne skrbi vaščanov. Begale so sem ter tja kakor čebele, da bi prinesle v panje prvi med s cvetja. Kajti panji so se na stežaj odprli čebelam in vetrovom. Enako so se na široko odpirali dnevi. Bližal se je kres.

Tisto leto je bilo po štacunah dovolj modre galice in so ljudje poškopili vinograde kakor po navadi. Vendar so z začudenjem gledali, kako se mladi listki sušijo in odpadajo s trt pa tudi nekateri komaj odcveli grozdki so se že sušili. Kaj naj bi bilo spet to? Od hiše do hiše je šel glas, da so trte zbolele. Mar so se tudi njim zavozlala čreva? Korenine so se jim zavozlale, ljudje božji, korenine! So kje dohtarji tudi zanje? Ni jih! Eni so škropili še in še, toda pri tej kugi ni nič pomagalo. Prišla je iz neznanih krajev. Kdo naj jo nažene nazaj? To ti je vnebovpijoča bolezen, so pravili najstarejši, saj je po celi fari morila že kdove kdaj in pomorila po cele vasi. Naj pokličejo ciganke, da jim jo bodo ukrotile s šloganjem? Ali pa kakšnega čarovnika, da jo bo začaral v coprnico z metlo?

Na neko nedeljo je po maši rekel Matija sosedu Petru:

»Ne delaj si še bolj sivih las, saj bo, kar bo. Pogovoriva se kaj drugega.«

Petru so se lasjé res še bolj posrebrili kakor pozimi, čeprav je bilo poletje. Kaj se mu ne bi: dva možakarja pri hiši, nobene ženske roke, ti pa ne reci ne bele ne črne, ampak delaj iz rok v usta, skuhaj si žgance pa spat! To je povedal tudi prijatelju Matiju:

»Veš, včasih ne spim po cele noči, ker tuhtam, da je moj Janez podoben pogorišču po kresu: kres so že pokurili, on pa je za pepel. Kaj misliš, Matija, ni nobena zanj? Sam pravi, da je kje v bližini ne vidi in da so slepe babnice ali pa on. In da še ni sile. Kako da je ni? Takole mu pravim: Ti nosiš hlače, zato si sam najdi tudi kakšno kiklo. Pa najprej vprašaj žensko, ali vidi v tebi dedca. On misli, da mu bom jaz večno kuhal zelje in krompir pa še žehto mu bom pral. Včasih je zašpehan ko kakšen cigan, ki se boji vtakniti prst v vodo in misli, da mu ga bodo odgriznile žabe. Trtna kuga nas je zmešala ko kure, glave pa še imamo. Greva enkrat v vas Bukovac, kakor sva se bila že domenila?«

Matija je bil bolj vesele sorte, zato ga je povabil v gostilno in ga poskusil tam spraviti v dobro voljo. Izpod brk, polnih pen svežega piva, mu je rekel:

»Revščina po nekaterih hišah res vpije do nebá, iz tvoje pa je še nisem slišal. Če se ti zdim dober za mešetarja, pa jo mahniva v Bukovac. Mogoče že čez teden. Kaj ne bo takrat pèti julij? Cvetna nedelja gor ali dol, zamudila sva jo. Veš, spomnil sem se, da bi imel moj pokojni sin Metod čez en teden god. Bog mu daj dobro! Oglasila se bova najprej pri Miletu, ti pa vzemi s sabo kakšen liter močnega žganja. Ni strela, da ga ne bi Mile malo cuknil in nama pomagal najti kakšno nevesto za Janeza! Pa z nama naj gre, saj se ne greva ženit midva. Peter, če me hočeš res za mešetarja, ti primešetarim še kakšno ameriško gospodično, Slovenko, saj jih poznam kot punčke še iz tistih let, ko sem tam delal po gozdovih. Ob nedeljah se oblečejo ko frajle, čez teden pa revne brkljajo okoli hiš. Aha, pa Janez naj vzame s sabo še klobuk in kakšne zakmašne hlače naj obleče. Dekleta najprej pogledajo, če imajo hlače tak rob, da bi si ob njem človek obrezal prst, za klobuk pa ti zataknejo pušelj, če se jim prilizneš še z lepo besedo. Vlaške punce se dajo pribarantati, saj se ti tudi Vlahi na sejmih vdajo, ko vidijo, kako strogo jih mešetar pogleda izpod čela in pravi: Daš? Ko potem preseka obe roki in so zmenjeni, pa hitro pit! Ne mleko, ampak vino, ki ga prihajajo kupovat k nam, saj se pri njih trta ne prime. Sem prav povedal?«

»Prav!«

»Peter, še tole sem pozabil. Nekje sem bral ali slišal, da k tistemu, kar se dobro obrne, pomaga božja previdnost, vse drugo pa je nekakšna trapasta usoda. Boš videl, tudi ta trtna uš bo spet pobrala pete in odrinila žret mlado listje kam drugam pa še na Janeza se bo obesilo kakšno žensko krilo, kakor se je uš na trto. Ta teden pa se preveč ne grimaj, raje počakaj do prihodnje nedelje!«

K Vlahom so torej odšli na tisto nedeljo, ko sta godovala Ciril in Metod. Župnik je v cerkvi poleg drugega povedal še to, da sta ta brata povezala v eno vero vse ljudi tja doli do Turčije in da smo si zdaj nekakšni bratje. Zato sta potem Peter in Matija v gostilni modrovala takole:

»Saj res, naj bi se z Vlahi spričkali zavoljo punc?«

Matija je bodril Petra:

»Zdaj boš dobil k hiši poleg neveste mogoče tudi novo sestro, saj si slišal župnika. Si že kdaj videl Miletovo hčer? Jaz sem jo, ime ji je Anki-ca. Njo bom poskusil najprej dobiti za Janeza. Ta se zna nagizdati kakor cesarica!«

Popoldan so vsi trije krenili na pot. Matija in Peter sta bila vesela kakor dva kôscsa s polnim vozom sená, saj sta že sanjala, kako se bosta proti večeru peljala z Miletovim lojtrnikom in nevesto. Matija že dolgo ni vriskal, zdaj pa je hotel tako glasno, da bi še vrane sfrfotale.

Peter ga je komaj zaustavil:

»Bedak, take sile ti pa še ni, saj se ne greva ženit midva, ampak tale, ki štorkljá za nama. Še nikoli ni múšil okoli žensk, pa ne zna prav postaviti limanic, da bi na kakšni veji ujel ptičko. Neroden je, kakor da bi ga zvezali. Janez, kje imaš klobuk? Mendà ga ne nosiš na nogah?«

Vročé mi je, zato ga imam za hrbtom.«

»Ja, za hrbtom. Na hrbet pa punce ne pripenjajo nageljnev, ampak za klobuke. Da ga vzameš z glave takoj, ko bomo tam! In pred Miletom se spodobno odkrij, saj so te tega še mati učili, da se moraš pred starejšimi odkriti, ne!«

»So, pa še do tal se bom priklonil.«

Ko so prišli v Bukovac, je Mile čistil hlev, ker je želel čimprej še nasuti gnojá, potem pa pobranati strnišče, da bi posejal repo za prašiče. Kajti Mile je trgoval tudi s prašiči in brihtne glave so si izmislile zanj posebno ime: Práse. Če se je kdo napotil k njemu, so ga radovedneži spraševali:

»Kam pa spet greš?«

»K Prásetu kupit mlado práse!«

Ali pa se je slišalo:

»Glejte no, Práse gre spet prodajat in kupovat praséta, da bo imelo kakšen belič več. Mendà ima denarnico kar iz prašičjega mehurja, da gre več vanjo.«

Največ je o Miletu in o vsem tem vedel Matija, saj je tudi mešetaril. Zato ga je pred hlevom najprej pozdravil:

»Bogdaj, Mile! Boš gnojil?«

Mile se je zastrmel vanje, kakor da je zima in vidi tri kralje, ki so mu prišli voščiti. Matija se mu je zdel podoben najstarejšemu kralju, ki bo zdaj zdaj pokleknil, Peter je stal bolj zadaj in nekaj mencal, zamorski kralj pa naj bi bil Janez, saj je od nerodnosti kar počrnel. Tudi Miletu je bilo malo nerodno, ker je stopil iz hleva v umazanih jerhastih hlačah, vseeno pa je vzkliknil:

»Dobrodošli! Takoj slečem te hlače, potem pa gremo v hišo.«

Peter je potegnil iz žepa suknjiča pletenko žganja:

»Mile, kar tu ga bomo povohali, saj se nam bodo šele potem razvezali jeziki. Prinesel sem takšnega, ki teče ko olje. Imaš pri roki kakšen kozarec?«

»Bo dober kar tale za dva deci?«

»Bo, daj ga.«

Peter mu je nalil do polovice in Mile je spil na dušek. Potem je zažarel kakor poletno sonce ob dveh popoldan. Tudi Matija se je odteščal in zamežikal, saj se mu je Mile zasvetil kakor mesečniku polna luna. Rekel je:

»Peter, še meni ga nalij, pa čeprav kar tu izpraznimo pletenko. Podžgalo nas bo, kakor da sedimo na gorečih stolcih, potem se bomo že pobrali z njih.«

Peter je izpil svojo merico, Janezu pa je ni natočil. Tale nerodnež, si je mislil, bo ušpičil še kakšno traparijo, če ga srkne.

Stopili so v hišo, kjer je črnolasa Ankica pravkar devala kruh v peč. Dala si je tudi opraviti z raznimi keblicami za živino in pasla svoje muhe. Kaj pa veš, kaj ti misli ženska? Še bolj je zardela, saj je vedela, da

so prišli prav zaradi nje. Ob teh nesrečnih mislih ji je hlebec padel z loparja na tla, vendar se je obrnila kakor vrtavka, ga pobrala, dela v peč in se opravičila:

»Toliko dela je pri hiši, da se Bog usmili! Prvi hlebec pa je že pečen, naj ga načnem?«

Vsi štirje so se združili v pevski zbor in enoglasno zapeli:

»Seveda!«

Matija je dodal:

»Sveža pogača je kakor mlado dekle, ki ti zadiši že iz tretje fare. Pa imaš fanta, Ankica?«

Dekle je še bolj zardelo. Zdaj je že žarela kakor krušna peč o božiču, ko zadiši iz nje po poticah. Potem je začela sem ter tja opletati še z metlo, saj se pred gosti ni spodobilo, da bi po kotih visela pajčevina in bi se nagledali samó njene malomarnosti. Vendar je to opletanje pomenilo še nekaj. Ni se ji dalo ostati v hiši, čeprav ji je Mile pomežiknil, naj se malo nagizda in pride k možem. Janeza je izpod gostih obrvi samó pogledala, za očetovo mežikanje pa se ni zmenila.

Možakarji so si spet natočili žganja, vendar tokrat Miletovega. Tudi on je imel takšno, da se je kar samo pénilo, kakor se peni potok, če skakljajo v njem ribice ali kakor se penijo lunini žarki v kresni noči. Ko ga je Matija dal malo na jezik, ga je pohvalil:

»Takšno imaš kot jaz, pa do novih sliv ga bo še. Seveda za zdravje. Če mi ga pa zmanjka, pridem, Mile, k tebi. Saj mi ga boš prodal, ne? Takšna pijača ti prežene še kugo!«

Peter je medtem nekaj momljaj, ker je videl, kako Janez gleda od peči kakor lačni junec v polne jasli. Ošvrknil ga je z očmi; Ojunači se, no, pa povej Miletu, po kaj smo prišli. Mile ti je mogočnjak in pol!

Vendar se je Janezu posušila slina kakor studenec ob svetem Jakobu, ko ni bilo že nekaj mesecev izpod nebá niti kaplje. Zato si je Peter nalil še pol kozarca in sam rekel Miletu:

»Poslušaj, prijatelj, ali veš, kaj nas je prineslo?«

»Malo si že mislim, na dan z besedo!«

»Na óglede smo prišli, se pravi, da snubimo dekleta za Janeza. Pa smo mislili, če bi ga hotela vzeti tvoja Ankica. Dekle je ko srna in bi Janeza včasih vsaj malo brcnilo, da bi bil tudi on bolj poskočen. Nam jo zaupaš?«

Mile je pomislil, nato pa bolj kislo odvrnil:

»Veste, s prašiči že znam mešetariti, saj mi pravijo kar Práse, z ženskami pa ne. Prašičke denem lepó v kotec in jih odpeljem na sejem, ženske pa ne spraviš k vozu, čeprav bi jo z verigo privezal zadaj za óje: s prednjimi nogami se ti upre ko mula. Ankico vprašajte sami, saj imate jezike. Jih bomo še malo omočili? Kar vsi, tudi Janez, mogoče se mu bo po tem kačjem strupu jezik odvozlal.«

Znova so trčili, potem je šel Mile klicat Ankico:

»Ankica, noter! Kaj opletaš s tisto metlo, saj ne misliš odjahati na njej!«

Mile je imel prav, ko je dejal, da je ženska včasih podobna muli. Bolj kot udrihaš po njej, bolj trmasto te gleda in si misli svoje. Janez ji ni prišel do srcá. A kaj moreš? Rad bi se pač kje pohišil, saj je bilo v njegovi hiši preveč lukenj. Toda duša se mu je zdajle nekam globoko zgrudila. Ko je Ankica vendarle prišla v hišo, je rekel Peter:

»Ankica, prosit smo te prišli, če bi šla k nam. Saj veš, da se nad dvema dedcema še hiša podre, če ni ženskih rok, ki bi jo pomagale držati

pokonci. Vem, da po Janezu ne hrepeniš preveč, ampak tudi on se bo znal upogniti, čeprav je že malo grčast. Takole je: konjiček in telička se najprej tudi ne dasta vpreči skupaj, počasi pa se že navadita orati drug z drugim. Kaj praviš?»

»Jaz nisem nobena telička in kaj naj počnem s konjem?»

»Saj nisem mislil ravno tako, samó na misel mi je prišlo. Pa ne zame-ri! Še ti spij z nami toliko žganja, da bo kozarcu dno pokrilo, saj si ble-ko rjuha. Malo prej si bila podobna razbeljeni peči v najhujšem mrazu, čeprav je zdaj najbolj vroče.«

»Žganja ne pijem, ker bi se mi potem vse zmešalo. Mogoče bi me res vpregli v kakšen voz? Če ne gre, se ne morem prisiliti!«

Mile jo je poskusil spraviti v dobro voljo:

»Pa si malo poglej fanta. Mu kaj manjka? Postaven je, zemljo ima, dela ko črna živina pa še ogrela se boš pri njem, kadar te bo zeblo.«

»Mene še ob svetem Matiju ne bi zeblo, četudi bi na ledu spala!«

Zaperila si je glavo kakor kokoš med peruti in obmolknila. Sile ni trpela, bo že prišel tapravi! Nič je nič, pa ga obrni, kakor hočeš: votel je in okrogel, čeprav ga obračaš sto let. Matija je to dobro vedel, zato se je vmešal:

»Poslušaj, punca, ali si že vrgla oči za kom? No, ja, to si lahkó misli-mo. Povej naravnost, da se ne bomo šli kravje dirke. Konjske se že spleča gledati, takšnih pa ne. Greš v hišo k Petru? On je poštenjakar in bo že gledal, da se ti ne stori kaj hudega. Me razumeš?»

»Že, stric. Ampak, za božjo voljo, saj ne bom vzela strica Petra! Kam mečem svoje oči, pa nikogar nič ne briga. Oči so moje, pa jih lahkó vržem tudi na gnoj, ne?!«

Spogledali so se in spoznali, da so omlatili in Bogu čas kradli, kakor se temu reče. Ankico je naenkrat odneslo iz hiše, kakor da je vihar zavel čez pleve. Pleve pa so bili vsi po vrsti podobni politim kuram, če gospo-dinja zlije čeznje pomije. Gledali so se — pa? Ja, domov bo treba, in to peš, ne pa z Miletovim lojtrnikom in z balo! Ta ti je pa iz pravega zrna, so si mislili o Ankici Peter, Matija in Janez. Slednjemu je to seglo v glavo malo prepozno, tudi Peter se je čemeril. Pa kaj hočemo?

Poslovali so se vljudno, kakor da so primešetarili vsak še en grunt, vendar je žganje peklo vse štiri dedce noter do kosti, da so na julijskem soncu trepetali. Ta punca ti ima jezik kakor burja ob novem letu! Obsika te, kakor da v najhujši zimi sekaš bukve na kakšni goličavi. Takšna burja te obôde do krvi kakor brinje. Trudili smo se na vse žile, zdaj pa se obrišimo pod nosom, se jim je motovnilo po glavah.

Matiju se je nekaj sprožilo v glavi pa je poočital Petru:

»Zdaj bi rad vse name zvrnil, ne?»

»Bedak!«

Potem so jo vsi trije mahali domov in bili so spet podobni trem kra-ljem, ki brodirajo po puščavskem pesku.

Matija je malo bolj dobrovoljno zašepetal Petru:

»Kaj praviš, jih ni Janez res zaslužil po grbi?»

»Pa mu ti dopovej, kako naj se smuka, da bo kaj osmukal.«

Toda bolj kakor trem kraljem so bili podobni trem otročajem, ki so prišli veselo voščit tri kralje, a so jim pred nosom zaloputnili vrata in jih odgnali z brezovo metlo. Pa še nečemu so bili podobni: trem slamnatim strašilom za v koruzo, ki se je ob poti že visoko košatila in začenjala počasi rumeneti. Vsi trije bi bili ravno pravnjki, če bi se kar poskrili v

koruzo namesto strašil, potem pa ostali tam vsaj tri dni. Tako bi storili še nekaj koristnega: vrabci in ves ptičji rod, ki ne seje in ne žanje, pa vendar živi, bi bežal pred njimi. Vrabci radi rabutajo v tujem in tudi ljudje so jim podobni: bolj jim dišijo kislja jabolka iz sosedovega vrta kakor najslajša okoli domače hiše. Tako so vsi trije po tistem premišljevali: Zakaj smo šli sploh rabutat k Vlahom, ko pa imamo vsega dovolj v domači fari?

Ampak Matiji je spet šinilo nekaj v glavo in to je povedal glasno:

»Se bo že predejalo, boste videli, tudi pri Vlahih!«

Medtem pa so se Bukovčani smejali za njimi:

»Aha, zdaj tečejo domov kakor piš!«

Spomladi 1994

Luc Klečnik MANTRA IN KVARTA

II.

Kazalo je, da bo stvar stekla. Čez dva dni sva se znašla pred blokom, kjer je stanovala ženska, ki jo je poznala Vera. Menda se je ukvarjala s TM. Pozvonila sva pri vratih v najvišjem nadstropju zgradbe, kjer ni bilo nobenega napisa o stanovalcu. Bila je v trenirki in bila je Ana. Posedli smo v daevni sobi in ponudila je sadje, potem pa vstala in se opravičila, da bo skočila pod tuš.

Ta čas sem se razgledal po sobi. V kotu je bila velika roža, ki sem jo gotovo videl prvič. Stanovanje je dajalo bolj asketski videz, saj tu ni bilo veliko stvari, obstajal je vtis neke praznine. Vera se je zagledala v police s knjigami: klasična literatura in nekaj vzhodnjaških knjig. Redki kosi pohištva so bili gotovo dragi. Slike na steni so odkrivala zapletenega umetnika. Vse je bilo urejeno z neko čudno vrsto okusa.

Ana se je hitro vrnila. Bila je lepa na neklasični način – na cesti bi marsikdo šel mimo, ne da bi se ozrl za njo. Imela je polno žensko postavo – njena halja je zakrivala poudarjene boke. Privlekel me je način njenega gibanja. Imela je prav tisti pristop, ki sem ga dotlej v svojem kratkem življenju srečal mogoče enkrat ali dvakrat – na katerega sem močno reagiral – nekaj me je začelo tresti. Njen pogled in pojava sta dajala vtis ranljivosti, ki pa se mi je zdela navidezna in sem za njo iskal drugačno agresivno energijo. Imela je nemirne oči, kot bi hotele nekaj skriti.

Prisedla je in se z zanimanjem zagledala v naju. Bila je spogledljiva. Premerila me je, kot bi ocenjevala. Pogledal sem v noge, ki jih je njena halja slabo zakrivala. Ne vem, kaj je razmišljala Vera, po mojem ne veliko, ujel sem njen pričakujoči pogled.

»Sama živim tukaj,« je rekla.

»Lepo je. Prostor se zdi zanimivo urejen. Izvirno,« sem rekel.

»In kaj sicer počnete?«

»Diplomirala sem iz zgodovine in filozofije. Pred nekaj leti. Ko sem se poročila, sem bila sredi faksa.«

»Kako da živite sami?« je vprašala Vera.

»No,« je dahnila, »pred časom sem se ločila,« je nadaljevala z ranjenostjo v glasu, ki me je prej pritegnila. Nasmehnila se je z neko žalostjo.

Pozabil sem, da sem k njej prišel zaradi tega, ker menda tudi ona meditira. Ozračje je bilo polno, čeprav smo izgovorili presenetljivo malo

besed. Kretnje so bile take, kot da sva si od vekomaj blizu. Njene oči so pravile, da jo že dolgo poznam.

»Jaz sem starejša gospa,« je kot potarnala in se spogledala z Vero, »nihče me več noče,« je zaigrala, da me je zmrazilo. Potuhnul sem se. Dajala je videz petindvajsetletnice, čeprav sem potem izvedel, da jih ima v resnici čez trideset.

Bila je pretirano odkrita. Preveč je bila zanimiva, da bi se ustavljal pri občutku, da nekaj hoče od mene.

»Meditiram pa že dolgo. Pet let je bilo pred kratkim. Saj to vaju zanima...«

»Piševa seminar na to temo. Iščeva nekoga, ki bi povedal kaj zanimivega iz prve roke.«

»On počne to že leto dni,« je rekla Vera.

»A res? Potem že veš, kako je s tem?« se je zagledala vame.

»Malo, tako«. Nisem vedel kaj reči.

»Jaz vama lahko povem samo o svojih izkušnjah. Ne vem, kaj vaju zanima. O teorijah ne vem dosti, saj to piše tudi v knjigah.«

Malo me je skrbelo, ker sem mislil, da naju bo mogoče ona navezala na takšne ljudi, od katerih bi kaj izvedela. Zdaj bova več prepisala iz knjig ali dodala sama in iz tistega, kar nama bo povedala, povlekla kaj koristnega. Dogovorili smo se, da se še vidimo in nama bo drugič razložila, kar naju zanima.

Poslovali smo se in z Vero sva odšla.

Nič v zvezi s šolo me nikoli ni tako pritegnilo, da bi se obremenjeval, če ni šlo tako, kot bi glede na ideale moralo. Že prej sem se ukvarjal bolj s sabo kot s stvarmi okoli, ker se mi je zdelo, da imam probleme, ki jih ne morem odkrivati z obzorja. Psihologija je prav takšen faks, ko mi vsa preobremenjenost s seboj koristi glede na teorije, ki se neprestano porajajo v moji mučeni glavi. Imam jih že dovolj, saj nikamor ne peljejo. V meni se je nabralo toliko na moj način izpeljanih misli, da sem ustvaril svojski svet originalnih pogledov na dogajanja. Moje misli izvirajo iz iluzije in se končujejo v sanjah. Tudi še sedaj v vsaki stvari iščem nekaj izven navidezne povezave.

Zato me ta seminar sam ni toliko zanimal, kot mi je dajal priložnost, da se prikopljem do česa novega. Nekaj je bilo, kar bi bilo lahko v mojem življenju nova stvar. Resnično življenje. Vedno me je težil prehod iz teorij v resnični svet.

Zdaj, ko sva odhajala iz njenega stanovanja in se spuščala z dvigalom v pritličje bloka, sem si mislil, da za sabo puščam nekaj, česar ne bi smel. Bil sem izgubljen v občutkih in kot megla sem hodil ob Veri. Že ko sem šel domov, sem vedel, da bom hotel nazaj k Ani.

Videl sem svet pred sabo, ki se je v trenutku sprehodil skozi vso mojo energijo in izginil – podobe so mi na grozljivi strani govorile, da mi bo nekaj ostalo za vedno skrivnost. Moral sem zaradi sebe najti kot v čudni zimi, čeprav ta čas – in v tistem trenutku je bila to večnost – nisem vedel, ali zrak tam v daljavi razodeva privid ali pokrajine, ki sem jih že videl. Zato sem kot megla hodil ob prijateljici.

Moral sem jo spet videti, ker sem hotel, da mi njena usta povedo tisto, kar hočem slišati. Moral sem se premagati in vstopiti v resnični svet, kjer se stvari dogajajo.

Premagoval sem se, da ne bi Ane že naslednji dan poklical. A bi bilo boljše, da bi jo. Edino, kar sem pametnega počel v teh dneh, je bilo to, da sem meditiral. Sedel sem na stol, zatisnil oči in se trudil skleniti s

krčem zakrivljene dlani. Priklical sem si mantro in se spomnil, da ona muči mojo hipersubjektivno dušo. Ona. Tisoč misli, tisoč mehurčkov, vsi nameni in mantra mi ne preprečijo, da si kaj ne zapišem na list papirja. Mogoče se je moje zaspano srce prebudilo – ozirati sem se začel za kijklami, kot sem to počel ob napačnih trenutkih, kadar sem bil najbolj zaljubljen. Mogoče z meditacijo slepim sebe ali pa me izigrava občutek, saj mi mišice, napete na kosti, v vsakem gibu pravijo, da napredujem – čeprav počasi. Meditacija pomaga.

Premagal sem pomisleke in upošteval »vzemi, kakor pride« načelo, ko sem se odpravil k njej.

Še telefoniral nisem. Pojavil sem se na vratih in pozvonil. Potegnila me je v stanovanje in pokazala, naj se usedem.

»Sem vedela, da boš prišel,« je dejala in nasmehnil sem se ji v zadregi, »saj je dolgčas, če sem sama.«

Pogledala me je z ženskimi očmi. Miza je bila posejana s popisanimi papirji in odprtimi knjigami, poleg katerih je sedaj postavila steklenico viskija. V stanovanju je bil vonj po parfumu in kadilu. Mehki naslonjači v dnevni sobi so dodajali udobju, ki sem ga čutil ob njeni prisotnosti. Prižgala je HI-FI – All about Eve.

»So to tvoje pesmi?«

»Ja, pesmi pišem.«

»Čustveno,« sem pripomnil, medtem ko sem preletaval vrstice na papirju.

Besede so odsevale krčevito, razcepljeno čustvenost – brezkompromisnost v navidezni poetiki besed. Sedla je poleg mene, da sem začutil vonj njenega pesniškega telesa in prepovedana usta so jela razlagati tisto s papirja, česar se pač razložiti ne da. Zato sem bolj kot drugo poslušal njene pregibajoče se ustnice, da bi ujel čimveč.

»Spominja me name,« sem dahnil.

»Zakaj?«

»Tudi jaz pišem. Prozo.«

Pogledala me je s tistimi očmi.

»Super. In o čem pišeš? Si že veliko napisal?«

»Prav sedaj pišem. O svoji poti od skrivnostnovarnega otroštva do izgubljene identitete. Kar napišem, je vsa moja energija.« Posmehljivo–nagajivo je razprla ustnice: »Torej misliš, da poznaš pot svojega življenja? Vidim, da si subjektivnež, kot jaz. Ni tako? Preveč občutljive ljudi življenje ponavadi tepe.«

»Tako kaže, ampak jaz se borim z nečim v sebi. Borim se spontano, kakor vse drugo počnem nespontano.«

»Po mojem si dober v tem, kar počneš. Ali pa še boš,« me je resno gledala, »veliko filozofiraš. Pri tej stvari je to dobro.«

»Nedvomno,« sem s kislim ponosom pritrdil, »tebe pa usmerja življenje...«

»Ne gre za življenje. In tudi ne za življenje in umetnost in ne za vse, kar si lahko predstavljaš.«

»Kako to misliš?« Nisem razumel, kaj je hotela.

»Ne vem, če bi ti povedala. Bom drugič, saj nisi zadnjič pri meni,« se je zasmejala, kot bi mi s čela prebrala, da lahko z menoj počne, kar se ji zahoče.

V tem, ko sem razcepljen premleval, kaj hoče reči in zakaj zdaj, kaj hoče reči, česar noče reči, in kaj je hotela z obiski pri njej, se me je v smehu dotaknila, kot nenamerno, in nato napol hitro umaknila roko z

moje rame. Okamenil me je pomenljiv pogled.

Karkoli je bilo takšnega na meni in česarkoli v resnici ni bilo, pa bi moralo biti, vedel sem, da moram narediti korak. Zdaj sem vedel, kako prav sem naredil, da sem se ta dan pojavil pri njenih vratih. Nič nisem mogel slutiti, v kaj me lahko pripelje vsak naslednji korak. Moral sem pomagati usodi, da je šla moja pot.

Nekaj sem jo vprašal, da ji položim besede v ušesa in jo zamotim, sam pa sem mehko položil roko na hrbtno stran njene rame. Z očmi sem ji govoril, naj mi odgovori na vprašanje. Ni se umaknila, temveč so njene oči utripale tako, kot so se moji prsti sprehajali tam, kjer še nikoli niso bili.

Pogledala me je z nase pokazujočimi očmi. Pozabil sem, da pravzaprav ne vem, zakaj vse to govori ravno meni, ko sem ji zrl v oči. Popoldne se je že prevesilo v večer in v njenem stanovanju si lahko videl dve človeški podobi, kako si sedita nasproti. Pozabila je prižgati luč ali pa je hotela, da v zraku obvisijo le najine besede, ko sva drug drugemu gledala v trzajoče ustnice in se je polagoma pritisnila k meni, da mi pove, kar je mislila, da me zanima. Zunaj pred blokom je zgodnji sneg in avtomobili na cestah odsevajo v magičnih barvah, kot da ne bi bili le kič modernega časa. Ljudje, ki se pod nama sprehajajo po ulici, ne vedo za naju, in čeprav tega ne veva niti midva sama, si misliva, da se bo vse zgodilo tako, kot se mora v naprej začrtani logiki. Ni mi povedala, kaj vse ji je on vzel. Ničesar mi ni povedala in ravno zato je bilo vse, kar sem čutil le, da sem naenkrat poglobil svoj dih, ko mi je položila roko okoli vratu in zagrizla vame. Kar se je zgodilo naprej, so bile moje sanje. Kar sedel sem tam in se je dotikal. Verjetno je preteklo ogromno časa, kot vse moje življenje. Presnanjal sem vse, kar se je dogajalo potem, ko sem se dotaknil njene postelje, in čeprav sem ji dal vse tisto, kar me je težilo, ker nikomur nisem mogel dati, in čeprav sva se ljubila, se mi je vse skupaj zazdelo tako neresnično in minljivo, da sem z navlaženimi očmi hotel dati vso ljubezen. Potem se mi je izgubila zavest in prespal sem najbolj odmaknjeno noč svojega življenja.

Ko sem se prebudil, se je skozi okno na nebu delalo jutro. Sam sem ležal v njeni postelji. Vstal sem in odšel v kopalnico. Ni je bilo v stanovanju. Ko sem se oblačil, sem zagledal listek na omarici.

Foto: Milan Markelj

**RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULIJ 1994**

II

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

KULTURA

Milan Škerlj* ŽUŽEMBERK

KRATEK UVOD K ODLOMKU O ŽUŽEMBERKU

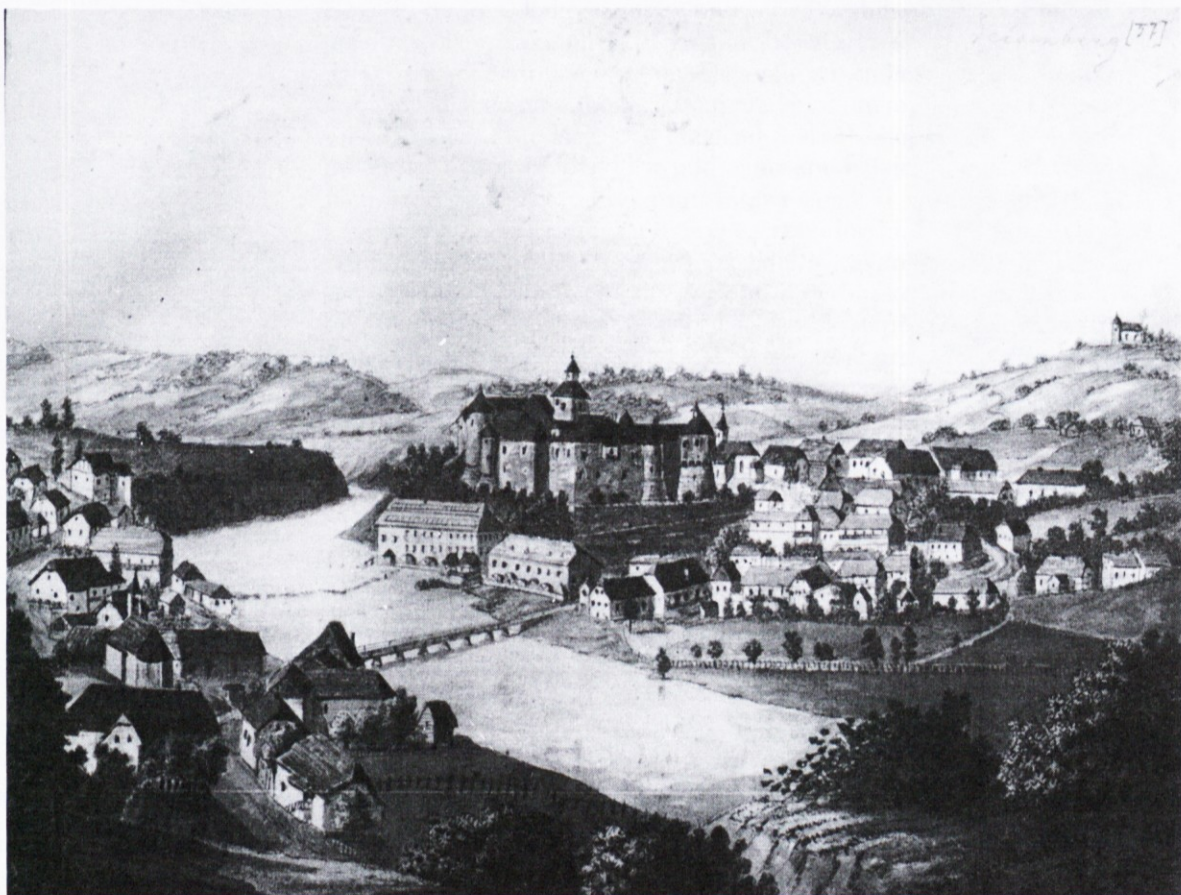
* Biografske podatke o avtorju smo objavili v Rasti, L. IV, št. 3–4 (17–18), julij 1993, str. 156. Besedilo objavljamo neokrnjeno in le z manjšimi pravopisnimi popravki. Dnevnik je bil napisan v letih druge svetovne vojne.

Uredništvo

Mlada družina sodnika Ivana Škerlja se je večkrat selila. Prvi sin (Milan) se je rodil v Ljubljani, potem so bili kratek čas v Škofji Loki, nato nekaj let v Črnomlju pa spet v Kranju, kjer je Milan začel obiskovati osnovno šolo. V Žužemberku so živeli od 1883. do 1885. ali 1886. leta. Milan je takrat obiskoval tretji in četrti razred, kasneje so se preselili v Novo mesto, kjer so starši ter sin prof. Ljubivoj (Amat) in hčerka Ana tudi ostali.

V odlomku je opisano življenje gospode in kmetov, šolanje pa tudi pokrajina in druge zanimivosti. Namenoma so izpuščeni deli, ki se mi niso zdeli primerni za objavo.

Dagmar Slekovec

Žužemberk okoli leta 1864; iz Postlovega albuma, iz Posebnih zbirk Boga Komelja Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto

KULTURA
Rast 3–4/1994

Dobrih 60 km od Ljubljane, ob stranski cesti, 24 km od Novega mesta, sicer s štirirazrednico, je imel Žužemberk mnogo manj t. i. inteligence kot Črnomelj, meščanstvo – tržanstvo se v celoti s kranjskim ni moglo niti oddaleč meriti, kar seveda ničesar ne pove o vrednosti posameznika. Štiri – pet hiš, to je bilo vse in je imelo vse, dasi je bilo v Žužemberku z »Betlehemom« na desnem bregu Krke vred okoli 900 prebivalcev. Dereaniji (Lahi), Pehaniji, Vehovci (Fizolnarji), Zavodniki (Bebci), to so bile patricijske hiše, morda še družina Poka de Pokafalva, ki pa je bila takrat nekako v drugi vrsti.

186

Dereaniji so študirali, trije bratje so postali zdravniki, dva častnika,

Zavodniki so dali dva duhovna, Pehaniji duhovne in inženirje, Vehovci so nekoliko zaostajali, en sin je bil pozneje deželni poslanec. Res je, da so prišli skozi srednjo šolo še drugi, npr. moja sošolca Alojzij Kramarič in Janez Hrovat, klobučarjev in mesarjev, toda njihove družine se z onimi magnatskimi niso mogle meriti.

Jaz sem imel od njih stik samo z Dereanijevimi in Vehovčevimi. Pri Dereaniju smo stanovali. Sodišče – sploh uradi – so bili v Auerspergovem gradu, enem največjih in, od Krke pogledanem, najslikovitejših na Kranjskem in še dalj. In sodni predstojnik je imel stanovanje tudi v gradu. Uradi in stanovanje so bili posebnost. Grad je imel sedem okroglih stolpov in v sredi najvišjega, štirioglatega. Razen velikega dvorišča je bilo še majhno, na tem je bil vodnjak, katerega vodo so hvalili kot najboljšo v Žužemberku.

Del gradu na desno od vhoda je bil že takrat napol v razvalini, uradi, stanovanje, zaporji so bili na levi strani in to je bilo dovolj dobro ohranjeno. Pred gradom, prav okoli njegove polovice, na obeh straneh od vhoda, je bil nekdanji globoki grajski jarek – zadaj pada skala, na kateri je grad, skoraj navpično v Krko. Ta jarek je bil spremenjen v dva sadna vrta, tisti na levo je imel tudi nekaj gred. Ta je spadal k sodnikovemu stanovanju; ali tudi desni, ne vem, gotovo je, da ga mi nismo uživali, marveč sluga, ki je stanoval v gradu, nadziral zapore in imel mnogo majhnih otrok. Razen tega je spadal k sodnikovemu stanovanju večji, nad oral mereči del Auerspergovega vrta za šolo, z dvema njivama, poln sadja; češenj, jabolk, hrušk, češpelj smo pridelali eno leto 70 mernikov in krme je bilo zadosti, da smo redili kravo.

Plavka nas je čakala v hlevu gradu, ko smo prišli, 67 goldinarjev je veljala in mleko je bilo doma, mati blažena. Sicer nas je vse oddojila sama, pa najmlajšemu, Ivanu, je bilo mleka le treba in mlečna večerja je bila celi družini navadna, le oče je dobil včasih za priboljšek kaj mesnega. Pa se je bil oče pri Plavki le urezal. Mleka ni dajala bogzna koliko in nerada, zbijala je. Ko je parkrat zbila golido in zlila mleko, je šel oče, misleč, da je služkinja nerodna, sam pogledat v hlev, jaz za njim. Prepričal se je, da ni kriva dekla, pretepel je kravo, da je zlomil palico, ki mu je je bilo jako žal, ker jo je imel mnogo let, in se sploh hudo razburil. Potem se je menda krava preobzrla detelje, hudo jo je napenjalo, sprevaljali smo jo in oče je dal poklicati edinega veččaka, konjača Ponikvarja, čigar sin – ali je bila hči? – je bil moj sošolec. Konjač je kravo rešil, menda s trokarjem, obenem pa povedal očetu, da posebnega veselja ne bo užil z njo, ker da je imela že 10 telet; to je ugotovil po nagrbotinah na rogeh. Očeta je bilo vidno sram, da se je bil dal kot kmečki sin tako opehariti, in kmalu jo je prodal za 54 fl., rekoč, naj ji bo razlika za doto.

Jaz sem imel, da končam to kravje poglavje, s Plavko še poseben doživljaj. Pasel jo je na velikem vrtu kaznjeneč, Kočvar Siegmund, star, ves nadložen, kateremu je oče na ta način pomagal na svež zrak, da ga je, seveda za predpisano plačilo, zaposloval kot pastirja. Siegmund je torej pasel, to se pravi, kinkal je na soncu ali v senci, saj krava ni mogla ne uiti ne v škodo. Mene pa je prijela želja, da bi kravo jahal. Lotil sem se na najprimernejši način – da me ne bi z rogovi, sem se prijel za rep, hoteč ji po njem zlesti na hrbet. Matrona je najprej začudeno pogledala nazaj, potem pa udarila z levo zadnjo nogo. K sreči me je zadela le v levo stegno, da sem odletel par korakov; ko bi me bila zadela malo višje v trebuh, bi bilo lahko po meni, kajti v Žužemberku je takrat zdravnikoval stari Poš, ranocelnik, Nemeč, ki je mater tolažil, ko je najmlajši

zbolel za hudim črevesnim katarjem, češ »nur keine Furcht und Angst nicht haben« (»samo brez strahu in bojazni«), nakar so se starši tako preplašili, da so poklicali pravega zdravnika iz Trebnjega, dr. Vasića, ki je otroka rešil.

Bolnišnica je bila edino v Ljubljani, praktično toliko kot nedosegljiva. Zdravstvene razmere so bile na Dolenjskem sploh žalostne. Dobro se spominjam, da se je vsake toliko – tja do ustanovitve bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji – kadar je kdo imel bolečine v trebuhu in umrl po kratki bolezni, razpasel glas, da so se mu čreva zamotala ali zaplela, ni dvoma, da je šlo za vnetje priveska slepega čreva; to je bilo takrat, če ni samo odnehalo, zanesljiva smrt.

Graduiranih (z diplomo) zdravnikov, razen okrajnih, skoraj ni bilo; ranocelniki so bili pač ranocelniki; tudi z notranjimi boleznimi so se morali baviti, in ne bi trdil, da se inteligentnejši, ki so kaj čitali, ne bi bili ob dolgoletni skušnji ničesar naučili. Nasprotno, stari Valentin Brvar (Berver) v Novem mestu je imel večjo prakso kot graduirani državni zdravnik dr. Razpet, ki je bil često odsoten po uradnih poslih. In ko je po njegovi smrti ostalo njegovo mesto dalj časa nezasedeno ter so ljudje začeli nad tem godrnjati, je Brvarjeva žena moji materi, s katero sta se obiskovali, užaljeno rekla, da ne razume, kaj ljudje imajo, ko vendar »še nihče ni umrl brez zdravniške pomoči.« Povedala je gospa to nemško in mati je nemško ponovila očetu pri obedu, pa paglavci smo se tiste čase kaj zgodaj naučili nemško toliko, da smo razumeli.

Zopet sem zašel, še vedno nisem opisal uradnih sob in stanovanja, ki nam je bilo namenjeno v gradu, prej je dobila Plavka svoj hlev.

Očetova pisarna je bila v prvem stolpu, prvo nadstropje, levo od vhoda. Okrogla dvorana, premera kakih 8–10 m s tremi neprevelikimi okni v stenah, debelih gotovo 2 m. Tolike so bile vdolbine za okno, da je imel oče v srednji svojo nepremajhno pisalno mizo. Sicer je bila soba seveda temna, pod slab.

Sodnikovo stanovanje sta bila dva taka stolpa in precej dolg trakt med njima. Ta trakt – hodnik in par sobic ob njem – je bil lepo svetel, toda kolikor se spomnim, kar z opeko tlakovan. Oče je izračunal, da takih in tolikih prostorov ne rabi, saj bi jih bil mogel pozimi ogrevati le, ako bi še tlačani zastonj pripravljali drva – ki sicer v Žužemberku res niso bila predraga, kakor ne nič drugega, kar je zraslo doma.

Najel je torej stanovanje pri Dereanijevih. Bilo je manjše od grajskega, ena soba jako temna, in tako tudi, če se prav spomnim, kuhinja, toda vse je bilo domače, intimno, da se še danes rad spominjam. Seveda ne samo zaradi stanovanja.

Pri Dereanijevih je bilo tudi deset, če ne dvanajst otrok iz dveh zakonov in najmlajši trije, Žan, Ernest, Vili, so bili vrstniki moji in prvih mojih dveh bratov. Tako nas je bilo šest podjetnih junakov! Gospodaril je po materini in očetovi smrti brat Jakob. Imovina je bila za tiste čase lepa, tri ali štiri hiše v trgu, velik lastni mlin in še v najem vzeta kneževa žaga na Krki, dokaj poljá, velika podeželska mešana trgovina in še trgovina z deželnimi pridelki. Jakob je vladal vse to, bil je bratom in sestram oče in mati, gospodinjlji sta mu sestri, zlasti Lina, Neti je bila že zaročena s sosedovim sinom, montanistom Ignacem Pehanijem, očetom pok. vseuč. prof. Pehanija, s katerim je kmalu odšla v Topusko. Sicer je za mlajše otroke skrbela še hišna Micka, v kuhinji pa je vladala, mislim, Mana. Bil je še stalni hlapec Jože, v trgovini pomočnik Varlec in vajenec Rudi Poš, ranocelnikov sin. Seveda še nekaj več ali manj stalnih »taber-

harjev« (dninarjev) in neki Kos, mož pijanček, ki je vse znal in povsod pomagal, pa nikjer količkej vztrajno delal. Paglavci smo ga dražili:

Kosek ima rudeč nosek
pa črno suknjico
in zadaj luknjico

Pa ni kaj prida zameril. Vse to navajam, ker je to bil naš ožji svet, v katerem smo se sukali.

V mali sobici na podu je imel mizarsko delavnico neki Grimšič, baje prav dober delavec, ki sem ga rad obiskoval, da sem občudoval njegovo spretnost. Mož je strašno pil, vse, samo vode ne, in vendar ne vem, da bi ga videl opotekati se ali govoriti, kakor govore pijanci. Vse je pil, celo polituro, tj. špirit, v katerem je bil raztopljen šelak (za lake in politure). Pravili so, da so dobili v njegovem želodcu za pest debelo kepo šelaka. Kakšne smrti je umrl, ne vem.

Tragično je končal hlapec Jože, za nas najbolj ugledna oseba na dvorišču in v gospodarskih poslopih, precej ponosen mož, ki se mu paglavci nismo upali nagajati. Ko sem bil že v Novem mestu, se je nekoč nekaj stepel s fanti in dobil udarec po glavi. Ni bilo videti, da gre za kaj resnega, in delal je naprej kot ponavadi. Nekega dne pa, tako so pravili, se je, vozeč z dvorišča na cesto, naslonil na steno in umrl. Pokazalo se je, da se mu je pri udarcu odkrušila od notranje plasti lobanje koščica, ki se je zadrla v možgane. Ta je zakrivila smrt, najbrže je preglodala žilico in povzročila kap.

Seveda niso bili vsi Dereanijevi doma. Najstarejši je bil že davkar; o tem sem samo čul, videl ga menda nisem. Pepca in Pavla, nekaj starejši od mene, sta se šolali pri uršulinkah v Ljubljani ali Škofji Loki; ti sta prihajali samo na počitnice. Pepca brinet, mirna in tiha, Pavla plava, bolj živa, lepo dekletce. Obe sta ostali v samostanu, kjer Pavla še živi. Od sinov je bil eden, Julij, medicinec, umrl je v Kamniku kot zdravnik, dva sta se šolala v Novem mestu, starejši, Emanuel, je moral biti v 6., Alojz v 4. šoli, prvi je umrl kot zdravnik v Celju, mlajši kot mlad trgovec na Reki.

Starejši se seveda za nas niso mnogo menili, tem bolj je nas šest držalo skupaj in če nismo imeli kaj posebnega, smo jemali s seboj tudi našo Ano, rojeno 1880 v Črnomlju, torej staro 4–5 let. Povsod smo bili, vse je bilo naše. Uživali smo seveda nezaslužen ugled, mi, sodnikovi, Dereanijevi iz prve hiše v trgu. Če smo šli po polju, so Dereanijevi rekli v kaki koruzi ali na krompirjevi njivi: »I, sej tu je pa naše« in pekli smo. Ne bi prisegel, da smo kdaj bili tudi »v škodi«.

Sprijaznili smo se hitro, dasi se nismo takoj lahko povsem razumeli. Da se pravi »bale ljas« »pridi sem«, je bilo treba uganiti; da kurimo »agi«, da krulijo »svije«, smo mi težko razumeli; da koga boli »gvava« ali celo »gvala«, da je »kobiva piva«, je bilo tuje Dereanijevim. Pa smo hitro bili skupaj, brez dvoma smo v drugačnem okolju popuščali mi. Imelo pa je to seljenje iz Črnomlja v Kranj pa v Žužemberk in v Novo mesto za nas veliko prednost, da nismo obviseli na eni govorici in da se nam je, zlasti starejšim, pomnožil besedni zaklad.

Hodili smo skupaj v cerkev, kjer smo s honoracijorji (počaščenimi) imeli prostore v oratoriju na desni strani v prezbiteriju, precej visoko. Hodili smo se skupaj kopat v Krko. Dobre angele varuhe smo imeli! Krka je povsod precej zavratna voda. Nima sicer vrtincev, to so marnje, toda takoj ob bregu je često globoka, breg je strm, pogosto, če ni vrbovega grmovja, izpodjeden.

Tik pod Žužemberkom je takrat utonil voznik s konji vred. Mož je zaspal, konji so zavili na običajnem mestu pit, nezavrti voz jih je porinil korak naprej in nesreča je bila gotova. Seveda smo paglavci gledali, ko so izvlekli konje iz vode. Poznali smo jih, strašno debeli so se nam zdeli, polni vode.

In kjer je Krka plitva, prehaja plitvina, navadno vodni lahki kamen (travertin?) neposredno v znatno globino, »krnice« pravijo tem tolmunom. V Žužemberku in nekaj kilometrov nad njim in pod njim ima Krka vrsto naravnih slapov. Niso visoki, najvišji je na Dvoru, pa ne vem, če meri več kot 6–7 m. Žužemberški so vsi nižji; največja sta dva, eden v samem trgu pod gradom, drugi kilometer nad njim, proti Praprečam. Ker se vsak naravni slap pomika navzgor proti vodi, najbolj tam, kjer je tok najmočnejši, torej redno v sredi, delita ta dva slapova vodo na dva pramena, vsak teče ob enem bregu, vsak goni mlin, žago ali oboje.

Tako je bilo tudi ob gornjem slapu; na levem bregu je bil Dereanijev mlin in tik pod njim knezova žaga, nasproti, na desnem bregu, veliki Vehovčev mlin. Slap je imel dva odstavka, nižjega, zgornjega, in znatno višjega, spodnjega, pod katerim je padajoča voda izdolbla globoke tolmine. Dereanijevi so imeli ob mlinu svoje kopalnišče, mali lesen bazen, skozi katerega je tekla voda, ki se je dala urediti višje ali nižje. Toda nam paglavcem, ki ni znal nihče najmanj plavati, to ni bilo dovolj dobro. Vedno smo uhajali v prosto Krko, in sicer najraje na tisto ozko, deloma z vodnim zelenjem poraščeno gladko polico med zgornjim in spodnjim skokom vode. Do srede smo šli, na Vehovčevo stran se le nismo upali, uboga Micka je pa kakor tista koklja v basni tekala ob bregu in nas rotila, naj gremo nazaj. Staršem nismo pravili in tudi dobra Micka nas menda ni zatožila nikoli.

Nad Žužemberkom je vas Cvibel, niti četrť ure oddaljena. Breg pod njo je bil takrat obraščen z redkimi hrasti, nad njimi je bila cerkvice, ob robu gozdiča je bilo hrastovo grmičevje. Vse skupaj naravnost proti jugu, poleti tropsko vroče. Na tistem grmičevju so se sončili zeleni kuščarji, »zelenci«, lepe, velike, živahne živali, in brez dvoma, da je bilo po tleh med kamenjem tudi kaj modrasov. Ne vem, ali so ljudje sami verjeli ali so nas hoteli le zaradi modrasov oplašiti, posrečilo se jim je vsekar, da nismo silili v tisto grmovje, ker smo se bali, da nam zelenci zlezajo pod kožo. Lepi so pa bili, ne rečem preveč, po pol metra dolgi in tako lepo spreminjasti, zeleni, višnjevji, skoraj bakreni.

Na Cviblu je bila doma naša služkinja Johana Mrvar, Bobnarjeva. Večkrat smo šli na njen dom. Gospodaril je že njen brat Jože, svoj pokoj pa je užival stari Bobnar, visok, postaven mož, ki je navzlic starosti hodil povsem pokonci in rad nosil škornje visoko čez koleno, telovnik z mnogimi kot češnje debelimi srebrnimi gumbi. Na Dolenjskem se je ta noša že takrat videla le redko, Bobnarju se je pa jako podajala. In še za nekaj ga imam v spominu: v juho je deval mnogo žefrana in tudi popral jo je; doma tega ni bilo, nam pa je hotel moč posebno postreči in nam je juho začinil, da nam jo je skoraj pokvaril.

V Žužemberku sem spoznal, tj. od ondod pomnim vinograde. Seveda sem jih gotovo že prej videl v Črnomlju, lepše in boljše, toda pomnim jih ne. V žužemberškem okraju so bili vinogradi vedno na levem bregu Krke od Dvora pa skoraj do Zagradca, seveda ne povsod, in opuščali so jih po malem. Nadalje so bili v Gradenski gori in v Bovleku blizu

Ambrusa na desnem bregu v Suhi krajini in morda še kje, kamor jaz nisem prišel.

Najbolj sloveča gorica pa je bila Lisec, mislim, da že v trebanjskem okraju. Tam so imeli tudi Dereanijevi vinograd in seveda smo bili otroci v trgatvi. Žužemberško vino ni, da bi se hvalili z njim. Ne vem, ali je res, da imajo ustanovo, da o polnoči zvoni v opomin, naj se obrnejo vsi, ki so zvečer pili žužemberško kapljico, sicer jim do jutra pregrize čreva; jaz sem to slišal pozneje in nisem se upal vprašati. Gotovo pa je, da je bilo grozdje v Liscu hudo kislo in da nisem razumel, zakaj se ljudje tako vesele trgatve.

Vedeti je treba, da so na Dolenjskem v tistih časih in še dolgo pozneje redno brali prezgodaj, seveda vse skupaj, črno, belo, rdeče, in vse ob istem času ni bilo zrelo. Tako se je prideloval cviček. Lahko je bil poceni. Sam sem videl na gostilniški steni zapisano lepo po strani navzgor »liter po 16« krajcarjev, kajpada. Na debelo je bilo vedro – 56 l – po 5 fl. že čisto primerna pijača. Še bolj »friško« – evfemistični izraz iz okolice Artič in Sromelj za »kislo« – je bilo vino iz Bovleka nad Ambrusom. Oče je dejal, da pes zacvili, če mu ga vliješ na rep, pošteno pa je priznal, da mu ni nikoli nobeno vino dišalo bolj kot bovleško, ko se je julija pet ur mučil na komisiji po suhokrajinskem grmovju in kame-nju.

Šola je bila štirirazrednica, toda otroci so jo obiskovali, dokler niso dosegli starosti, ki jih je oproščala nadaljnjega obiska. Zato sta imela tretji in četrti razred po dva oddelka, če že ne po načrtu, česar ne vem, pa vsaj dejansko. Tako je bilo doseženih šest let, učitelj pa je moral skrbeti za to, da sta bila oba oddelka – v isti sobi sočasno – primerno zaposlena.

Kdor je hotel v gimnazijo, je šest let skrajšal, toda brez posebnih ur je bilo to precej težko, ker je bila snov za sprejemni izpit v gimnazijo nekaj drugačna, več nemščine, analiza. Ker sem prišel iz Kranja, kjer je ljudska šola neposredno pripravljala za srednjo šolo, sem prešel tedaj – junija – v višji oddelek tretjega razreda.

Prevaran sem bil za počitnice. V Kranju so bile enake kakor na gimnaziji: od srede julija do srede septembra; v Žužemberku od začetka septembra do srede oktobra, šest tednov, v času, ko otrok lahko doma največ pomaga, ob spravilu pridelkov, na jesenski paši. Da je trajala šola med najhujšo vročino, ni menda motilo nikogar; urnik je bil tak, da smo imeli tudi v šolskem času dovolj prostosti, vsaj tisti, ki jim ni bilo treba pomagati doma. Otroci so imeli deloma jako daleč v šolo, tudi po celo uro. Zato in da so zjutraj lahko že kaj pomagali doma, se je pouk začel ob devetih in je trajal do dvanajstih, popoldne od trinajstih do petnajstih. Žužemberčani in iz par najbližjih vasi smo tekli domov kosit, drugi so ostali v šoli ali pred njo in so pojedli, kar so prinesli s seboj. Pozimi so šolarji prišli za dne domov, poleti so lahko še gnali past.

Šola je bila mešana, dečki in deklice, seveda deklic zlasti v višjih razredih mnogo manj, morale so pomagati doma. V četrtem razredu, kjer sem zaradi boljše predizobrazbe takoj prešel v višji oddelek, nas je bilo dečkov morda trikrat toliko. Učil nas je nadučitelj Koncilija, v tretjem razredu bolehni Kutnar, za njim je supliral mladi Šmorancer, čigar oče, Čeh, je bil sluga pri sodišču v Kranju, tako da sta se moj oče in učitelj poznala in Šmorancer je prišel večkrat k nam.

Šmorancer je bil izvrsten botanik, risar in, če se prav spomnim, tudi godec. Napravil je več kot učiteljsko kariero, umrl je po prevratu v

Pogled na Žužemberk; foto: Karel Novak, iz fototeke ZVNKD Novo mesto

pokoju v Meranu, njegov sila obširni herbarij je nabavil naš botanični inštitut na univerzi.

*

Posebno sprijateljil se je oče z nadučiteljem Koncilijo, mojim razrednim učiteljem v 4. razredu. Ta je bil mož na svojem mestu, energičen, resen, strog, pa vendar uvideven. Naučil nas je mnogo, celo pisati je znal naučiti, kar se mi zdi najtežje, ker za to ne pomaga pamet. Jako je čislal lepo pisavo in poleg ocene iz predmeta jo je pri nalogah ocenjeval še posebej. Kar srečen sem bil, ko sem tudi enkrat dobil zvezek nazaj s pristavkom »Lepo pisal«; do »Lepo pisal« ali »Prav lepo pisal« nisem prišel in h kaligrafiji sem moral hoditi še v 1. šoli, ko so k temu »prostemu« predmetu morali le tisti, ki so najgrše pisali. Škoda časa in zvezkov! V gimnaziji so bile tiste ure, ena ali dve na teden, muka za profesorja risanja in za nas.

S Koncilijo je oče ostal v prijateljskih stikih tudi po preselitvi v Novo mesto. Konec tega res odličnega moža pa je bil kaj žalosten. Ustanovili so v Žužemberku posojilnico, Koncilija je bil odbornik in – denarja je zmanjkalo. Krivili so ženo, ali njeno bolezen, ali potratnost, ali oboje. Prišel je pred sodišče, bil obsojen na par let ječe in zdi se mi, da je v ječi umrl. Meni je bilo strašno hudo zanj, očetu pa še bolj, kar pobit je hodil okoli nad toliko nesrečo.

Enkrat pa smo strogega učitelja le spravili v smeh. Ne vem, kaj smo storili: cel razred naj bi bil zaprt od 12. do 13. ure. Naš vrt je mejil na šolski vrt, zid je bil nizek, ob zidu je rasla hruška na našem in hruške so bile zrele. V odmoru med 11.-in 12. uro se nas je nekaj spravilo na hruško, seveda pod mojim vodstvom. Nabrali in natrgali smo nekaj klobukov hrušk in se vrnili v razred, češ, lačni ne bomo. Ali si je Koncilija premislil kar tako ali nas je morda opazoval in hotel spraviti v zadrego: ob 12. uri je proglasil amnestijo. Lepa reč, klobuki polni hrušk, in brez klobuka bi takrat nihče ne bil stopil iz hiše in celo ne na sonce v pasjih dneh! Pa strese eden energično hruške na tla in skoči skozi vrata, drugi pa prav tako. Kar vidim Koncilijo, ki je imel kratko črno brado, kako so se mu med ustnicami zabliskali lepi beli zobje; mislil sem, da plane med

nas, pa ga je premagalo, samo smejal se je na moč. Kdo je dobil hruške, ne vem, kaj posebnega niso bile, nekaj klobukov jih je pa bilo.

Ko sem že pri sadju: imeli smo češnjo, to se pravi imeli smo jih več, in višenj, ena je bila posebno visoka. Na to sva se spravila z Žanom Dereanijem kmalu po obedu – v četrtek je bil prost dan. Zobala sva, zobala, potem sva šla južinat. Dobila sva z drugimi vred kislo mleko, po južini nazaj na češnjo. Tu se je pa Žanu spuntal želodec. Toliko, da sem ga še ujel in spravil z drevesa. Tam se je olajšal in jaz sem mu kot zvest drug pomagal. Poleg že omenjene hruške smo imeli na zgornjem koncu vrta še drugo, veliko staro drevo, da ga dva od nas nista objela in je bilo težko splezati nanj, tresti se ni dalo, klatiti ne smelo. Na to hruško se je ujel v jeseni, ko sem bil jaz že v gimnaziji, ne medved, ki mu očitajo, da se rad posladka s hruškami, temveč volk, namreč dvonožni bivši moj sošolec Volk. Tako mi je pisal bratec Vladko, češ Volka smo ujeli na hruški. Pravzaprav pa ga niso ujeli. Le našli so ga na nji. Sezul si je škornje, da bi mogel splezati na drevo, pa so ga zasačili. Niso se spustili v pogajanja, vzeli so škornje in jih odnesli k nam domov, kamor jih je prišel iskat skesano Volk z materjo. Ubogi Volk! Debelo okroglo glavo je imel s polnimi rdečimi lici, kakor ščip, ko zleze nad obzorje.

Njega se dobro spominim pa Bradača pa Hrovata, mesarjevega, ki je postal duhoven, pa Longarja, krepkega kmečkega fanta iz Prapreč, ki me je enkrat precej premikastil. Menda samo zato, ker sem bil trški škric, dasi se je to videlo le na tem, da sem bil tudi ob delavnikih obut in da sem v šolo prišel v suknjiču. Kmečki fantje so poleti prihajali v prtnenih srajcah in hlačah na jermenu, oguljenih, scefраниh in s pokrivali, ki se jim je komaj še smelo tako reči. Saj je bilo pa tudi škoda obleči fanta bolje. Dekleta so bila sicer včasih tudi bosa, oblečena pa mnogo bolje in predvsem, za današnje nazore, mnogo pretoplo.

Bil je v šoli neki Mauer, dva Kramaršiča, Julij in Alojzij, bratranca, Ponikvar – ali ona, spominjam se dobro bratov Hugona in Izidorja Bajnka, mlajših od mene in njune starejše sestre, davkarjevih otrok, stanovali so poleg nas »Pri Jagru«, v Nahtigalovi hiši, rojstnem domu očeta našega slavista Rajka Nahtigala, in večkrat smo se skupaj igrali. Spominjam se tudi sošolke Staričeve, jako simpatičnega dekleta, zdi se mi, da hčere Vehovčevega mlinarja, ki smo jo dečki jako respektirali, ne vem prav, zakaj.

To je bila posvetna šola. Seveda smo imeli kateheta, bil je kaplan Šmidovnik, očetov sošolec, kaj odločen mož, »manu fortis«, ki me je enkrat, ko sem se mu nekaj zameril in nisem šel takoj na besedo za tablo stat, kar zvlekel tja in bi bil skoraj še klop, za katero sem se držal. Ampak doma ni nič povedal; to je bilo lepo od njega. Pozneje je nekaj desetletij župnikoval v Prečni pri Novem mestu, toda z očetom sta morala priti nekaj navzkriž ali vsaj vsaksebi, pozdravljala sta se sicer, ne pa več obiskovala.

Za sv. zakramente pa naše priprave župnik ali ni zaupal katehetu ali pa je hotel sam spoznati mladino svoje črede. Z eno besedo, za pripravo k spovedi, k obhajilu, k birmi smo morali hoditi k župniku. Farna cerkev je na hribu, precej visoko nad Krko. Zraven je bilo župnišče, lepa stavba – poznejšemu župniku menda ni bila dobra, zgradil je novo, listi so večkrat pisali o njem in nji – in o mežnarju. Zdi se mi, da je bila v le-ti šolska soba, ne prevelika, kakih šest dolgih klopi za učence, stol za župnika in tri različno dolge palice, te za župnika in učence, seveda za vsakega na drugem koncu.

Župnik je bil gospod Miha Tavčar, že takrat ali vsaj pozneje tudi dekan; precej dolg, slok, postaran mož. Živel je svetniško, asketsko. Govorili so, da nikoli ne spi v postelji, marveč kar na stolu, da se silno posti itd. Mislim, da je bilo to vse res, in morda niti ne vse.

Strog pa ni bil samo s seboj, marveč tudi z nami učenci, in palice niso bile samo za okras ali spomin. Z najdaljšo je segel v zadnjo klop. Veliko krivico bi pa delal možu, ko bi se zdelo, da mu očitam nek sadizem. Prekomerno do poškodb ali za zabavo ni tepel. Bil je pač stare šole in morda je tudi pri njem šiba pela novo mašo, ali se je držal Salomonevega ali Sirahovega izreka. Najbolj hud je bil, če so dečki in deklice hodili k nauku ali domov skupaj. Tu bi pač dejal, da je pretiraval. Njegov poskus, da je najprej spustil en spol iz šole in šele nekaj časa pozneje drugi, vendar ni mogel imeti resnega uspeha, če so otroci imeli po uro in več domov, saj so se lahko sestali ali razšli, kjer so hoteli, ne da bi jih mogel videti.

Oče se je seveda župniku šel predstaviti in razumela sta se dovolj dobro, saj drug drugemu nista imela vzroka nasprotovati. Ko je imel Zavodnikov starejši sin novo mašo, je bil povabljen oče in po obedu smo morali priti še mi, otroci. Ko je prišel birmat škof Misija, je bil moj oče v veliki nepriliki: povabljen je bil k župniku, doma pa je imel tri birmance s tremi botri, ki so prišli od daleč, sodnik Golia iz Trebnjega, dr. Škofic iz Mokronoga, stric Mehle iz Ljubljane. Kako se je stvar uredila, se ne spomnim, povedati sem le hotel, da sta bila župnik in oče sicer ne v prijateljskih, pač pa v dobrih stikih.

Pa so prišle volitve, indirektno volitve, z volivnimi možmi. Kandidata sta bila knez Windischgraetz za, recimo, konservativno, državni pravnik Jakob Hren za nasprotno stranko. Oče je bil za Hrena; prisluškoval sem doma pogovoru starejših. Zaupal ni Windischgraetzu, da bi, dasi izvoljen po Slovencih, kot Nemeč in visok aristokrat resno in uspešno branil njih interese. Slovenski interesi, slovenstvo so pa bili očetu nad vse, menda edina njegova politika, kajti liberalec v smislu tedanjih voditeljev mladoslovencev ni bil, klerikalec še manj, čeprav vedno veren.

Tudi Hren mu ni bil povsem po duši, toda primernejši se mu je zdel. Pred očmi imam Hrena; prišel je v Žužemberk, bolj majhen mož je bil, ves sivo oblečen, sivo suknjo na škrice, siv, pol visok, trd klobuk. Imel je menda volivni shod. V žužemberški občini je propadel, to se pravi, nasprotnik je dobil več volivnih mož; moj oče je bil, če se prav spomnim, izbran v Zagradcu. Volivni možje so se sestali menda v Trebnjem, zmagal je Hren.

Med volitvami sta bila župnik in oče nasprotnika in sprijaznila se nista več. Toda ko je bil oče premeščen v Novo mesto, se je šel k župniku posloviti in rad je povedal, da sta se prijazno razšla, da je župnik dejal: »Čeprav smo bili nasprotniki, smo bili vedno možje.« Volivni boj ni bil oseben, takih podlih načinov in sredstev nista uporabljala ne župnik ne oče.

Z drugimi duhovniki v okraju oče ni imel sporov. Spominjam se, da sem bil z njim na komisiji v Šmihelu in Ambrusu in obiskala sva župnika. Res dober prijatelj je bil z župnikom Vrančičem v Zagradcu, ki nas ni zgrešil, če je prišel v Žužemberk; premeščen je bil pozneje v Kolovrat, kar menda ni bilo napredovanje.

Vožil je očeta na komisije redno sodni sluga stari Ribič s svojim bosenskim Miškom. Ribič je bil kos originala. Bil je vojak v italijanskih vojnah, gotovo pri Custozzi, ker to je sam pravil, mislim pa, da tudi že

l. 1859. Topničar je bil, zato menda ljubezen do konj, kajti Miško mu je bil poleg žene – otrok ni bilo – vse. Pogovarjal se je z njim kakor ruski izvošček, skrbel je zanj na vse načine, in če je bila vožnja količkaj hujša, mu je kupil kos kruha in četrt vina, polil na krožnik kruh z vinom in dal konjičku. Res je šel potem še mnogo bolje. Majhen kakor je bil, je imel kratek korak, zato pa je tem bolj hitro drobil. Tudi po mene je Ribič enkrat prišel v Novo mesto in me zopet potegnil nazaj. Uredil si je svoja vročila in rubeže tako, da jih je opravil spotoma ali med tem, ko je imel oče svoje opravilo.

Preveč se seveda Mišku ni smelo naložiti, če bi hoteli kam cela družina, bi bilo treba najeti voz z velikimi, navadnimi konji. Sicer je bilo pa malo takih izletov, saj se drugam kot ob Krki ni izplačalo z vozom, vse je bilo hribovito, ceste slabe. Torej le v Zagradec ali na Dvor. Na Dvor smo se pa le redko peljali, ker še za naše male noge ni bilo več kot uro hoda, sprehoda ob Krki.

Na Dvoru je bila takrat še v obratu Auerspergova železarna za Dolenjsko, dokaj veliko podjetje, ki je pa takrat že hiralo, ker 70–90 km od železnice ni moglo tekmovati, razen tega je bila železna ruda malo bogata in voziti so jo morali na vozech in slednjič je bilo lesno oglje sicer gotovo izvrstno kurivo, toda tudi oglje je bilo treba voziti vedno od dlje. Stroški so bili, res da samo delo in prevoz, kajti lesa – drv – je imel Auersperg več, kot ga je mogel v mali tovarni, ki je poleg tega izkoriščala še vodno silo Krkinega slapa, kdaj potrošiti. Tudi delovna sila tako daleč od železnice v času, ko so se ljudje še razmeroma malo selili v Ameriko, ni mogla biti predraga in kakovost proizvodov ni bila slaba: prejšnji Čevljarski most, sedaj med Leoniščem in bivšo »Prisilno delavnico« stoji še danes, nad 70 let. Le prevoz in nerentabilnost manjšega poleg vse večjih podjetij sta ubila to dolenjsko tovarno kakor tudi tisto v Gradcu. Takrat pa so še delali.

Ko sva z očetom ogledovala tovarno, mi je seveda imponiralo, kako polnijo plavž, voziček za vozičkom rude in oglja, in zdi se mi, da tudi drv je požiral. Spodaj, par nadstropij nižje, pa so vsake toliko predrli zamašek, odločili stopljeno železo, posneli žlindro in čisto železo vlivali v kalupe; takrat so vlivali granate in šrapnele za vojsko. Kakih zaščitnih ukrepov ni bilo videti, niti črnih naočnikov se ne spomnim, da bi jih imeli delavci pri žarečem železu.

Delavska zaščita, delavsko zavarovanje sta se v Avstriji takrat šele porajali. Med Auerspergovimi uradniki, gozdnicami in tovarniškimi, je bilo več Čehov, morda večina.

Dobro se spominjam vedno veselega Klike, uradnika na Dvoru, ki nas je včasih obiskal v Žužemberku. Žalostno smrt je storil. Malo preveč je menda gledal v kozarček in v takem stanju je postavil pod pleten stol dobro nabit možnar, legel na trebuh nad možnar in ga sprožil z žveplenko. Pravili so, da so bila čreva po celi sobi.

Dobro se spominjam Heineja. V Žužemberku sta bila, preden je prišel moj oče za okrajnega sodnika, dva moža tega imena. Kako sta se pisala, ali tako kakor pesnik ali drugače, ne vem; tudi ne, katere narodnosti sta bila. Eden je bil očetov prednik kot okrajni sodnik, mož, ki ni zapustil dobrega glasu v Žužemberku, vsaj ne na sodišču, kjer je imel oče silno dela in truda, da je napravil red in spravil v tek napravljanje zemljiške knjige. Ni nikoli zabavljaj na svojega prednika, vsaj pred nami ne, pa slišali smo dovolj in pametni smo bili tudi že dovolj.

Drugi Heine je bil knežev uradnik, menda gozdar. Jaz se ga spominjam le kot moža, ki je bil redno pijan. In ravno kadar je bil hudo pijan, je rad iskal očeta, s katerim je imel precej opraviti službeno, saj je bil kot knežev namestnik hišni gospodar gradu, v katerem je bilo sodišče, in tudi najemnino za vrtove je oče plačal pač njemu, razen tega je bila manjša polovica onega velikega vrta Heinejev deputatni vrt.

Nekega dne je Heine iskal očeta; ta se mu je umikal in skrival, ker je videl, v kakšnem stanju je mož. Tako je Heine pritaval tudi na vrt, blodil okoli in tulil: »Amvo, Amvo«. Jaz sem se skrival, bal sem se; slednjič sem smuknil čez zid in zbežal z vrta. Mož se je nazadnje spotaknil, padel v svojo koruzo, še nekaj časa tulil, potem pa menda zaspal. Kaj je hotel? Iskal je očeta tudi na vrtu in »Amvo« se je reklo »Aber wo?« (Ampak kje?)

Obtičal sem pri Ribiču. Drugi sluga je bil že omenjeni Šercer s svojimi številnimi otroki, velik siromak poleg Ribiča, ki je imel svojo hišico. Z njim sem imel le toliko stika, da sem ga včasih spremil, če je šel nadzirat zapore, kajti to je bila poleg pospravljanja po uradih njegova glavna služba in zato je stanoval v gradu.

Zapori so bili pravzaprav v najlepšem delu gradu, navpično visoko nad Krko, z razgledom na gričevje ob desnem bregu Krke. Da bi se bila videla Krka, dvomim, okna so bila majhna, zidovje debelo, dasi tanjšo kot v stolpih ob vhodu v grad.

Ena soba je bila skupni moški, druga ženski zapor in še dve samotni celici, ki so jima v Žužemberku rekli »peglezni« in ob katerih spominu so se ljudem, vsaj paglavcem, lasje ježili. Silno slab sloves so uživali ti peglezni, morda še iz časov patrimonijalnega graščinskega sodstva; »čakaj, še v peglezen prideš« je bila huda kritika in grožnja. Jaz sem bil dostikrat v njih s slugo, seveda brez očetove vednosti, in nisem razumel, zakaj uživajo tako slab glas, prav prijazne sobice so se mi zdele in prijazni so bili tudi z menoj, sodnikovim sinom, tudi ljudje v njih. Poleg onega Siegmunda se dobro spominjam dveh fantov, Suhokrajčinčanov, menda iz Žvirč, ki sta morala odslužiti vsak par mesecev, brez dvoma za kak tepež, ker bi ju sicer ne puščali na delo. Tako sta pa žagala in cepila drva, kosila, pomagala sicer na vrtu. Seveda sta dobila neznatno plačilo, ki jima je šlo po predpisih, toda glavno je bilo, da sta dobivala dopoldne in popoldne vsak kos kruha in kozarec vina in da sta bila na zraku.

Kar sprijaznil sem se z njima, s črnim Hrenom, lepim, že starejšim fantom, in z mlajšim, plavim Mišmašem. Očetu ni bilo čisto prav in parkrat me je posvaril, zlati pred Hrenom; bal se je najbrže, da me bosta hotela izrabiti za kaka pota po tobak ali pijačo. Meni pa je bilo žal, da sta nas, tj. zapore, kmalu zapustila.

Da bo razumljivo, zakaj so večmesečno ječo služili pri okrajnem sodišču, naj omenim, da so bili zapori okrožnega sodišča v Novem mestu v starem kresijskem poslopju tako nezadostni, da so morali »zapanja vrednim« obsojencem, to je zlasti takim, za katere se ni bilo bati, da pobegnejo, dovoljevati, da odsede kazen pri svojem okrajnem sodišču. Taki so bili predvsem pretepači, povečini pošteni fantje, ki bi bili kot dijaki pač imeli svojo menzuro. Stari Siegmund seveda ni bil pretepač, obsojen je bil za krivo pričanje; v Žužemberk je prišel zaradi svoje bolehnosti.

Sodnega pisarniškega osebja se ne spominjam prav nič, pa prav nič; od davkarije razen Bajuka še Nučiča in njegove družine. Oče ga ni posebno čislal; bil mu je, zdi se, presladek in nekako vsiljiv. Zato se

menda tudi z dekletci nismo nikoli igrali.

Pač pa se je oče v Žužemberku za življenje sprijateljil s svojim po službi, ne po rojstvu, mlajšim tovarišem Gandinijem. To prijateljstvo je držalo neskaljeno do Gandinijeve smrti, kar velja tem bolj ceniti, ker se ženi nista tako dobro razumeli kakor moža. Gandinijevka je bila poleg moje drobne matere kar postavna »fest« žena, toda bila je moji skromni materi preveč samozavestna, hotela je igrati vlogo v družbi, pa naj si bo v Žužemberku ali pozneje v Novem mestu, in – narodno se materi ni zdela zanesljiva, in res ni bila. Njen mož je bil v Žužemberku anacionalen; mislim, da je bil v glavnem vpliv mojega duševno mnogo bolj živahnega očeta, ki je pripravil mehkega, komodnega tovariša, da je kljub nedvomnemu nemškemu ali italijanskemu poreklu v Novem mestu postal in ostal zanesljiv narodnjak, še celo predsednik Čitalnice. Obe dvojici sta se sestajali, enkrat pri nas, enkrat pri Gandinijevih, na tarok; hodili vsake toliko skupaj k »Steinerju« – gostilničarju na pivo in si pač krajšali čas, kakor se je v Žužemberku dalo.

Pred pustom je bila tudi kaka veselica v Bralnem društvu; zdi se mi, da je mati poskusila spraviti skupaj mali ženski zbor, vem vsaj, da je hodila včasih pet h Gandinijevim z Lino Dereanijevo, ki jo je mati jako cenila, in, zdi se mi, z učiteljico Hedvigo Rozinovo, doma iz Novega mesta.

Otroci seveda nismo smeli na veselice, doma pa smo smeli prisostvovati taroku, toda trdo molčati. Seveda smo se z Gandinijevimi otroki, ki so bili vsi mlajši od mene, tudi igrali, toda mnogo manj kot z Dereanijevimi.

Pri Dereanijevih smo ob sejnih imeli celo važne funkcije. Sveta je na sejme prišlo toliko, da ni zadostovala navadna prodajalnica na desno od veže, odprli so še malo ročno skladišče na levo, ki je imelo tudi vhod s ceste. In tam smo smeli starejši fantje prodajati predmete z določeno napisano ceno, za katere se torej ni »glihalo«, kakor je bila sicer neizogibna navada. To so bile pozimi polenovke in slaniki, vedno biči, jermenčki za »goži« (na cepcih), pipci in druga drobnarija.

V veliko skladišče poleg hlevov občinstvo ni smelo, jaz pa se moram spovedati, da sem včasih spremil tja vajenca Rudija, da mi je dal figo ali rožič.

Na semanji dan sem bil pa enkrat pošteno tepen, oče me je. Na žužemberškem dokaj prostornem trgu, prav pred okni očetove pisarne se je nastanil vrtiljak. Vrtili so ga fantje. Kdor je parkrat vrtil, se je smel enkrat peljati. In vrtit sem šel tudi jaz. Kaj vem kako, oče me je opazil, poklical, šla sva domu in tam me je pretepel, češ da sem se hudo pregrešil zoper njegovo in svojo čast in zoper njegov ugled. Reči moram, da nisem povsem razumel, zakaj sem jih tako dobil.

Bolj sem razumel kazen, ko sem spomladi, ko smo se igrali s frnikulami in gumbi, v Dereanijevi shrampi z obleke odrezal nekaj gumbov. Najbrže nisem bil edini grešnik, toda mene so ujeli. Oče je bil mnogo bolj žalosten kot hud: Jaz sem postavljen, da sodim tatove, moj sin pa krade. Moral sem pred očetom prositi hišnega gospodarja Jakoba Dereanija za odpuščanje. To je bila edina kazen, ki me je pa silno bolela.

Omenil še nisem, da sem se v Žužemberku poleg vse druge zaposlitve razvil v vnetega čitalca, kar sem ostal do danes. Oče je bil naročen na Slovenski narod, no, časnikov javno nisem smel brati, to je šlo le skrivaj, prilike je bilo dosti. Oče je bil mnogo v pisarni, mati je imela z manjšimi potomci več kot dovolj posla. Pozneje v višji gimnaziji, je prepoved

Milan Škerlj
ŽUŽEMBERK

popuščala.

Sicer pa nisem bil tako za časopise kakor za knjige. Teh je bilo doma precej, rekel bi vsa boljša slovenska beletristika od Prešerna dalje, tudi Glasnik, Dunajski in Ljubljanski Zvon, razen tega knjige Slovenske Matice od začetka dalje, ni pa bilo knjig Mohorjeve družbe. Mene so zanimale Jurčičeve novele v Glasniku. Domna, Tihotapca, Kloštrskega žolnirja sem bral skrivaj na Dereanijevem podu; brez dvoma še marsikaj drugega, pa si nisem zapomnil. Razen tega sem bil nor na knjige zemljepisne in zgodovinske vsebine.

Tako sem prebral večkrat malo slovensko knjižico z občim zemljepisom, menda prvim slovenskim, pisca sem pozabil, bila je politična geografija, višina hribov, površina držav, vse v stari meri, številke prebivalcev zastarele, že l. 1884 gotovo 20 let stare. Avstro-Ogrska je imela okoli 30,000.000 prebivalcev na kakih 11.000 »štirijaških« miljah, Kranjska je merila okoli 180 »štirijaških« milj itd. Afrike, Avstralije je bilo kaj malo. Kar je pa bilo v knjižici, to sem znal na pamet. Mnogo več je vseboval Jesenkov Obči zemljepis; Vrtovčevo Občno povestnico sem požiral, prav tako Staretovo Občno zgodovino, ki je prav takrat začela izhajati in sem jo dobil od Dereanijeve Micke, ki je bila ud Družbe sv. Mohorja. V Matičnih Letopisih sem požiral zgodovinske članke, zlasti Parapetove turške vojne, pa tudi marsikaj manj užitnega mitološkega in jezikoslovnega blaga sem pogoltnil, hvala Bogu brez posebne škode.

Žužemberski grad; foto: Karel Novak, iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Miloš Jakopec SPREHOD PO DOLENJSKIH ARHIVIH

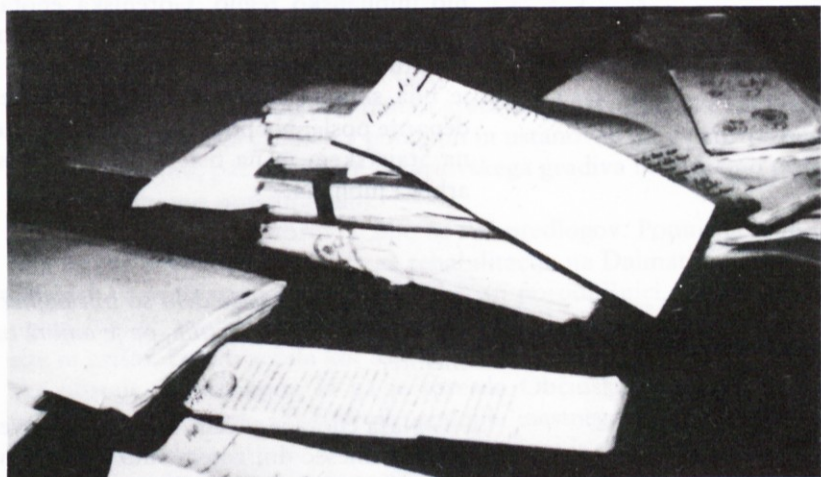

Profesorica Zorka Skrabl, vodja Enote za Dolenjsko in Belo krajino Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Novem mestu; foto: Miloš Jakopec

Arhivsko gradivo, ki morda skriva odgovore na zastrta vprašanja iz preteklosti, je razgrnjeno na mizi in čaka na obdelavo; foto: Miloš Jakopec

Arhivski delavci se mi zdijo, odkar imam stike z njimi, nekakšna posebnost. Redkobesedni so, iz njih pa veje neka odmaknjenost. V moje predstave so se mi vtisnili kot labodi, ki plavajo po vodah znanja o preteklosti. V tem razgovoru je sogovornica *gospa profesorica Zorka Skrabl*, vodja Zgodovinskega arhiva Ljubljana, enote za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu. Tudi ona je arhivska delavka, vendar me je že ob prvem srečanju presenetila njena drugačnost. Podolgovat obraz mehkih potez ter prodoren in hkrati omehčan pogled, ki se upira v sobesednika, naznanjata, da je pripravljena poslušati. Odgovori ji vselej stečejo šele po krajšem premisleku.

Njena pripoved baje o dejavnosti, ki ohranja zgodovino. Na splošno le malo vemo o delu, ki poteka med starimi, orumenelimi papirji. Zato naj razgovor z Zorko Skrabl vsaj malo osvetli pomembno in dragoceno prizadevanje majhne skupine delavcev v dolenjski arhivski enoti.

– Arhivarsko delo je povprečnemu Slovincu precej neznana stvar, zato za začetek vprašanje: kako ste prišli v to dejavnost?

»Študirala sem zgodovino in sociologijo. V četrtem letu študija sem dobila štipendijo novomeške občine. Ob ustanavljanju mreže arhivov v Sloveniji ob koncu šestdesetih let je bil predviden za ravnatelja Mestnega arhiva Ljubljana dr. Jože Žontar. Iskal je sodelavce in je zato prišel tudi v Novo mesto. Na občini so mu povedali, da sem njihova štipendistka. Nato je šlo vse zelo hitro.

Z dvema kolegoma sem bila v januarju 1972 povabljena k dr. Žontarju na razgovor. Kar hitro je bilo sklenjeno: eden izmed nas – to je bil Janez Kopač, zdaj je v.d. ravnatelj Zgodovinskega arhiva Ljubljana – naj bi šel v enoto na Gorenjsko, Marjan Drnovšek, ki je lani doktoriral, je bil odrejen v ljubljansko enoto, jaz pa sem bila predvidena za bodočo enoto na Dolenjskem. Vsi trije smo bili takrat študentje četrtega letnika, vendar smo morali takoj na štiriurno delo, torej za polovični čas, v Mestni arhiv v Ljubljani. Tako je »padla« odločitev za moje delo v arhivu. Začela sem marca 1972 in odtlej sem mu ostala zvesta.«

– *Povejte, prosim, kaj več o tem. Kako je nastajala arhivska mreža v Sloveniji in kako Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu, ki jo vodite in deluje v sestavu Zgodovinskega arhiva Ljubljana?*

»1966. leta je bila sprejeta zakonodaja, ki je urejala arhivska vprašanja. Dovoljevala je, da lahko občine, če izpolnjujejo pogoje, ustanovijo svojo arhivsko službo. Hkrati je bila ponujena možnost, da poverijo službo varstva arhivskega gradiva že obstoječemu arhivu, ki je najbližji. Dolenjske občine, pri tem je šlo za občine Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje, so to delo poverile Mestnemu arhivu Ljubljana. Ker je enako odločitev sprejelo tudi več drugih občin na Gorenjskem in Primorskem, je Mestni arhiv Ljubljana postal pokrajinska ustanova. Službo varstva arhivskega gradiva je opravljal na območju mesta Ljubljana in 19 zunanjih občin.

Mestni arhiv Ljubljana se je sredi leta 1973 zaradi novih, širših obveznosti, ki jih je sprejel, preimenoval v Zgodovinski arhiv Ljubljana. Združeval je naslednje enote: Mestni arhiv Ljubljana, za Gorenjsko v Kranju, za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu in enoto za zunanjo ljubljansko regijo. Gorenjska enota je imela še poseben, zunanji oddelek v Škofji Loki, enota za zunanjo ljubljansko regijo pa v Idriji. Vse, tudi novomeška, so začele delovati 1. oktobra 1973. Ustanovljena je bila skupna služba v Ljubljani, ki je opravljala pisarniško delo in denarne posle. Na podoben način se je izoblikovala tudi arhivska mreža na Štajerskem in na tistem delu Primorske, ki je ni zajel Zgodovinski arhiv Ljubljana.«

– *Prostori za vaše delo so bili najbrž že od začetka težava. Zdajšnji so precej večji od začetnih, pa je najbrž tudi ta »obleka« že pretesna. Kaj menite?*

»Naša enota je začela, kot sem že povedala, delovati 1. oktobra 1973. Kakšen mesec dni zatem smo dobili prve prostore. To je bila 34 kvadratnih metrov velika soba na Strmi poti. Sledil je dolgotrajen in utrujajoč boj za prostore, v katerem smo počasi napredovali. Po dogovoru z občinami se arhivsko gradivo ne bi premeščalo z območja občin. V občinskih središčih je težko najti kaj primernega, zato nam največkrat ponudijo opuščene šole. To so stare stavbe in za njihovo preureditev je treba postoriti marsikaj, preden jih lahko uporabljamo. Papir je težak in talna nosilnost mora biti 800 kg na kvadratni meter. Ob dodelitvi starih stavb smo vselej slišali zagotovila, da je ponujena rešitev le začasna. Ta pa se je povsod zavlekla čez desetletja...

V novomeški občini smo dobili opuščeno šolo v Karteljevem, za obe belokranjski občini opuščeno šolo v Drašičih, občina Trebnje nam je ponudila prostore v gradu Mala Loka. Vse omenjene stavbe smo uspobili za naše potrebe, z Male Loke pa smo se morali po nekaj letih preseliti, ker je voda preplavila prostore. Nov dom smo dobili v zaklonišču osnovne šole v Trebnjem. V stavbo na Jenkovi ulici v Novem mestu, kjer je sedež naše enote, smo se vselili 1982. leta.

Zaradi prostorske stiske, ki nas pesti, ostajajo velike količine gradiva (npr. okrajevi, občin itd.) neprevzete, ker gradiva nimamo kam dati. Naše sedanje »oblačilo«, če povzamem po vprašanju, je res močno pretesno in poka po vseh šivih...«

– *Kakšne težave povzročajo depoji, ki so izven enote, saj to najbrž ni najboljša rešitev?*

»Vsak dober gospodar ima rad svoje imetje na očeh, saj ga le tako lahko skrbno varuje. V depojih je naše gradivo resda za zaprtimi vrati in okni ter pod streho, vendar... Nanj prežijo nevarnosti, na kakršne še pomislili ne bi. Nепrestano se bojimo škode v depojih, ki so na podeželjju, zaradi mrčesa in glodalcev. Redno uporabljamo zaščitna sredstva. Družina mišk, ki si lahko najde pot v stavbo, naredi neprecenljivo škodo, saj se bo praviloma zalezla med najdragocenejše dokumente. V šoli v Karteljevem so golobi, ki so zašli vanjo, v nekaj dneh, preden smo jih odkrili, dodobra ponečedili z iztrebki del arhivskega gradiva. Strela lahko povzroči požar, del strehe se lahko zruši pod težo snega, med nevihto lahko začne puščati strešnik. Nevarnosti je na pretek in zato je skrb za stanje v depojih neprestano v naših mislih.«

– *Kdo je dolžan zagotavljati prostore arhivski službi? Kakšna so zdajšnja razmišljanja in obeti za prepotrebne dodatne?*

»Prostore so dolžne zagotoviti občine ustanoviteljice. Zdaj smo tako na tesnem, da ne moremo prevzemati gradiva od ustvarjalcev. Težava ni toliko v hrambi tega gradiva v podjetjih in ustanovah ali v neustreznem postopku z njim, pač pa v tem, da arhivskega gradiva ne moremo prevzeti, ker nimamo prostora zanj.

Glede dodatnih prostorov je bilo že več predlogov. Ponujena nam je bila stavba nekdanjega Zavoda za rehabilitacijo na Dalmatinovi ulici in prizidek otorinolaringološkega oddelka pri porodnišnici. Oboje smo si ogledali in jih ocenili za primerne, vendar dlje kot do uvodnih razgovorov ni prišlo. Potem je bila kot možna rešitev predlagana stavba policijske postaje. Z odlokom, ki ga je sprejela Občinska skupščina Novo mesto o prostorskih ureditvenih pogojih mestnega jedra, je bila ta stavba predvidena za nas. 25. novembra lani pa je taista skupščina razpisala javno dražbo zanjo. O tem smo obvestili našo službo v Ljubljani ter pisali občinski skupščini in tudi Ministrstvu za kulturo. Slednje je občini svetovalo, naj stavbe ne proda na dražbi. Na njej je postajo nato kupilo stanovanjsko podjetje Zarja. Od občinskega izvršnega sveta smo februarja letos dobili pisno pojasnilo, da sprememba lastništva nad stavbo ne spreminja njene namembnosti. To je najbrž res, hkrati pa je res tudi to, da bo tržno usmerjeni novi lastnik verjetno terjal tolikšno najemnino, ki je mi ne bomo zmogli. Takšno je stanje. Zaenkrat nimamo nobene oprijemljive rešitve, z gradivom pa ne vemo, kam...«

– *Slovenci smo znani po tem, da le stežka, »odrajtamo solde« za kulturne potrebe, zato vaša dejavnost glede tega najbrž ni izjemna. Odkod in kako se steka denar, ki ga potrebujete?*

naročniki. Tako so preživeli do leta 1971, ko se je začel postopen prehod financiranja od upravnih organov na kulturne skupnosti. V letu 1972 je bil dogovorjen ključ o porazdelitvi denarnega prispevka na posamezna območja. Ko je 1973. leta nastal Zgodovinski arhiv Ljubljana, je le-ta sklenil s kulturnimi skupnostmi občin pogodbe o medsebojnih obveznostih in financiranju. 1989. leta je prevzela financiranje Republiška kulturna skupnost, po odpravi te pa Komite za znanost in kulturo.

Z denarnimi zadevami se ukvarja naša skupna služba v Ljubljani, zato vanje nismo bili nikoli neposredno vpleteni. Seveda je pri dotoku denarja marsikdaj zaškripalo. Tudi plačniki z našega območja niso vselej gladko izpolnjevali svojih obveznosti. Znotraj naše ustanove velja solidarnost in vsi preprosto živimo v okviru tega, kar dobimo.

Ovisnost od več zavezancev, v našem primeru od štirih občin, pa je imela nekaj slabih strani. Nalagala nam je odvečno delo pri izdelavi poročil. Čeprav je naše delo enovito, smo ga morali v poročilih deliti po občinah. Mnogo časa smo izgubljali tudi z udeležbo na sejah občinskih kulturnih skupnosti. Samo štirje smo, celodnevna odsotnost enega delavca pa precej pomeni.

Organizacija v Zavodu je zelo primerna. Skupna služba v Ljubljani poceni delo, nas rešuje odvečnega administriranja in nam pušča dovolj časa za strokovna opravila. Navezanost na Ljubljano pa ima tudi slabe strani: zaradi nje nas v občini ne pojmujejo kot svoje. Odmahujoč z roko razmišljajo: »Oni so ljubljanski!« in zato nismo deležni tolikšne skrbi in podpore, kot bi ju bili, če bi bila naša pisarna v občinski stavbi in bi naš uslužbenec neprestano sitnaril po občini.«

– *V Sloveniji deluje poleg osrednje ustanove, Arhiva Slovenije, še pokrajinska mreža arhivov. Kako je razmejeno delo pri zbiranju arhivskega gradiva?*

»Arhiv Slovenije zbira praviloma le gradivo republiških organov in ustanov. Kadar seže po gradivu nižjega ranga, se o tem posebej dogovorimo. Vse ostalo gradivo zbirajo pokrajinski arhivi. Izvzeto je le gradivo Cerkev in njenih ustanov, ki ga javni arhivi ne zbiramo.«

– *Znano je, da so bili arhivi na Dolenjskem deležni vsakovrstnih pustošenj, ki so pustila nenadomestljive sledi. Povejte, prosim, kaj o tem.*

»Precejšnjo škodo so naredila vojna pustošenja: bombardiranja, rušitve in požigi stavb. V prvem povojnem obdobju so marsikje odvažali arhivsko gradivo v papirnice kot surovino za izdelavo papirja. Tako smo pri prevzemanju nekaterih starih arhivov našli le ostanek v kup zgrnjene mešanice pomečkanih in scefranih dokumentov. Ponekod so papir iz arhivov uporabljali kot konceptni papir. Bila so tudi resorska čiščenja arhivov, predvsem tistih v službi notranjih zadev, sodstvu in javnem tožilstvu. Ob večkratnih mednarodnih napetostih v šestdesetih letih so te službe dobile navodila za uničevanje posameznih segmentov ali za njihov odvoz v Ljubljano. Še najmanjša je škoda, ki je bila povzročena arhivskemu gradivu z nestrokovnim delom pri odbiranju in shranjevanju.

Danes je težko ugotoviti, na katera obdobja se nanaša škoda, ker popisa fondov v starih arhivih ni bilo. O vsem, kar je bilo uničenega na razne načine, pa lahko ugotovimo, da je s tem nastala neprecenljiva škoda. Z uničenjem arhivskega gradiva je izgubljeno enkratno in neponovljivo ter nenadomestljivo kulturno-zgodovinsko pričanje.«

– *Naj še malo poradovedimo o tem. Koliko gradiva hranite v vaši enoti in iz katerega obdobja so najstarejši dokumenti?*

»Skupno hranimo nekaj več kot 750 tekočih metrov gradiva. Pri tem je merjena hrbtna stran svežnjev, zloženih v police. Najstarejši dokumenti, ki jih imamo, so iz prve polovice 17. stoletja.«

– *Kako navezujete stike s podjetji in ustanovami, ki vas zalagajo z gradivom, in kako sodelujete z njimi?*

»Kmalu po ustanovitvi naše pokrajinske mreže smo začeli s seminarji za zunanje sodelavce. Izobraževanje je bilo namenjeno delavcem v podjetjih in ustanovah, ki so zadolženi za delo z dokumentarnim gradivom. Takšni seminarji so bili od takrat vsako leto, razen lani, v začetku dvakrat, pozneje pa enkrat na leto. Potekali so v Ljubljani za vse območje Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Udeleženci so morali opravljati preizkus pridobljenega znanja.

Do leta 1980 smo gradivo povsod na veliko prevzemali, ker smo še napolnjevali prostore. V tistih časih smo opravljali tudi občasne kontrole po ustanovah in podjetjih. Odkar nimamo več prostora, prevzemamo le gradivo, ki je ogroženo ali ga ustvarjalci izrecno želijo oddati. Stiki so na splošno dobri, zatika pa se skoraj praviloma pri večjih podjetjih, ki so zelo vase zaprta. Od njih ne dobimo ničesar, odklanjajo sodelovanje z nami in živijo v neutemeljenem strahu, da se bodo, če nam bodo predali gradivo, razkrile njihove poslovne skrivnosti...«

– *Ker smo v obdobju računalništva, bo na mestu vprašanje, kako je zastavljena računalniška obdelava arhiva in kako daleč ste z njo.*

»Z računalniško obdelavo smo začeli ob koncu osemdesetih let. Skupina računalniških zagnancev in strokovnjakov Zgodovinskega arhiva Ljubljana je izdelala za potrebe arhivske službe program ARMIDA, ki ga uporabljajo vsi arhivi v Sloveniji, razen mariborskega. Začeli smo z registrom fondov.

Obdelava arhivskega gradiva, tudi računalniška, poteka v dveh stopnjah. Z nazivom fond je poimenovana celota arhivskega gradiva, ki je nastala pri enem ustvarjalcu, pa če je pravna ali fizična oseba. V prvi stopnji poteka urejanje fonda, to pomeni, da določimo in zberemo arhivske enote, ki sestavljajo fond. V naslednji stopnji obdelave pa sledi popis, pri čemer opišemo vsebine fondov. Kako daleč smo z računalniško obdelavo, je težko odgovoriti, ker delamo oboje hkrati: nekatere fonde šele urejamo, pri drugih pa že poteka popis. Za boljšo predstavbo naj povem, da imamo v naši enoti 425 fondov.«

– *Arhivsko gradivo je nema priča o naši preteklosti, o raznovrstnih snovanjih naših prednikov. Zato je temelj in trdna podlaga za različne raziskave. Koliko imate obiskovalcev te vrste?*

»Uporaba arhivskega gradiva se večja iz leta v leto in obiskovalcev je vedno več. Uporabljajo ga v znanstveno-raziskovalne in tudi v upravne in poslovne namene. Lani smo imeli 87 uporabnikov za znanstveno-raziskovalne namene in 90 obiskovalcev za upravne in poslovne namene. Zaradi rastočega zanimanja za arhivsko gradivo in povečanega števila obiskovalcev zelo pogrešamo čitalnico, kjer bi bilo dovolj prostora za razgrnitev gradiva in njegov pregled.«

Obdelani fondi arhivskega gradiva,
zloženi na police v novomeški enoti;
foto: Miloš Jakopec

Bojan Božič 3. BIENALE SLOVENSKE GRAFIKE OTOČEC 1994

Slika zgoraj: Pokrovitelj 3. bienala je bil predsednik Republike Slovenije Milan Kučan

Slika desno: Otvoritev 3. bienala slovenske grafike 20. maja 1994 v Dolenjskem muzeju

20. maja je bil v Novem mestu praznik slovenske grafike. Velik dogodek za Novo mesto, hkrati pa tudi veliko priznanje in zaupanje, predvsem pa izjemen kulturni podvig.

Pod pokroviteljstvom predsednika republike Milana Kučana smo v prisotnosti številnih ljubiteljev likovne umetnosti, posebej grafike, uglednih gostov ter strokovnjakov slovesno odprli 3. bienale slovenske grafike.

Dve leti časa je bilo potrebno za pripravo tretjega pregleda slovenske ustvarjalnosti, dve leti dela, iskanja lastne podobe in prostora. Skupščina občine Novo mesto je organizacijo poverila Dolenjskem muzeju, ki je ob sodelovanju in pomoči upravnega in organizacijskega odbora, predvsem pa njenega predsednika, projekt tudi uresničil.

Komisija za izbor del, ki so jo sestavljali Berislav Valušek (predsednik), dr. Tomaž Brejc, Meta Gaberšek-Prosenc, Lojze Logar, Andrej Medved in Branko Suhy, je izmed prijavljenih in povabljenih avtorjev izbrala dela osemindesetih ustvarjalcev. Mednarodna žirija pod vodstvom direktorja Albertine dr. Konrada Oberhuberja pa je podelila pet enakovrednih nagrad Novega mesta za grafiko: Bojanu Kovačiču, Maji Raunik, Marku Andlovicu, Andreju Jemcu in Dušanu Podgorniku ter Grand Prix Otočec Bogdanu Borčiču.

V Novem mestu smo letos tudi prvič podelili nagrado Evropski Grand Prix za grafiko 1994, ki jo je konzultativna žirija podelila španškemu umetniku Antoninu Tapiesu.

Osrednja pozornost tega bienala je namenjena predstavitvi slovenske grafike, pregledu dveletnega ustvarjanja, razvoja in iskanja.

Poleg pregleda slovenske grafike, ki je razstavljena v veliki dvorani galerije, si lahko v spodnji galerijski dvorani ogledamo razstavo profesorjev na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, ki se predstavljajo z risbo in deli na papirju. V predverju so razstavljena dela dobitnika nagrade Evropski Grand Prix za grafiko 1994 Antonina Tapiesa. V Domu kulture pa so na ogled dela nagrajencev 2. bienala, Marije Starič-Jenko in Ivana Mršnika.

Otvoritev razstav Rembrandta in
Picassa

S posebnim ponosom pa v okviru tega bienala predstavljamo v prenovljenih prostorih muzeja dela P. Picassa in Rembrandta.

Dela P. Picassa je za predstavitev v Novem mestu izbral prof. Branko Suhy v Kunsthalle v Bremnu. Iz razstavljenih imenitnih grafičnih listov je mogoče zelo jasno videti razvojno pot velikega španskega umetnika.

Dunajska Albertina je izmed svojih zakladov izbrala in posredovala pet grafičnih listov Rembrandta, največjega jedkarja svojega časa in morda vseh časov, ki predstavljajo razvojno in umetniško pot velikega holandskega umetnika. Dela obeh avtorjev so nekaj najlepšega, kar je človek kdaj ustvaril. Tovrstne umetnine redko vidimo v našem prostoru. Sedaj imamo izjemno priložnost seznaniti se z vrhunskimi deli in je ne kaže zamuditi. Veseli smo, da smo zagotovili tudi pogoje, ki take predstavitve omogočajo.

In še misel o organizaciji projekta. 3. bienale je gotovo največja tovrstna prireditev v Sloveniji. Zahteven projekt je podprlo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, občina Novo mesto, ki je projektu ponudila vso možno pomoč, in mnogi sponzorji, ki so prispevali sredstva za natis kataloga, vzdrževalna dela in za nešteto drugih potrebnih storitev.

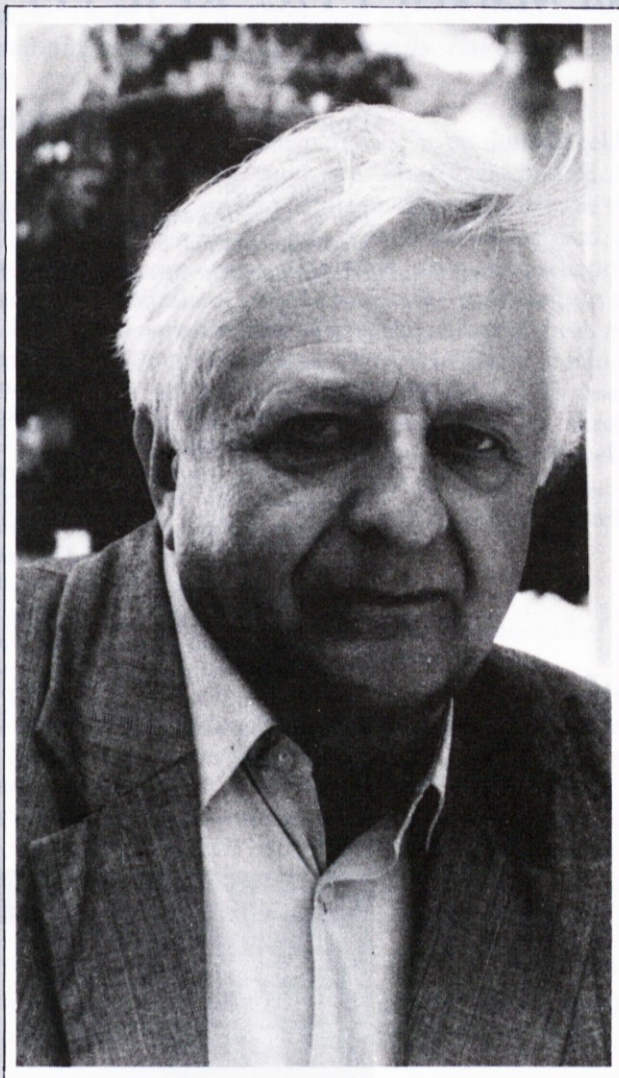
Generalni sponzor je tovarna zdravil Krka iz Novega mesta, posebno pomoč pa so zagotovili še Renault, Zavarovalnica Triglav, Smelt, Electronic Design in mnogi drugi.

Tudi ljudje smo pomembni. V Dolenjskem muzeju smo se potrudili po najboljših močeh, zato upamo, da bo projekt našel mesto tudi med obiskovalci muzeja.

Častni gostje na otvoritvi

RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULIJ 1994

Blažič

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

III
NAŠ POGOVOR

Milan Markelj PTIČ, KI JE PEL POD SVINČENIM NEBOM

Pogovor s publicistom Viktorjem Blažičem

Življenje gnete in zgnete človeka, oblikuje ga, boža in tepe; bolj ko ga gnete, bolj se kaže, iz kakšnega testa je človek, trdneje se zarisujejo in oblikujejo črte njegovega značaja. So ljudje, ki jih udarci usode zmehčajo ali celo zdrobijo, so taki, ki jim življenje zabriše razpoznavne značajske črte, taki, ki jih dogodki in (ne)odločitve zvedenijo v nekaj povprečnega in medlega. So pa tudi ljudje, ki jih še tako trdi udarci ne stro, ampak okrepijo, in jih življenjsko gnetenje zori in čvrsti, da lahko v popoldnevu svojega življenja z dvignjeno glavo pogledajo na prehojeno pot, in jim ni treba sklanjati glave pred sedanostjo in tudi ne pred prihodnostjo. Morda so to nekoliko vzvišene besede za osebnost, ki še prebiva z nami in med nami, a pritičejo ji. Gre za Viktorja Blažiča, publicista, ki se je v zadnjem času izraziteje pokazal med tistimi, ki s svojim pronicljivim razumom, resnicoljubnostjo in kritičnostjo razganjajo oblake z neba naše preteklosti in sedanosti. Za svoje publicistično delo je med prvimi prejel Jurčičevo nagrado, ki jo podeljujejo kot spodbudo časnikarjem k večji osebni odgovornosti, k vrednotam demokracije, k visokim strokovnim dosežkom in predvsem k iskanju in zavzemanju za resnico. Nagrajenec je torej lahko le neodvisen, etično odgovoren, intelektualno pronicljiv časnikar, kakršnega potrebuje nova, demokratična Slovenija. Blažič je zadostil tem strogim kriterijem, v obrazložitvi ob podelitvi nagrade pa so med drugim napisali, da je prejel nagrado »zaradi visoko razvitega čuta za posameznikovo javno odgovornost, čemur se tudi v svinčenih časih partijskega enoumja ni odrekel, saj je bil med piščiči v Sloveniji skoraj edini, ki si je upal – ker mu je bilo v domovini onemogočeno – v domače razmere posegati z objavami v zamejstvu, zaradi česar je bil v sedemdesetih letih zaprt, obsojen in preganjan«.

Foto: Milan Markelj

NAŠ POGOVOR
Rast 3–4/1994

Z Viktorjem Blažičem sva med prijaznim škrabljanjem dežja pred tedni v njegovem hramu v Hribih šla skozi glavne postaje njegovega življenja in pogledala, kako se je nekdanji partijski perspektivni kader prelevil v političnega oporečnika, kako je fant, ki je s šestnajstimi leti šel v hosto za pravo stvar, čez desetletja moral v zapor, ker je razmišljal drugače, kot so dopuščali oblastniki nad telesi in dušami državljanov, in kako se njegovemu kritično razmišljujočemu razumu razgrinja preteklost in tudi sedanje razmere.

– *Že dolgo živite in delujete v Ljubljani, vendar so vaše korenine na Dolenjskem. Doma ste iz Smolenje vasi pri Novem mestu, odraščali pa ste na materinem domu, kjer je bila kmetija. Kako ste preživljali otroštvo?*

»Pri nas doma, na domu moje matere, se je po domače reklo pri Koščakovih. To je bila kmetija, torej sem odraščal na kmetih. Tam pa je vsak otrok delovna sila. Šola mi je bila nekakšen počitek. Še tudi potem, ko sem hodil v srednjo šolo, je bilo najbolj važno vse tisto, kar je bilo za postoriti doma, paša živine, nastiljanje, napajanje, šele potem je prišla na vrsto šola. Nobeden me ni nič vprašal, kako mi gre v šoli. Šele potem, ko se je vse naredilo, sem lahko delal naloge ali bral, zvečer seveda, pri petrolejki. Do meščanske šole v Novem mestu je bilo skoraj uro hoda, a sem vseeno rad hodil v šolo. Kmečko delo me ni veselilo, nisem bil prav priročen zanj, zato sem veljal za študenta. To takrat ni pomenilo nič imenitnega, izraz je bil zaničljiv in je pomenil človeka, ki ni za nobeno pravo rabo. Velikokrat sem moral to slišati. Veselja do šole pa mi ni vzelo, dobro mi je šlo in v šoli nisem imel nobenih težav.«

– *Knjige so bile kljub vsemu vaše stalne spremljevalke?*

»Prebral sem se, kar sem dobil v roke. Ko sem pasel krave, sem bral knjige in zgodilo se je, da so mi krave ušle v škodo. Potem je bilo hudo vpitje. Doma smo imeli nekaj Mohorjevih knjig, od časopisov pa Domoljuba in Glasnik srca Jezusovega, v katerem je izhajala misijonska priloga, ki sem jo z navdušenjem prebiral; posebej so me pritegnili zapisi o tujih in eksotičnih krajih. Na ta način sem si širil obzorja. Pozimi sem bil jaz tisti, ki je na družinskih večerih ob petrolejki na glas bral.«

– *V družini je bilo tradicionalno, katoliško vzdušje, vaši strici pa so bili menda bolj rdeči. Kaj je na vas bolj vplivalo?*

»Moji strici Zupančiči so bili res bolj antiklerikalni. Bili so obrtniki, eden je bil trgovec, drugi krojač v Kandiji, najmlajši med njimi je med vojno postal višji oficir. Moj oče je bil bolj malo doma, kot izučeni čevljar je potoval okoli in delal po Gorenjskem in drugod po Sloveniji, zato name ni toliko vplival kot so materini domači. Vsake počitnice sem bil zdoma pri stricih in tetah, kjer sem pomagal pri raznem delu. Že zgodaj, s petnajstimi leti, pa sem odšel od doma in živel pri stricu do male mature 1943. leta.«

– *Vojna vas je zajela v dobi odraščanja, ko človek še ni sposoben zrelega odločanja, a odločati se je bilo treba. Kako ste se odzivali na razmere?*

»Takrat je bilo tako, da, kamor so šli prijatelji in tisti, ki si jih imel rad, si šel tudi sam. Bil sem zelo navezan na materino sorodstvo, na strice, ti pa so bili na partizanski strani, medtem ko so bili Blažiči na Velikem Slatniku bolj za protikomunistično stran. Na Malem Slatniku, kj

sem bival, se je zbrala mlada družina, ki se je redno sestajala. Imeli smo radio, poslušali poročila, prenašali pošto in propagando. Taki smo bili, da Italijanov in kasneje Nemcev nismo mogli videti. Za nas so bili tujci in okupatorji in bili smo zato, da se proti njim nastopa. Nikoli me ni privlačila stran legistov, belih ali kasneje domobrancev, ker mi nikakor ni bilo prav, da so se povezali s tujci. Spominjam se dneva, ko so Nemci vdrli sem. Po kapitulaciji Italije smo se fantje zmenili, da bomo šli na Gorjance, če pridejo Nemci. Ko se je razvedelo, da prihajajo, sem stekel domov po suknjič, da bi odšel z ostalimi, pa so me domači zaklenili, da nisem mogel iti. Na klancu Jankot so nemške SS enote, ki so prišle iz Brusnic, zajele precej mož in fantov, namenjenih na Gorjance, in jih potem v Gabrju vse postrelili, le dvema je uspelo pobegniti. Ustrelili so tudi mojega gluhonemega znanca. Take stvari so sovraštvo do Nemcev še poglobljale.«

Na Obrhu pri Dolenjskih Toplicah. Verjetno avgusta 1944. Od leve: Viktor Blažič, Zlatan Grom in neznan kurir. Na steni risba Jožeta Zamljena-Drejčeta, narisal Z. Grom. Fotografija je last Viktorja Blažiča.

– *Kot šestnajstleten fant ste potem odšli v partizane. Niste bili premladi?*

»Tako mlad sem šel k partizanom, ker so bili taki časi, da si pač moral na eno stran. Mobilizirali so tudi najstnike in če ne bi šel tja, kjer sem imel zveze in kamor sem šel s srcem, bi me pa druga stran vzela. V Smolenji vasi je bilo takrat veliko fantov, a kot vem, sta med vojno ostala doma samo dva, ker sta se skrivala. Pri partizanih sem bil med terenci. Sprva nisem bil v vojaških enotah, pač pa sem pomagal pri popisovanju vojne škode, raznašal pozive za rekvizicijo in podobno. Najprej sem delal v Rajonskem odboru Stopiče, potem so me dali v Okrožni odbor Novo mesto v propagandni oddelek, kjer smo izdajali Radijski vestnik. Vsak dan smo poslušali po radiu zavezniška radijska poročila, največ Radio London in Moskvo, ter jih vestno beležili in razmnoževali na ciklostil. To je bila nekako moja prva novinarska šola. Nazadnje sem bil dodeljen tudi v vojsko.

– *Danes se tisti časi ne kažejo le v lepih barvah, odkrito se govori tudi o raznih nepravilnostih in slabih početjih. Ste sami kaj podobnega doživljali?*

»Po vojni sem s komisarjem čete odšel v Škofjo Loko v komando taborišča za ujetnike, kjer smo skrbeli za oskrbo in evidenco. Komisar čete me je vzel s seboj, ker me je imel rad in ker me je potreboval, bil je namreč polpismen, pa sem zanj opravljal vse dopise in podobno. Ujetniško taborišče je bilo na škofjeloškem gradu. Največ je bilo ujetih vojakov iz nemške vojske, nekaj madžarskih visokih oficirjev in nekaj ustašev ter gorenjskih domobrancev. Takrat smo vedeli, da ujetnike streljajo, čeprav nam tega niso naravnost povedali. Saj ni bilo potrebno; če si imel odprte oči, si hitro ugotovil, kaj se dogaja. Ko so skupino domobrancev premeščali iz zgornjih prostorov gradu v klet okroglega stolpa in je bil na vsake tri metre stražar z brzostrelko, si vedel, da ne gre za navadno premostitev. Te so ponoči postrelili v bližnjih gozdovih. Dogajalo se je tudi, da so v grad prihajali gorenjski partizani, dali so poklicati ven znanca, s katerimi so imeli kakšne neporavnane račune, in jih preptepali. Čez čas smo dosegli, da so to početje prepovedali.«

– *Kako ste gledali na to? Ste takšna ravnanja obsojali ali jih še niste dojemali kot hude kršitve človekovih pravic?*

»Veste, nobena vojna se ne neha na dan, ko je je uradno konec. Tako početje sem čutil kot nekakšno povračilo. Vzdušje je bilo še precej časa tako, kot da vojne ni konec in duh povračila je bil zelo močan, zato se mi ni vse skupaj zdelo nič takega, nad čimer bi se preveč čudil... pa še mlad sem bil. Nekaj pa se mi je uprlo. Naš komandant je bil prava surovina. Ko smo nekega dne odpremljali transport nemških ujetnikov, je bil med njimi eden očitno huje bolan. Komandant mi je ukazal, naj bolnega počim, vendar tega nisem mogel narediti. Uprlo se mi je in oblil me je mrzel pot. Šel sem k Nemcem in jim rekel, naj ga skrijejo, da ga komandant ne bo več videl. Tako sem rešil ujetnika in sebe tudi.«

– *Takrat so se dogajali tudi množični pomori domobranskih, ustaških in drugih ujetnikov. Ste zvedeli zanje?*

»Ne. Nisem vedel, da se pomori dogajajo tako množično. Vedel sem, da prihaja do eksekucij, vendar sem menil, da gre za pravne obsodbe, da jih naglo sodišče obsoja na smrt s streljanjem. Da je šlo brez sodb in tako množično, sem zvedel kasneje. Med ustreljenimi je bil tudi moj mali bratranec po stari materi. Mobilizirali so ga domobranci in izginil je brez sledu. Njegov brat, ki je bil partizanski major, ni mogel prav nič narediti.«

– *Po demobilizaciji ste nadaljevali šolanje. Takrat se je začelo tudi vaše novinarsko delo.*

»Ko sem prišel iz vojske, sem imel izgubljeni dve leti šolanja. V Novem mestu so organizirali letnik učiteljsišča, kjer smo bili zbrani taki zamudniki iz partizanov. Učili smo se bolj malo, počeli pa vse mogoče. Kar naprej so bile najrazličnejše akcije. S Komeljem sva, denimo, hodila po gradovih na Bizeljskem in Kozjanskem in zbirala knjige in slike. Kar je bilo odbranega in še dobrega, smo naložili in odpeljali za knjižnico.

Veliko je bilo tudi delovnih akcij, s katerih sem pisal reportaže v Mladino. Ob koncu šolskega leta me je po zaslugi teh reportaž presenetil poziv, naj se zglasim v Ljubljani. Izbran sem bil za novinarski tečaj v Beograd.«

– *Kakšna je bila takrat novinarska šola? So vam čut za resnico in spoštovanje dejstev vcepili na beograjskem novinarskem tečaju?*

»Kje pa! Tisto tam je bilo nekaj groznega. Kakšno pranje možganov! Vse je bilo narejeno po sovjetskem načinu in en sam hud dril. Počutil sem se popolnega tujca. Ves čas so nas spraševali, kaj mislimo, javljati smo se morali in govoriti, pa ni bilo važno, da je bilo kaj soli v govorjenju, samo da si uporabljal pravi besednjak. Srbi so bili mojstri v tem. Predavali so nam takrat znani politiki, Dedijer kot nestor novinarstva, Boris Zihherl in drugi. Pisali smo vse novinarske zvrsti od komentarjev do športnih poročil, tako da sem se nekaj le naučil, največ pa je bilo vredno, da smo prepotovali velik del Jugoslavije. Učili smo se novinarstva v službi režima. Takšno novinarstvo pa me ni privlačevalo. Nekaj časa sem potem še dopisoval v Mladino, dokler nisem povsem izgubil veselja. Imel pa sem že tudi nekaj zoprnih. V Beli krajini, denimo, je bila delovna akcija, kjer se je dogajalo marsikaj takega, kar celi tej stvari ni bilo ravno v ponos. To sem napisal, pa sem jih grozno slišal, ker je šlo za članice AFŽ, ki so hodile k nam na obiske. Moj takratni urednik Beno Zupančič me je poučeval, kako moram pisati, da je pač treba gledati na stvari napredno, skozi očala.«

– *Bili ste mlad, perspektiven kader, vendar pa ste že marsikaj motrili z bolj kritičnim očesom in prav tako imeli nekaj streznitvenih izkušenj. Sodelovali ste tudi na mladinskih delovnih akcijah, kovačnicah bratstva in enotnosti. Kako ste jih doživljali?*

»Ko sem leta 1949 dokončal učiteljske v Ljubljani, sem po maturi šel na mladinsko delovno akcijo pri gradnji avtoceste Jasenovac–Novska. Tam je bilo pet brigad, med njimi tudi naša, slovenska. Njen komandant je bil Piletič iz Novega mesta, jaz pa njegov kulturnik–prosvetnik. Vsega smo bili vedno krivi mi, Slovenci. Zaganjali so se v nas, ker smo bili drugačni, ne da bi se tega sami zavedali. Denimo, nismo se dali ostriči na balin. Imeli smo tudi svojo kuhinjo, kjer so nam kuhale naše punce; v skupno nismo marali iz zdravstvenih razlogov. Naju s Piletičem so v komandi akcije imeli vsak dan »na tapeti«, niso pa naju mogli prisiliti k skupnemu kotlu. Bolje smo jedli kot oni. Ta naša drugačnost jih je strašno motila. Takrat se je govorilo, da so delovne brigade kovačnica bratstva in enotnosti, a zame se je v brigadi že začela krhati Jugoslavija.

– *V brigadi ste se uprli. Kako je bilo?*

»Od nas so proti koncu zahtevali, da ostanemo še en mesec. A v slovenski brigadi smo bili zvečine sami maturanti, ki smo se že prej pripravili, da gremo po končani akciji na maturantski izlet po Jugoslaviji. Uprli smo se, da bi delali še en mesec. Zadeva je šla vse do Beograda,

Milan Markelj
PTIČ, KI JE PEL POD
SVINČENIM NEBOM

prišli so predstavniki slovenske mladine, nas prepričevali, naj ga ne lo-
mimo, a mi se nismo dali. Svoje smo pošteno opravili. Brigada je tako
odšla domov ob rednem času. Vsi so odšli, midva s Piletičem pa sva
morala še počakati. Dobila sva spremno pismo, ki naj bi ga oddala na
sekciji v Novski. Pismo sva polna zlih slutenj odprla, in res, notri je bila
napisana ovadba zoper naju, češ da sva agitirala proti Rankoviću in
razne take oslarije. K sreči v pismu ni bilo zapisanih najinih imen, zato
sva odšla na vlak in pismo poslala po pošti iz Zagreba. Seveda je brez
prinašalcev izgubilo pomen.«

– *Tudi potem, ko ste začeli poučevati, ste doživljali neprijetne stvari.*

»Najprej sem učil v vojno-industrijski šoli v Lovranu. To je bila zame
precej trpka izkušnja. Take stvari so se dogajale, da mi je bilo težko
vztrajati tam. Med poukom so v šolo hodili oficirji in motili pouk,
jemali učence ven na »eksercic«, da so kazali, kdo je glavni. Učitelji smo
protestirali, a so zagnali vik in krik. Trenja med upravo in oficirji so bila
vse hujša in nazadnje je prišlo do zasliševanj Ozne in posebne policije iz
Beograda. Uprava šole in oficirji so namreč ovajali drug drugega. Jaz
sem v tem mlinskem kolesju seveda držal s civilisti. Nekaj oficirjev so
potem premestili, a kaj bolje se nisem počutil. Če me po enem letu ne bi
pustili, bi pobegnil.«

– *Nekaj časa ste potem poučevali na Dolenjskem. V svojih spisih
pravite, da je kmetijstvo bit slovenskega naroda. Ste našega kmeta in
njegove povojne težave kaj bolje spoznali med učiteljevanjem na Trebel-
nem, kjer ste drugovali s pisateljem Pavletom Zidarjem?*

Viktor Blažič v pogovoru s prijate-
ljem Francetom Režunom iz Treb-
njega v hramu v Hribih; foto: Milan
Markelj

Viktor Blažič v Ljubljani okrog leta 1952; fotografija je last F. Režuna; reproduciran je le izsek.

»Kot kmečki otrok sem kmetstvo dobro poznal, zato zame učiteljevanje na podeželju ni pomenilo novih izkušenj v tem pogledu. V glavnem je bilo v tistih krajih še vedno tako, kot popisuje Voranc v svojem potopisu Od Mokronoga do Pijane Gore. To je bila huda revščina in zaostalost. Na trebeljansko šolo sem prišel z nižje gimnazije na Tržišču sredi šolskega leta, pregovoril pa me je Zdravko Slamnik (Pavle Zidar), ki me je prosil, naj mu pridem na pomoč. Dobival je grozilna pisma od kmetov, naj zgine od tam, če ne ga bodo ubili. Hitro sem videl, kako in kaj. Okrajni funkcionarji iz Novega mesta so Zidarja izkoriščali in ga silili k rekvizicijam, česar mu ne bi bilo treba početi. Rekel sem mu, da bova midva učila, ne pa rekvirirala, ker so drugi za ta posel dobro plačani, imajo avto pa naj hodijo okrog... Takrat smo učili v farovžu in tam tudi stanovali, ker je bila šola požgana. Kakšne razmere so bile na Dolenjskem podeželju! Obisk v šoli je bil le polovičen, otroci so pijani prihajali v šolo. Sklical sem roditeljski sestanek in staršem govoril o teh težavah, a so se mi samo smejali. Rekli so mi, da oni vedo, da jaz pač moram tako govoriti. Kaj naj bi rekel na besede: Naš je bolj brihten, če malo popije?«

– *Učiteljevanje ste pustili in nadaljevali študij na Pedagoški akademiji, nato pa študij obesili na klin in se zaposlili v Mladinski knjigi. Ste bili takrat še perspektiven partijski kader?*

»Še, a nisem si zatiskal oči; opazal sem vse večji razkroj morale v družbi. Videl sem, kakšne lumparije se dogajajo. V Mladinski knjigi smo hoteli biti založba kot kulturna panoga, a se je začelo znotraj založbe temu nasprotovati, prevladoval je komercializem. Enim je bil vse le denar. Takrat sem tudi videl, da si nismo enaki in da dobro opravljeno delo ni merilo. Bile so liste sodelavcev, ki so dobivali lepe honorarje, četudi niso nič napisali ali prevedli, medtem ko so drugi dobili za opravljeno delo veliko manj. Če si hotel biti »notri«, si se moral udeleževati različnih lumparij. Na ta način so te preizkušali. Jaz bi, denimo, moral obsoditi pesnika Ivana Minattija. Takrat so ga hoteli prestrašiti in od mene kot predsednika delavskega sveta so zahtevali, da ga obsodim. Pa ga nisem.«

– *Začeli ste sodelovati pri Perspektivah, kar vam je odprlo nova obzorja in spodbudilo kritično razmišljanje. Kako ste se znašli v tistem krogu?*

»K sodelovanju me je pritegnil Veljko Rus. Za Perspektive sem pisal krajše kritične prispevke. Tam sem se spoznal s Tarasom Kermaunerjem, Jožetom Pučnikom, ki je bil takrat velika znamka, in z drugimi. V pogovorih in debatah se mi je razkrilo porazno dejstvo, da pravzaprav nimam nikakršne izobrazbe, da je vsa moja izobrazba iz šol ničvredna. Začel sem se učiti tujih jezikov, da sem sploh lahko kaj prebral iz tuje literature. V slovenščini je bilo takrat objavljenega le malo prida stvari in če je človek hotel kaj spoznati, je moral brati tujo literaturo. Lojze Kovačič me je seznanil tudi z Edvardom Kocbekom in od vseh teh izobraženih ljudi so prihajale spodbude, da sem se tudi sam lotil zahtevnejšega pisanja in svobodnejšega premišljanja.«

– *Izstopili ste iz Zveze komunistov, vaši pogledi na domače razmere pa so bili vse bolj kritični. Začeli ste o tem tudi pisati. Kakšne so bile možnosti za objavlanje?*

»Takrat ni bilo možno pri nas objavljati preveč kritičnih stvari, zato sem pisal za zamejske revije, za domače pa sem pisal, kar se je dalo objaviti, denimo, potopis s Kosova. Med potovanjem po Kosovem, sem slišal take stvari, ki se niso smele govoriti, o demonstracijah, tankih na ulicah Prištine. Slovensko časopisje pa o tem ni pisalo čisto nič, kot da se ni nič zgodilo.«

– *Vaše oporečništvo je postalo na nek način javno in kmalu ste najbrž imeli tudi srečanja z varuhi režima. Kdaj prvič?*

»Prvič sem imel preiskavo leta 1964 ob ukinitvi Perspektiv. Preiskali so stanovanje in pobrali knjige in vse zapiske. Takrat mi niso nič storili, Pučnik pa, ki je bil takrat pogojno na prostosti, je šel ponovno v zapor.«

– *Vendar ste kljub tem peripetijam le dobili službo pri Delu?*

»1968. leta sem prišel na Delo kot založniški delavec. Na založniškem oddelku sem želel vpeljati nekaj, česar pri nas nismo poznali, imeli pa so v Zagrebu in Beogradu kar dobro razvito – to je aktualno knjižno publicistikko. Tega, kot kaže, na Slovenskem oblastniki niso pustili. Izdali smo več knjig, a zašil sem se, ko sem izdal spomine Vladimirja Vauhnik, enega najboljših vohunov sredi tega stoletja, Slovenca po rodu. Sporno je bilo predvsem to, da Vauhnik ni hotel v OF in so ga proglasili za izdajalca, da je sodelavec gestapa in podobno. Že pred izidom knjige sem se zavaroval; šel sem v Beograd in pridobil Dušana Bibra, ki je bil uradni zgodovinar na CK, da mi je napisal uvod. Biber je raziskal angleške arhive in ugotovil, da ni nič takega, kar bi potrjevalo, da je bil Vauhnik vohun gestapa. Makso Šnuderl je napisal krasno spremno besedo h knjigi. Toda nekdo na CK ali pa pri Naši obrambi je ob izidu knjige ponorel. Slišal sem namige od strani, da gre za veliko razburjenje in da ne kaže nič dobrega. In res me lepega dne pokliče Mitja Gorjup in mi pove, da je založba ukinjena, češ da ni rentabilna. Mene so premestili v centralno redakcijo, kjer sem delal še tri leta.«

– *Kakšno je bilo novinarstvo v tistem času?*

»Morda bo največ povedal o takratnem novinarstvu tale pripetljaj. V arabsko-izraelski vojni smo bili na strani Arabcev in Tanjug je temu primerno »friziral« vesti, kar sem zlahka ugotovil ob primerjavi izvirnih agencijskih vesti s Tanjugovimi. Tako sem po radio printerju ujel vest, da so palestinski komandosi napadli kibuc in zasedli osnovno šolo, otroke so imeli nekaj časa za talce, potem pa so ves razred otrok pobili. Izraelski komandosi so v protinapadu šolo zavzeli in palestinske komandose postrelili ter ogorčeni nad pomorom otrok trupla palestinskih teroristov pometali na ulico. Čez poldrugo uro dobimo na redakcijo Tanjugovo vest o istem dogodku, le da je Tanjug pisal, da so pale-

stinski komandosi napadli kibuc, izraelski komandosi pa so jih zverinsko pobili in zmetali na ulico njihova trupla. Niti besede o pomorjenih šolarjih! Svojemu šefu sem rekel, zakaj ne bi mi poročali o vseh dejstvih, saj se nam ni treba bati, da bi naše vesti brali v Beogradu. Pa mi je dejal, da ga ne skrbi, kaj berejo v Beogradu, ampak kaj berejo tukaj.«

– *Torej je cenzura, četudi je uradno ni bilo, le delovala?*

»Seveda, in to v najbolj učinkoviti obliki kot avtocenzura. Nihče ni točno vedel, kje je meja, kaj se sme in kaj se ne sme, zato je bil prag cenzure toliko višji, kot bi bil, če bi imeli uradno cenzuro. Prva zunanja cenzura je bil šef redakcije, druga glavni urednik in odgovorni urednik, tretja pa so bili tisti, ki so brali krtačne odtise iz tiskarne čez cesto v CK. Zadnja stopnja pa tisti, ki so prejeli prve izvode natisnjene časopisa in za katere je bil pravzaprav časopis napisan, naša »vrhuška« od Popita, Kraigherja do Kardelja. Poseben avto je takoj razvozil prve izvode, da se je po potrebi dalo še isti večer ustaviti tiskanje. Večkrat so tudi ga. Sergej Kraigher si je celo domišljal, da zna postavljati vejice. Najhujše je bilo takrat, kadar je bilo v tisku kaj Kardeljevega. Kadar je tehnični prišel iz »tabernaklja« – tako smo rekli sobi glavnega in odgovornega urednika – in zavzdihnil: Kardelj, smo takoj vedeli, da bo hudo. Njegove govore smo dobivali popravljeni po večkrat. Vedeli smo, da bomo sedeli v redakciji do 11. ure zvečer. Kardelj je sam delal popravke vseh svojih govorov, četudi so bili zvesto prepisani s stenogramov.«

– *Prišlo je leto 1976, ki je pomemben mejnik v vašem življenju. Pripravljala se je vaša aretacija. Je bilo kaj znamenj?*

»1976. leta so me dali iz centralne redakcije v reportažno. To se mi ni zdelo nič posebnega. Neko soboto pa pride v našo redakcijo Manca Košir in pravi, da so jo poslali sem na delo. Šef redakcije Željko Kozinc jo je vprašal, kam naj jo vendar da, saj ni bilo nobene mize proste. Pošalil sem se, da jo bo imel vsak nekaj časa v naročju. V ponedeljek so pa že vedeli, kje bo Manca sedela, saj je bila moja miza prosta, jaz pa v preiskovalnem zaporu.«

– *Vas je torej aretacija povsem presenetila ali pa ste slutili, da se lahko kaj takega pripeti?*

»Bilo je nekaj čudnih stvari že prej, ki so namigovala na resnost položaja. Neke nedelje, ko naj bi bil na družinskem slavlju na Dolenjskem, a sem zaradi bolezni ostal doma, sem zjutraj dobil obisk. Nekdo je odklenil vrata našega stanovanja in vstopil. Mislil sem, da se je vrnil kdo od domačih, a ko je obiskovalec pogledal v kabinet, kjer sem ležal, sem videl tuj obraz. Neznanec je hitro izginil. Očitno so hoteli opraviti tajno preiskavo pri meni, misleč, da me ni doma. Zvedel sem tudi, da so tajno preiskali tudi stanovanje prof. Cudermana v Idriji in kopirali moj spis, ki sem mu ga dal lektorirati; šlo je za spis o koroškem vprašanju, v katerem sem razvil tezo, da je za osip slovenske manjšine v Avstriji kriva jugoslovanska vlada. Kopijo sem po aretaciji videl v rokah zasliševalca.

Ko sem obiskoval Kocbeka, mi je Zidar povedal, da je zvedel, da je vse pripravljeno za sežig Kocbeka na grmadi, kar naj bi bilo na seji CK dogovorjeno, in mi priporočil, naj nikar ne hodim več h Kocbeku. Vedel sem torej, da me nadzorujejo, vendar sem Kocbeka še naprej obiskoval. Nisem pa pričakoval aretacije, dokler niso 11. maja 1976 ob osmih zjutraj prišli, preiskali stanovanje, pobrali vse zapiske in vse knjige, kjer je bila zapisana kakšna moja opomba. Pobrali so celo prevode otroških pravljič.«

– *Uradno so vas aretirali zaradi sovražne propagande, med preiskovalnim postopkom pa so vam skušali naprtiti še kaj več.*

»Očitani so mi tudi zarotništvo. Družba, v kateri sem se gibal, je rada debatirala, večkrat smo šli tudi na skupne izlete in se pogovarjali vse mogoče. To seveda ni bila nikakršna zarotniška družba, še manj kakšna tajna organizacija, kot so mi očitani preiskovalci. No, meni je bilo jasno, da hočejo imeti koga, ki bo ožigosal Kocbeka kot glavnega krivca. Navajali so me k temu, da naj bi me Kocbek zapeljal, da sem njegova žrtev: jaz sem zaprt, on pa lepo na prostosti. Najbolj so pritiskali, da bi povedal, ali odobravam Kocbekovo obsodbo pomora domobrancev. Povedal sem, kar mislim tudi danes, da bi bilo namreč najboljše, ko bi oblast sama dala izjavo o tem in pomor na nek način utemeljila, upravičila ali pa priznala, da je bilo to narobe, ne pa da molči in mora najbolj travmatične zadeve svetu sporočati pesnik... Mimogrede: tudi sedanja oblast še ni dala take izjave. Na mojo pobudo je zahteva po nji v novi Majniški deklaraciji... Bilo mi je jasno, da moram zdržati pritiske in ne smem zaigrati po scenariju, ki so ga pripravili. Tako so namreč delali: razdelili so vloge, določili, kdo bo glavni krivec in kdo bodo soobtoženci, ki ga bodo obtoževali in pred sodiščem valili nanj vso krivdo.«

– *Pri vas so se ušтели. Niste sprejeli vloge, ki so si jo zamislili.*

»Zavedal sem se, da ne smem nastopiti kot zlomljen človek; oblastniki morajo sprevideti, da tako ne gre več. Čutil sem odgovornost pred samim seboj in pred javnostjo, da na svojem primeru pokažem, da niso več taki časi, ko bi se še lahko tako delalo. Zdržal sem in seveda tudi plačal z zaporom in kasnejšim šikaniranjem.«

– *Obsojeni ste bili na dve leti zapora zaradi sovražne propagande. Kakšna je bila ta vaša sovražna propaganda?*

»Šlo je za spis, objavljen v tržaškem Zalivu. Ustvarjanje je svoboda. Poleg tega pa naj bi bila nevarna sovražna propaganda še dva spisa, ki sploh nista bila nikjer objavljena in ju ljudje sploh niso mogli nikjer prebrati. Po končani zaporni kazni – zaprt sem bil enajst mesecev in za dan republike pomiloščen – sem enega od še neobjavljenih spisov natisnil v Zalivu. Mislil sem si, za sovražno propagando sem že plačal svoje. Takrat je bil notranji minister Dolanc; prepovedal je vnos tiste številke Zaliva v Slovenijo, mene pa so pustili na miru.«

– *Kako je bilo po zaporu? Je vaše oporečništvo vplivalo tudi na življenje vaših najbližjih?*

»Veste, kazen se ne neha z odpustom iz zapora, kaznovanje se nadaljuje tudi potem. Najprej sem petnajst mesecev čakal, da sem dobil prvo začasno službo v Mestni knjižnici. V dokumentacijo so mi zapisali, da ne smem delati z ljudmi. In to pri mojem poklicu in dosedanjem delu, učiteljevanju, urednikovanju v založbi in v založniškem oddelku Dela pa redakcijskem delu v tem časopisu! Redno službo sem dobil šele čez čas v Narodni in univerzitetni knjižnici in tam prevedril do predčasne upokojitve; na srečo sem imel nekaj dvojnih let iz partizanov. Trpela je tudi družina. Še najbolj sta moja aretacija in oporečništvo prizadela starejšega sina. Mislim, da je imel zaradi mene hude težave tudi potem, ko je šel k vojakom. Ko sem ga šel obiskat 1981. leta v Niš, sem ga našel v obupnem stanju. Domov je pisal taka pisma, da smo se zelo zbalj zanj. Vse to je pripomoglo k njegovemu tragičnemu koncu...«

– *Kako ste vi preboleli zapor in se vključili v življenje? Vam je pomagalo pisanje, se pravi prav tisto, zaradi česar ste sedeli?*

»Ko človek pride iz zapora, je zelo razrahljan in takrat je v nevarnosti, da propade, da se zapije, da postane manični preganjanec ali se utopi v samousmiljenju. Natančno sem se zavedal, kaj se mi lahko zgodi. In rekel sem si: Če sem sposoben napisati kaj, kar bo imelo rep in glavo, da bodo tudi drugi razumeli, potem bom še kaj praskal, če ne, je z menoj konec. Lotil sem se pisanja; nastal je esej Potemneli mit. To mi je dalo potrebno moč za ohranitev osebne integritete.«

– *Ko je prišel čas demokratične preнове, ste se dejavno vključili v slovensko pomlad. Delovali ste v Bavčarjevem odboru, soustanovili gibanje krščanske demokracije, nato stranko SKD. Zdaj je videti, kot da vas je nova politika razočarala: izstopili ste iz SKD, podpisnik ste nove Majniške deklaracije. Kako gledate na sedanji trenutek?*

»Že od začetka sem bil skeptičen do ustanavljanja strank. Bolj sem bil za civilna gibanja. V Bavčarjevem odboru sem se, denimo, zavzemal, da bi odbor prerasel v široko gibanje za zaščito človekovih pravic sploh, ne samo za takrat aktualno četverico. Kršenje človekovih pravic je na lokalni ravni veliko hujše. Ustanovljeno je bilo že nekaj lokalnih odborov, vendar so bili Žižek, Gantar, Šetinc in Bavčar proti in so preprečili nastanek gibanja.«

– *Do strankarstva ste precej zadržani. Zakaj?*

»Slovenci imamo iz preteklosti slabe izkušnje s strankami. Jaz nad njimi nisem navdušen, meni so bolj po volji gibanja. No, zdaj stranke imamo. Bojim se, da gremo v tisto najslabšo, italijansko inačico strankarstva, pred katero sem pred časom javno opozarjal. Mislim, da je bilo nastajanje strank in stranic spodbujano zato, da bi se preprečilo močno gibanje, kot je bila na Poljskem Solidarnost. Povsod so podtaknili svoje ljudi in prevladalo je načelo: Deli in vladaj! Mislim, da se ponavljajo

stare stvari. Problem namreč ni v barvah. Ni pomembno ali si rdeč ali črn, ampak kako se stvari lotevaš. Če je, denimo, notranji minister krščanski demokrat, pa dopušča zlorabe demokracije, je zame vseeno, v kakšni stranki je in na kaj se sklicuje, važno je, kako deluje, in po tem ga gre soditi, ne pa po politični barvi.«

– *S svojim izstopom iz krščanske demokratske stranke ste želeli opozoriti na stanje v stranki. Je odmeval in spodbudil kakšne spremembe?*

»Veseli so, da sem izstopil.«

– *Demokracije in strankarskega življenja pravzaprav nismo vajeni. Mislite, da nam lahko pomagajo izkušnje drugih ali se bo treba učiti znova ter na novo oblikovati vsebine nekaterih ključnih pojmov?*

»Mi drugačne politične prakse, kot je bila zadnjih pet desetletij, žal iz življenja ne poznamo. Poznamo jo iz teorije pa od zunaj, sami pa je ne živimo. Preden je ne zaživimo, bo težko. Posebej opozarjam na kontaminacijo jezika. Naš jezik je onesnažen, v njem je polno podtaknjenih pomenov, pri čemer posebno trpijo vrednostni pojmi. Pri nas se veliko govori o pravni državi in o demokraciji, vsak ima polna usta teh besed, vendar če bi ljudi vprašali, kaj razumejo pod pravno državo in demokracijo, bi se izkazalo, da večina sploh ne ve, kaj je to, in da si pod tema pojmomoma predstavljajo vse mogoče in nemogoče. To so vrednostni pojmi, katerih pomen mora biti jasen in natančen. Pojme je treba na novo oblikovati. Tudi stare predvojne definicije ne zadostujejo več, ker nimajo več vsebine. Življenje je prineslo veliko novega in jezik mora ustvariti nove pomene, če naj bo jezik sporazumevanja ne pa razdvajanja. Vsaka totalitarna oblast teži, da zabriše jasnost pojmov, da naravni jezik čim bolj zmaliči – to se je še posebej uspešno počelo v samoupravljanju. Pojmovno zmedenost pri nas na veliko izrabljajo demagogi.«

– *Vaše misli ne zvenijo optimistično? Ali menite, da slovenski mladi demokraciji slabo kaže?*

»Vse je odvisno od nas samih. Če bomo postopoma napredovali, potem nas dogajanje ne bo povozilo. Stvari morajo kreniti v pravo smer, uveljaviti je treba pravno državo, učinkovito finančno kontrolo, sodišča morajo začeti delovati drugače, razrešiti je treba vse afere, tovariši naj povedo, kje je denar, ki so ga nakradli, izdati je treba mrliške liste za vse, ki so bili po vojni pomorjeni itd. Če ne bomo znali vztrajati v pozitivnem razvoju, bomo zabredli v kaos in svet nas bo uvrstil nazaj na Balkan; takšni drugam tudi ne spadamo. Čutiti je prizadevanje, da bi pri nas stvari ne krenile prav, čutiti je blokade in hotenje po kaosu. Starim silam je nepreglednost in programirani kaos tisto pravo življenjsko okolje, v katerem edino lahko uspevajo.«

Milan Markelj
PTIČ, KI JE PEL POD
SVINČENIM NEBOM

»Takih ljudi je zmeraj premalo. Veliko lažje bi šlo, če Slovenci ne bi bili tako depresiven narod, kot smo, zato je za nas demoralizacija še posebej nevarna. Mnogi pa delujejo tako, da bi ljudi demoralizirali, češ, počnite, kar hočete, na koncu bo vse po naše!«

Foto: Milan Markelj

NAŠ POGOVOR
Rast 3-4/1994

RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULI 1994

IV

DRUŽBENA VPRAŠANJA

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

Boris Dular PROBLEMI TRGA DELOVNE SILE NA DOLENJSKEM

Predstavitev regije

Dolenjsko regijo sestavljajo štiri občine: Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje. Obsega območje na jugu republike Slovenije. Prebivalstvo je bilo v preteklosti pretežno kmečko in se je šele po obdobju industrializacije začelo zaposlovati, vendar je glede na gričevnato pokrajino in razdrobljeno kmetijsko posest v glavnem ostalo polproletarsko. Na Dolenjskem se je kljub političnim izhodiščem po drugi svetovni vojni, da le-to ostane kmetijsko področje, začelo graditi velike gospodarske objekte, ki so pomembno spremenili dotedanje življenje. Dolenjsko gospodarstvo je postajalo vse bolj izvozno usmerjeno in je v glavnem prispevalo 10–12 odstotkov slovenskega izvoza, čeprav je bil njen delež v strukturi družbenega proizvoda le okoli 4–5 odstotkov. Ta delež so v glavnem prispevale velike firme, kot Krka, Novoles, IMV, Pionir, Novoteks, Beti, Labod, Trimo.

Kriza gospodarstva in osamosvojitve Slovenije sta v marsičem prinesli velike težave. Te so se najbolj izrazito začele kazati na področju tekstilne industrije, nato avtomobilske, elektrotehnične, lesne in gradbeništva. Vse te težave so za mnoge pomenile permanentne probleme v iskanju najboljših možnosti gospodarskega okrevanja in iskanja ustreznih tržnih niš na svetovnem trgu. Seveda pa ta prizadevanja zelo postopno prinašajo rezultate, ki na drugi strani pomenijo žrtev v regiji, ki se kaže v velikih problemih brezposelnosti in še posebej brezperspektivnosti mladih, ki končujejo šolanje.

Ti problemi so odraz na eni strani podzaposlenosti v preteklih letih, na drugi strani pa tudi kot rezultat neustreznih in neprofitabilnih dejavnosti.

V regiji je bilo konec leta 1993 zaposlenih skupaj 39.200 delavcev. To je pomenilo 3,1 odstotka manj kot leta 1992. V gospodarstvu je bilo zaposlenih 26.359 delavcev ali 5,6 odstotka manj kot leta 1992, v negospodarstvu pa 6.745 delavcev ali 6,2 odstotka več kot leto poprej.

Struktura aktivnega prebivalstva kaže, da je v gospodarstvu zaposlenih 59 %, v negospodarstvu 15,1 %, zasebnikov je 4,6 %, pri zasebnikih je zaposlenih 4,6 %, kmetov je 4,2 %, svobodnih poklicev je 0,3 %, brezposelnih pa je 12,3 %.

V primerjavi s slovenskim povprečjem brezposelnosti lahko ugotovimo, da je stopnja te na Dolenjskem manjša kot v Sloveniji. Osnovna ugotovitev je, da imamo v regiji nekaj stabilnih podjetij, da pa je več takih podjetij, ki so na robu stečaja, kar bi za regijo pomenilo pomik k slovenskemu povprečju. To so podjetja Novoles, Adria, Tovarna obutve, Gorjanci, Iskra itd.

Trg delovne sile

Celoten trg delovne sile je v dolenjski regiji precej velik, vendar pa lahko ugotovimo, da je strukturiranost ponudbe in povpraševanja taka, da v marsičem, če ne kar v celoti, odraža številne probleme gospodarske preobrazbe.

Glede **ponudbe delovne sile** lahko ugotovimo, da je sicer dokaj velika, saj obsega konec leta 1993 kar 39.200 delavcev sicer že realizirane ponudbe, poleg tega pa še 5502 brezposelni osebi, ki jih štejemo med iskalce zaposlitve. Podatki za februar 1994 pa kažejo, da se število brezposelnih delavcev zmanjšuje, in sicer za 2,7%. V primerjavi z decembrom 1993 se je število brezposelnih zmanjšalo na 5.351, in sicer v občini Črnomelj za 6,6 %, Trebnje za 3,3 %, Metlika 2,1 % in Novo mesto za 1,2 %.

Kakovost te ponudbe je dokaj slaba, saj je skoraj 57 % te ponudbe na I. in II. stopnji izobrazbe, 24 % prijavljenih brezposelnih je imelo III. in IV. stopnjo, 16 % V. in 3 % VI. in VII. stopnjo.

Dejstvo je, da je ponudba relativno kvalitetna na IV. in V. stopnji izobrazbe, saj predstavlja 35 % vseh brezposelnih, pa tudi VI. in VII. stopnja skupaj s 3 % ni majhna.

Če pogledamo, kako se to odraža na **trgu povpraševanja**, vidimo, da so v februarju 1994 izkazale organizacije 446 potreb po delavcih in pripravnikih, kar je 55 % več kot v februarju 1993. Večina potreb je izkazanih za določen čas (56 %), želja po pripravnikih je bilo 31.

Kritih je bilo 361 ali 81 % vseh izkazanih potreb. zaposlilo se je 327 delavcev in 34 pripravnikov. V primerjavi s februarjem 1993 se je kritje po pripravnikih zmanjšalo za 27 %, po delavcih pa povečalo za 184 %.

Z vidika velikih podjetjih lahko ugotovimo, da nam obstoječi trg delovne sile na Dolenjskem ne more zagotavljati ustreznega kadra, saj so potrebe specifične tako po kakovosti kakor po količini. V sedanji situaciji podzaposlenosti se kaže predvsem potreba po visokostrokovnih kadrih profila na primer farmacevt, kemik, ekonomist, dr. medicine, medtem ko so zahteve na srednji ravni IV. in V. stopnje vezane na specifično delo, ki ga lahko npr. opravljajo samo moški, ki jih na trgu delovne sile ni. Prav zato smo primorani s trga delovne sile vzeti tiste profile delavcev, ki jih je najhitreje mogoče preusposobiti za novo delo.

Faktorji vpliva na oblikovanje trga delovne sile

Spremembe v tehnološkem in tehničnem razvoju so tudi pri nas vedno hitrejšje in zahtevajo tudi hitre spremembe pri ponudbi delovne sile. Te spremembe se prepočasi prenašajo v izobraževalni sistem, tako da se ta razkorak med ponudbo in povpraševanjem povečuje.

Planiranje izobraževanja poteka v regiji bolj ali manj na osnovi splošnih ocen in možnosti šolanja kot pa realnih ocen stanja in predvidevanj tehnično tehnološkega razvoja. Sedanje stanje krize, lastninskega preoblikovanja in sprememb ter preorientacije na nova tržišča verjetno tudi ne omogoča posebej konkretno opredeljevanje in srednjeročno načrtovanje potreb po novih delavcih. Verjetno bi lahko vendarle načrtovanje zastavili tako, da bi v regiji zagotavljali nujno potreben visokostrokoven kader, ki bo omogočal, da bomo v regiji uspevali dvigniti sedanjo stopnjo izobrazbene ravni, še posebej za VII. stopnjo, ki je trenutno le nekaj nad 4 odstotki.

Tega problema se zaveda tudi Krka, tovarna zdravil, saj ponovno ugotavlja, da bo morala bistveno več vložiti za pridobitev ustreznega kadra, in sicer tako s štipendiranjem, nadaljnjim organiziranjem Krkinih nagrad, podjetniškimi delavnicami za mlade in drugimi oblikami. To še posebej zato, ker z nacionalnega vidika ne smemo zanemarjati obstoječih talentov, ki bodo glede na krizo imeli vse manjšo možnost študija.

Ta usmeritev je toliko bolj pomembna, če pogledamo tudi problematiko upadanja natalitete, ki bo v nekaj naslednjih letih privedla do tega, da enostavno ne bomo imeli dovolj posebno usposobljenih delavcev, še posebej najvišje izobraženih.

Naslednji problem so **migracije**. Slovenija kljub svoji majhnosti predstavlja za povprečnega Slovenca velike razdalje, kar seveda še posebej potrjujejo slabe prometne povezave. Dejstvo je, da že danes v regijo in v podjetje izredno težko pridobimo strokovnjake, da bi na primer prišli na delo iz centra na jug Slovenije, kljub temu da razdalja in čas nista nič večja kot daljša vožnja z mestnim avtobusom. Torej lahko z gotovostjo ugotovimo, da se trg delovne sile deli še posebej regionalno. Pri razpisovanju prostih delovnih mest za delovna mesta naših podjetij v Ljubljani imamo do desetkrat več prijav kot pa za Novo mesto.

Poseben sklop problemov se že kaže z vidika lastninjenja, ki vpliva na odliv visoko strokovnih kadrov iz regije v Ljubljano, kjer želijo vse tuje firme, ki vlagajo kapital v naša podjetja, imeti sedež svojih firm. Pri tej obliki migracije gre tako za ekonomsko kot intelektualno slabitev regij in pospešuje že tako močne procese centralizacije.

Vse bolj pogosto se srečujemo s problemom, da na trgu delovne sile ne dobimo delavcev, ki bi bili pripravljeni opravljati enostavna dela kljub temu, da so primerna za znanja in sposobnosti, ki jih imajo brezposelni.

Ni mogoče pričakovati, da bodo podjetja nemočno čakala, temveč bodo zaposlila migrantsko delovno silo. To pa bo pomenilo probleme na politični ravni, ki so še posebej izraziti v času kriznih obdobij in brezposelnosti. Kljub temu da je to stanje v bistvu protislovno, pa se bo objektivno pojavljalo in imelo negativne posledice na splošno družbeno stanje razumevanja in tolerance, še posebej v odnosu do tujcev, ki bodo opravljali najtežja dela.

Kljub temu da prihaja do sprememb na kompletnem gospodarskem področju in tudi na področju trga delovne sile, pa ugotavljamo, da je še izredno malo uporabe različnih možnosti zmanjšanja brezposelnosti, ki jih daje različna uporaba delovnega časa. Več fleksibilnosti na tem področju bi lahko omogočilo večje število zaposlenih delavcev, saj obstajajo zakonske možnosti skrajšanega delovnega časa.

Institucionalni vplivi na trg delovne sile

Na trg delovne sile in njegova notranja razmerja ter družbene odnose posebno močno vplivajo različne institucionalne družbene silnice, kot so monopolni delodajalci, sindikati, združenja delodajalcev, poklicne zbornice in zveze ter drugi.

Eden najpomembnejših institucionalnih dejavnikov, ki pomembno posega na trg delovne sile v regiji, je **država, ki je največji monopolist**. S svojim ravnanjem v mnogočem vpliva ne le na družbeno-ekonomski položaj delavcev v zdravstvu, šolstvu, otroškem varstvu, državni upravi, temveč še posebej na družbene odnose, ki se odražajo v zaupanju, spoštovanju, medsebojnih odnosih. Neurejeni odnosi na tem področju so vir družbenega nezadovoljstva in nestrpnosti, ki se prenaša na celotno družbo. To še posebej velja, če država ne ravna načelno in v skladu z dogovorjenimi načeli. To se je še posebej pokazalo ob zadnjem podpisu panožne pogodbe za zdravstvo.

Danes praktično težko govorimo o **drugih regijskih monopolistih, bolj govorimo o dominantnih delodajalcih**. Tu je prisotnih več problemov, in sicer: relativno majhno povpraševanje po delovni sili, velika ponudba, ki vse pogosteje ni ustrezna. Ker proces lastninjenja še ni zaključen, tudi ni dejanskega tržnega reagiranja z vidika tržnega soočanja ponudbe in povpraševanja. Vseeno pa se tržni način reagiranja že pojavlja predvsem za najbolj zahtevna dela, česar pa ni mogoče posploševati.

Sindikati so pomemben faktor na področju delovanja trga delovne sile. Za regijo je značilno, da so najbolj organizirani Svobodni sindikati, delujejo pa tudi drugi, kot Neodvisnost, Fides itd. Vse njihove aktivnosti so usmerjene v preprečevanje slabšanja položaja delavcev, še posebej tistih z najmanjšimi plačami. Seveda so posebni problemi v podjetjih, kjer grozi stečaj. Sindikalno gibanje še ni zgrajeno in deluje večkrat populistično in ne upošteva dejstev, da je nekatere probleme potrebno reševati v daljšem obdobju, ob upoštevanju temeljnih pravic zaposlenih in brezposelnih. Nedvomno bo konflikt med delom in kapitalom obstal naprej in bo vir sprememb na obravnavanem področju.

Seveda bo verjetno pomembno institucionalno vlogo na tem področju igralo tudi **združenje delodajalcev**, ki bo po lastninjenju verjetno jasneje razvilo odnose do delovne sile v regiji ter verjetno tudi usmeritve v naslednjem obdobju. Sedaj del teh aktivnosti vodi Gospodarska zbornica, ki v glavnem nastopa z vidika zagotavljanja pogojev za normalno tržno gospodarjenje in razbremenitev gospodarstva.

Odkrita brezposelnost v regiji

Pogled na **strukturne značilnosti brezposelnosti v regiji** nam pokaže, da je med njimi kar 37,5 % mladih do 26 let. Iskalcev prve zaposlitve je 23 %. Strokovni kadri od III. do VII. stopnje so zastopani s 46,8 %. Med vsemi jih je 24,1 % presežnih delavcev in 7,7 % stečajnikov.

Kar 53 % brezposelnih čaka na zaposlitev od 1 do 3 let, 9 % od 9 do 12 mesecev, 10 % pa že več kot 3 leta.

Med vsemi brezposelnimi je 30 % takih, ki so brez delovne dobe, do 5 let delovne dobe ima 10 % delavcev, od 5 do 10 let delovne dobe ima 12 % brezposelnih, medtem ko jih ima 20 % od 10 do 20 let delovne dobe. 13,5 % je delalo od 20 do 30 let, 3,5 % pa več kot 30 let.

V regiji se srečujemo z različnimi oblikami brezposelnosti. Le majhen del te brezposelnosti je frikcijske narave (zaradi nesoglasij, trenj ipd.).

Večina brezposelnosti je ciklične narave, ki je pogojena z globoko gospodarsko krizo, ki je močno strukturirana. Dokaz za tako stanje je dejstvo, da praktično velika večina brezposelnih ne dela že več kot eno leto. Kriza, s katero se srečujemo, je tako kriza spremembe sistema, uvažanje tržnega gospodarstva in sprememb, ki so se in se še dogajajo na tehnično-tehnološkem področju.

Na Dolenjskem se zaradi prej omenjenih sprememb kaže brezposelnost tudi kot **brezposelnost neskladne rasti**. To se v regiji kaže predvsem v dejstvu, da se ob krizi izobraževalni sistem ni mogel dovolj hitro odzvati in je tako izobrazil kader, ki sedaj nima možnosti zaposlitve (lesarji, kovinarji, konfekcionarji, kuharji, natakarji) ali pa bo možna samo postopna in delna.

Očitno postaja dejstvo, da smo priča tudi **strukturni brezposelnosti**, ki se postopno že pojavlja, čeprav je dosedaj še bolj rezultat regijske delitve trga delovne sile. To se konkretno kaže v ponudbi večjega števila brezposelnih, npr. elektroinženirjev, ekonomistov, na drugi strani pa primanjkuje farmacevtov, kemikov itd..

Aktivna politika zaposlovanja

Glede na globalno državno gospodarsko politiko, ki spodbuja prestrukturiranje gospodarstva, njeno vključevanje v mednarodne tokove ter doseganje racionalnosti in tržno konkurenčnega poslovanja, je država, da bi se izognila hudim socialnim pretresom, sprejela ustrezno zakonodajo, ki omogoča na eni strani določeno socialno varnost in pomoč ob brezposelnosti in na drugi strani aktivno politiko zaposlovanja, ki naj omogoči premagovanje težav na tem področju in novo odpiranje delovnih mest.

V prvi vrsti je aktualna **socialna varnost brezposelnih**. V dolnjski regiji je prejelo denarno nadomestilo 41 % brezposelnih, poleg tega pa še 14 % denarno pomoč. Kljub temu kar 44 % brezposelnih ne prejema nobenega denarnega nadomestila ali pomoči.

V okviru Republiškega zavoda za zaposlovanje – enota Novo mesto poteka vrsta različnih programov socialne pomoči in oblik aktivne politike zaposlovanja pa tudi poklicnega usmerjanja.

Vsi ti programi so državno stimulirani in zagotavljajo določene bonitete vsem udeležencem, tako brezposelnemu kot tudi podjetju ali zasebniku, ki se je v ta program vključil. Vse oblike, ki jih bom kasneje naštel, so v glavnem vezane na regijo in delujejo lokalno, še posebej zaradi prej omenjenih problemov mobilnosti, natalitete in strukturne brezposelnosti.

V okviru **aktivne politike zaposlovanja** poteka program CUROS, ki je namenjen spodbujanju samozaposlovanja. V ta program imajo vključenih 27 zunanjih svetovalcev. V letu 1993 so imeli 20 seminarjev z 288 udeleženci. Do sedaj so realizirali že 129 samozaposlitev in zaposlitev. Kandidati lahko izkoristijo tudi možnost kapitalizacije oz. izplačila denarnega nadomestila v enkratnem znesku ali pridobijo samozaposlitvena sredstva v višini 150.000 SIT.

Druga oblika aktivne politike zaposlovanja je **sofinanciranje pripravnništva**. V letu 1993 je bilo v to obliko vključenih 726 pripravnikov. V glavnem so bile to zaposlitve za določen čas. Delodajalci pa lahko uveljavljajo pravico do stimulativnega zneska za zaposlitev pripravnika za nedoločen čas. To so podjetja izkoristila za več kot 100 kandidatov. V primeru, da potem delodajalec prekine zaposlitev, mora realizirati nadomestno ali vrniti sredstva.

Kovnica znanja in zaposlovanja je program, ki ga zavod za zaposlovanje opravlja v sodelovanju z zasebnim podjetjem. Namenjen je mladim brez poklica, ki naj bi v času trajanja te oblike prišli do povsem jasnih predstav o svojem nadaljnjem življenju in delu. Mentorji so brezposelni, višje in visoko usposobljeni kandidati, ki so se usposobili na posebnem seminarju in treningu. Trenutno je vključenih 120 brezposelnih.

Javna dela so obsežen program aktivnosti, ki se opravlja v sodelovanju s podjetji in organi lokalnih oblasti. V letu 1993 je bilo prijavljenih 80 programov, od katerih je bilo udejanjenih 64 programov. Vključenih je bilo 362 brezposelnih v trajanju od 1 do 12 mesecev. 72 teh delavcev

je potem dobilo redne zaposlitve. V programu je bilo 32,8 odstotka žensk.

Pomembna je bila **akcija 1000 novih delovnih mest**, ki je bila namenjena spodbujanju odpiranja novih delovnih mest. Vsako delovno mesto je bilo subvencionirano s 150.000 SIT nepovratnih sredstev. Iz tega programa je bilo odobrenih 792 zaposlitve. Vsi, ki niso realizirali trajne zaposlitve, so morali vrniti sredstva.

Ena najpomembnejših dejavnosti, ki poteka že več let, je **sofinanciranje prekvalifikacij in dokvalifikacije delavcev v podjetjih**, da se izognejo odpuščanju in novi brezposelnosti. V okviru tega programa je bila v zadnjih letih realizirana ohranitev več kot 2000 delovnih mest.

Sklep

Trg delovne sile na Dolenjskem se glede na družbeno prestrukturiranje odraža s številnimi problemi, ki se ob tem spremljajoče pojavljajo. Ni mogoče pričakovati, da bomo vsa ta protislovja premagali sama po sebi. Nujno bo načrtno in usmerjevalno delo, če hočemo, da ne bomo na jugu Slovenije ostali samo kot opazovalci problemov, temveč kot oblikovalci lastnega razvoja in gospodarskega napredka. Aktivno poseganje na trg delovne sile z različnimi ukrepi bo nujno, in sicer tako pri samem oblikovanju ponudbe z aktivnejšo in odgovornejšo politiko usmerjanja mladih v študij glede na dolgoročne potrebe. Pri tem mislim prav na vse razpoložljive potenciale, ki so v regiji prisotni, saj jih je prej premalo kot dovolj in si ne moremo dovoliti, da se ne bi ustrezno visoko izobrazili. Prav tako bo potrebno oblikovati ponudbo zaposlitvenih možnosti, ki bo omogočila, da bomo pospešili razbijanje delitve in regionalizacije trga delovne sile.

Aktivna politika zaposlovanja je in bo pomemben korekcijski faktor pri razreševanju problemov brezposelnosti. Žal pa so potrebe tako velike, da večkrat primanjkuje denarja za njihovo realizacijo, in se programi začasno ustavijo ali se odloži njihovo finančno pokritje.

Če analiziramo oblike aktivne politike zaposlovanja, ugotovimo, da so usmerjene k reguliranju ponudbe delovne sile za njihovo večjo poklicno in izobrazbeno mobilnost, kar zmanjšuje probleme strukturne brezposelnosti. Prav tako pa spodbuja podjetja k ohranjanju obstoječih in odpiranju novih delovnih mest ter na ta način zmanjšuje brezposelnost.

LITERATURA

1. Informator, Republiški zavod za zaposlovanje, Območna enota Novo mesto, Novo mesto 1993, št. X, XI, XII
2. Skripta za predmet Kadrovski menedžment – magistrski študij (skupina avtorjev), Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1994
3. Poročilo za leto 1993, Republiški zavod za zaposlovanje, Območna enota Novo mesto, Novo mesto 1994
4. Mesečne informacije februar 1994, Republiški zavod za zaposlovanje, Območna enota Novo mesto, 1994, št. 2
5. Zakon o zaposlovanju za primer brezposelnosti, Uradni list št. 5/1991

Vilma Pirkovič KAKO JE POTEKAL ZAČETEK GRADNJE NOVOMEŠKE REGIJSKE BOLNIŠNICE

Maja 1959 sem bila izvoljena za podpredsednico Okrajnega ljudskega odbora v Novem mestu, zadolžena za družbene službe. Pred tem sem skoraj deset let delala v Ljubljani. Takoj ko sem februarja 1959 začela delati na okraju, sem se podrobno seznanila s tematiko, za katero sem bila potem zadolžena. Ni mi bila nova, saj sem jo kot večletna republiška poslanka večinoma poznala že od prej. Tudi probleme zdravstva in obupno stanje v novomeški bolnišnici sem poznala.

Ko sem prevzela odgovornost tudi za to področje delovanja, sem z vodilnimi zdravstvenimi kadri v novomeški in brežiški bolnišnici vzpostavila še tesnejše stike. Od takrat naprej smo se neštetokrat sestali in se posvetovali, posebno še z zdravniki novomeške bolnišnice. Njeni problemi so bili najtežji, njihovo reševanje pa silno zapleteno in zahtevno.

Da bi pojasnila to zapletenost, moram poseči nekoliko dlje.

Pogled na nekdanjo »moško bolnišnico« v Novem mestu, sedanjí interni oddelek Splošne bolnišnice, ki je desetletja dajal zatočišče številnim starim in novo nastalim oddelkom bolnišnice, sam pa se še vedno duši v neustreznih prostorih, ki kličejo po temeljiti obnovi.

Dolenjci so prvo bolnišnico dobili pred stotimi leti, januarja 1894. Najprej so adaptirali gradič Pred malim mostkom na desnem bregu Krke. Dobili so dvaindvajset bolniških postelj. Ker je bilo to občutno premalo, so kmalu potem začeli graditi novo bolnišnico. Dokončana je bila leta 1898. Bila je last bratov usmiljenega reda in je sprejemala samo moške bolnike. Čez dobrih dvajset let so morali dozidati še eno nadstropje, tako so dobili sto bolniških postelj. Vidimo, da je novomeška bolnišnica že od začetka rasla postopno, v etapah, to pa zato, ker avstro-ogrška oblast ni imela dovolj sredstev za takojšnjo celovito gradnjo.

Takoj potem se je pojavila potreba po gradnji ženske bolnišnice. Sredstva zanjo so zbirali kar šest let. Eden od glavnih pobudnikov te ideje je bil kirurg dr. Defranceschi, ki je vodil kandijsko moško bolnišnico. Pri gradnji bolnišnice je sodeloval od začetka. Konec leta 1907 je bila zgradba ženske bolnišnice zgrajena. Prav tako je imela okoli sto postelj, eno operacijsko dvorano in eno porodniško sobo. Prve pacientke je sprejela novembra 1908.

Zakaj so se dr. Defranceschi, njegovi svetovalci, zdravstvene oblasti v Ljubljani in mestni možje odločili, da žensko bolnišnico zgradijo na nasprotnem, levem bregu Krke, je veliko vprašanje. S to odločitvijo so novomeški bolnišnici povzročili usodne težave v letih od 2. svetovne vojne pa vse do danes.

Od ustanovitve naprej sta obe bolnišnici uživali velik ugled, postelje so bile dobro izkoriščene. 3. oktobra 1943 je bila ženska bolnišnica močno poškodovana med nemškim bombardiranjem. Zasilno so jo popravili, obnovili in popolno usposobili šele leta 1947. Oprema in instrumentarij sta bila v slabem stanju. Bolnišnici sta bili nekaj časa celo brez operaterja.

Leta 1946 sta se obe bolnišnici združili in se preimenovali v Splošno bolnišnico Novo mesto. Ta je takrat imela tri oddelke: internega na desni strani Krke, ginekološko-porodniškega in na novo ustanovljenega kirurškega na levi. Zaradi splošnega vojnega pomanjkanja prav vsega je bilo delo izredno težavno. Kljub temu jim je uspelo urediti še nujno potrebni laboratorij in lekarno.

Ginekološko-porodniški oddelek je leta 1946 prevzel dr. Slavko Perko, ki je bil hkrati tudi direktor bolnišnice. Kirurški oddelek je konec leta 1948 prevzel dr. Oton Bajc, internega pa leta 1951 dr. Feliks Kosec. Za vodstvo upravno-gospodarskih poslov je skrbel Jože Pekolj, pomočnik direktorja.

Leta 1946 je v Novo mesto kot vodja protituberkuloznega dispanzerja prišel dr. Ivo Smrečnik. Vojna vihra in pomanjkanje hrane sta pri prebivalstvu naredila tako opustošenje, da je bila na območju novomeške bolnišnice po vojni strahotno razširjena tuberkuloza. Za najnujnejše potrebe je interni oddelek tuberkuloznim bolnikom odstopil petintrideset postelj, kar pa je bilo zdaleč premalo. Nujno je bilo zgraditi nov oddelek za tuberkulozne bolnike. Gradnja oddelka, prislonjenega na grad Kamen, se je začela že leta 1947. Zaradi pomanjkanja sredstev, ki so bila večinoma republiška, se je gradnja zavlekla vse do leta 1954. Takrat je bil oddelek s stodvajsetimi posteljami polno zaseden.

Ko so se tuberkulozni bolniki preselili na svoj oddelek, so njihove prostore zasedli na novo ustanovljeni oddelki za otroške, infekcijske ter dermatovenerološke bolezni, hkrati pa je tu prostore dobil tudi sodobni biokemični laboratorij. Uprava bolnišnice je izkoristila vsako priložnost za odpiranje novih oddelkov. Zaradi naraščanja kapacitet je bilo leta 1954 treba zgraditi tudi novo kuhinjo, pralnico in povezovalni podzemni hodnik. Vse to je bolnišnica delala na lastne stroške, s prihranjenimi sredstvi. Zaradi vse večjih potreb je bila na kirurgiji urejena tudi postaja za transfuzijo krvi. Vse večja industrializacija in vse večji cestni promet sta povečala število ponesrečenih pacientov. Republiški zavod za zavarovanje delavcev je dal namensko dotacijo za izgradnjo Centra za rehabilitacijo, ki je bil dokončan oktobra 1959. Manjkal je še rentgenološki oddelek, ki je bil usposobljen leta 1961.

Vzporedno s širitvijo je bolnišnica, v glavnem z lastnimi sredstvi, nabavljala in posodabljala zdravstveno opremo, inštrumente in aparate, obnavljala zgradbe itd. Ves kolektiv se je vsa leta odrekal marsikateremu plačilu ter z lastnimi sredstvi upravljal izredno gospodarno. Tako je prihranil velika sredstva za nova vlaganja. Na področju zdravstva so bili v tistih časih taki požrtvovalni in enotni kolektivi bolj redki. Zato zaslužijo delavci novomeške bolnišnice največje priznanje.

tiko, saj je sama štipendirala zelo veliko zdravstvenih kadrov vseh profilov, posebno še zdravnikov, bodočih specialistov. Za strokovni kader je gradila tudi lastna stanovanja, pozneje je dajala kredite za ugodno individualno gradnjo. Bila je tudi pobudnica šole za medicinske sestre v Novem mestu.

Tej modri politiki takratnih bolnišničnih strokovnjakov – dr. Bajca, dr. Perka, dr. Smrečnika, dr. Boha, dr. Adamčiča in drugih – pa tudi vodilni garnituri v novomeškem okraju in občini v letih 1953–1963, ki je z vsemi močmi podpirala razvoj novomeške bolnišnice, gre zahvala, da se je ta, kljub velikim težavam, razvijala tako načrtno, smotrno in ekonomično.

Kljub tem velikim uspehom pa je ves čas izredno primanjkovalo prostora in bolniških postelj, težave pa je predstavljala tudi napačna lokacija na dveh nasprotnih bregovih Krke. Po letu 1950 je pritisk bolnikov na bolnišnične kapacitete vse bolj naraščal. Število hospitaliziranih bolnikov je zraslo od 7.896 leta 1952 do 11.580 leta 1962. Zato je bilo v bolnišnične prostore potrebno postavljati vse več in več zasilnih ležišč. Leta 1960 je novomeška bolnišnica imela 562 ležišč, od katerih je bilo kar 135 zasilnih. Zato so bili vsi bolniški in funkcionalni prostori do konca napolnjeni in nefunkcionalni.

Najtežje je bilo na ginekološko-porodniškem oddelku. Imel je le nekaj bolniških sob, v njih in poleg njih pa 32 standardnih postelj in 12 pomožnih ležišč. Vsako četrto ležišče je bilo zasilno. Dogajalo se je, da sta v eni postelji morali ležati dve bolnici. Edino operacijsko sobo v zgradbi so morali deliti s kirurgijo, zato je bila nenehno zasedena. Ginekološko-porodniški oddelek je operacijsko sobo imel na razpolago dva dni na teden in delno ponoči. Operacijsko sobo so lahko temeljito očistili le ob nedeljah. Zdravniki so delali dobesedno noč in dan, ker jih je bilo le malo za menjavanje. Osem let so bili na oddelku le trije zdravniki.

Na ginekološko-porodniškem oddelku je imelo 44 pacientk na razpolago samo eno stranišče. Majhen prostor pred porodno sobo je služil kot šok soba, laboratorij, oddelčna administracija in priročno skladišče. Sobe s posteljicami za novorojenčke sploh ni bilo. Ležali so v sobici s tremi navadnimi posteljami, kar počez, tesno drug ob drugem, in to do 30 novorojenčkov hkrati. Ponoči je bilo tudi do osem porodov, podnevi pa redno delo in operacije. Kljub temu je delo potekalo zelo uspešno. Uporabljali so moderno ginekološko teorijo in izvajali celo Wertheim operacije.

Ker je bil vodja ginekološko-porodniškega oddelka prim. dr. Perko vse do leta 1961 hkrati tudi direktor celotne bolnišnice, je bil s tem dodatno obremenjen. Zato so vsa nočna in nedeljska dežurstva odpadla na mlada ginekologa dr. Daniela Brezica in dr. Ljuba Kretiča. Osem let zapovrstjo sta se vsak drugi dan izmenjala pri dežurstvu. Po tem ju je podnevi čakalo redno delo. Poleg velikega števila porodov, ki so bili večinoma ponoči, so ju dvakrat na teden čakale operacije. Skoraj osem let sta se, skoraj brez prostega časa zase, razdajala pacientkam ginekološko-porodniškega oddelka. Dr. Perku, Dr. Brezicu in dr. Kretiču, ki so v teh nemogočih razmerah izvajali svoje delo, gre priznanje za izredno uspešno delo, ki je veliko pripomoglo k večjemu ugledu novomeške porodnišnice in bolnišnice.

V teh težkih razmerah sta kirurški in ginekološki oddelek leta 1958 izvedla kar 9.451 operacij. Na kirurgiji, kjer so bile razmere tudi zelo

težke, so dr. Oton Bajc, dr. Marina Masten in dr. Tone Šavelj izvajali vse, tudi zelo zahtevne operacije. Kljub zelo težkim delovnim razmeram so zelo uspešno opravili veliko operativnih posegov, med njimi tudi nekaj izredno zahtevnih. Zaradi visokega strokovnega znanja in odmevnih uspehov, še posebno dr. Bajca, je v novomeško bolnišnico prihajalo zelo veliko pacientov iz vse Slovenije. Takratne tri kirurge so podnevi čakale težke operacije, ponoči pa dežurstvo vsako tretjo noč in nujni takojšnji posegi. Tudi njim gre priznanje za uspešen prispevek k vse večjemu zaupanju ljudi v novomeško bolnišnico in k njenemu vse večjemu slovesu po Sloveniji.

Zaradi težkih razmer na obeh oddelkih se je že leta 1955 začelo postavljati vprašanje novogradnje. Nekaj časa je bila mišljena novogradnja ob tedanjem kirurško-ginekološkem oddelku. Težava je bila v omejenem, majhnem prostoru ob dotedanji zgradbi, stisnjeni med Kapi-teljskim hribom in Krko. Kljub temu jih je rešitev veliko iskalo z novo-gradnjo prav na tem prostoru, kjer bi najakutnejšo prostorsko stisko rešili z razmeroma nizkimi sredstvi in hitro gradnjo.

Leta 1958 je bila dokončana magistralna cesta Ljubljana–Zagreb. Z njo je bilo Novo mesto dosegljivo iz vseh krajev. Že pred tem se je dotok bolnikov močno povečal. Na to je vplival nenehni strokovni razvoj bolnišnice z renomiranimi storitvami. Po dograditvi ceste se je dotok bolnikov še bistveno povečal. Novomeška bolnišnica je takrat imela zaledje okrog 150.000 prebivalcev novomeškega okraja, več kot ena tretjina bolnikov pa je prihajala iz drugih krajev. Leta 1960 je bil v pripravi zakon o obveznem zavarovanju kmetijskih proizvajalcev, kar je potrebo po večji novogradnji še bolj povečalo. Vse hitrejši razvoj medicinskih znanosti je prav tako narekoval potrebo po perspektivnejši rešitvi z gradnjo novega objekta.

Leta 1957 ali 1958 je uprava novomeške bolnišnice imenovala poseben pripravljalni odbor za zbiranje vseh podatkov o potrebi po novo-gradnji. V odboru so bili vodje vseh treh bolnišničnih oddelkov ter nekaj mladih specialistov. Delali so zelo intenzivno in v razmeroma kratkem času zbrali potrebne podatke in analize ter gradivo za novo-gradnjo. Na tej osnovi so v Ljubljani izdelali elaborat, ki ga je odobril republiški izvršni svet.

Takrat še ni bilo jasno, kje naj se gradi in kateremu oddelku naj novo-gradnja služi. Ker so bile razmere najtežje na ginekološko-porodniškem oddelku, smo novi objekt najprej nameravali zgraditi zanj. Ščasoma pa je prevladalo stališče, naj se novo zgradbo gradi za potrebe kirurgije, ki bi poleg ležišč dobila še nujne operacijske in vse druge funkcionalne prostore. Ko je bilo to vprašanje po dolgih tehtanjih razčiščeno, se je hkrati oblikoval sklep, da tako velika gradnja sploh ni možna na levem, ampak samo na desnem bregu Krke, kjer je bilo gradbenega zemljišča dovolj. Določen problem so sicer predstavljale obstoječe ceste, toda tudi ta problem ni bil nerešljiv.

Ob ugotovitvi, da bi gradnja ob stari ženski bolnišnici pomenila le začasno rešitev, so pristojni zdravstveni in drugi dejavniki začeli vse bolj premišljevat o drznem načrtu, da bi novi objekt gradili na desnem bregu, za pljučnim in internim oddelkom. Zavedali smo se dejstva, da bo gradnja novega objekta na desnem bregu v perspektivi zahtevala postopno preselitev celotne bolnišnice na desni breg. Tako z medicinskega kot z ekonomskega stališča bi bila ta rešitev najboljša, zahtevala pa bi ogromna sredstva.

Zdravniki v bolnišnici so imeli tako rešitev za idealno, vendar so se bali, da je to zgolj neuresničljiva iluzija. Vedeli so, da se dolenjsko gospodarstvo zadnja leta uspešno razvija, vendar pa je za tako ogromno investicijo prešibko. Tudi pomoč republike ni bila verjetna, saj je ta takrat pripravljala gradnjo Kliničnega centra. Zdravniki so se tudi bali, da se bo izdelava načrtov za novi objekt tako zavlekla, da bo začel poslovati šele čez dolga leta, prostore pa so potrebovali takoj. Medtem ko smo reševali to vprašanje, smo sklenili, da bomo za takojšnje potrebe ob ginekološki kliniki na hitro zgradili provizorij, da bi čimprej prišli do nujno potrebnih prostorov, medtem ko bo potekala gradnja novega bolnišničnega trakta. Dela na provizoriju so potekala počasneje, kot smo načrtovali, zato je bil odprt šele marca 1962, skoraj tričetrleta po začetku gradnje nove bolnišnice.

Razmere za njeno gradnjo so bile v novomeškem okraju težje kot drugje. Pred priključitvijo Posavja k okraju Novo mesto je bila tam načrtovana novogradnja v prav tako prenapolnjeni bolnišnici v Brežicah. Pod vse večjim pritiskom bolnikov so bili tudi oni prisiljeni število ležišč širiti na račun funkcionalnih prostorov. Ko so se priključili okraju Novo mesto, so bili načrti v glavnem dokončani, začetna sredstva pa so zbrali sami. Zato so leta 1959 začeli z gradnjo. Nameravali so zgraditi trietažni trakt.

Republiški zdravstveni organi nikakor niso bili za to, da bi na področju ene regije delovali dve bolnišnici, ker bi bilo to zelo neekonomično. Postavljali so celo vprašanje ukinitve brežiške bolnišnice ali pa vsaj omejitev njenega delovanja. Zaradi hudih odporov v Brežicah je bil okrajni ljudski odbor brez moči in novogradnja se je nadaljevala.

Na osnovi posvetovanj z zdravniki in okrajnim svetom za zdravstvo sva s prim. dr. Smrečnikom, ki je bil predsednik okrajnega sveta za zdravstvo, v prvih mesecih leta 1959 napisala obsežno poročilo o problematiki zdravstva v okraju in še posebej obeh bolnišnic. Vprašanje teh in njunih gradenj je bilo potrebno predložiti okrajnemu ljudskemu odboru na seji maja 1959. Prva, najvažnejša točka dnevnega reda je bila razprava o zdravstvu in obeh bolnišnicah. V zvezi z gradnjo v Novem mestu je bilo nekaj nihanj med gradnjo na levem ali desnem bregu Krke. Do dokončnega sklepa sicer ni prišlo, toda vsa razprava se je, na najino pobudo, nagibala k temu, da gremo v etapno gradnjo novih bolnišničnih objektov na desnem bregu.

Čez nekaj dni sem na okraju sklicala posvetovanje, ki so se udeležili najvišji predstavniki republiškega zdravstva, predstavniki novomeške in brežiške bolnišnice, najvidnejši okrajni funkcionarji in gospodarstveniki. Predstavniki republike so jasno povedali, da je gradnja ene bolnišnice ogromen projekt in težko finančno breme za vso regijo. Menili so, da je zato popolnoma izključeno, da bi skoraj hkrati gradili bolnišnične objekte v Brežicah in Novem mestu. Republiški predstavniki zdravstva so razmejili odnos med novomeško in brežiško bolnišnico. Jasno je bilo rečeno, da bo regijska bolnišnica z vsemi potrebnimi oddelki v Novem mestu, brežiška pa bo služila za lažje primere na svojem ožjem območju in bo postopno ukinjala nekatere oddelke. Ker pa so se gradbena dela v Brežicah medtem že začela, smo sklenili, da bo brežiška bolnišnica zgradila samo enonadstropni trakt, samo toliko, da pride do potrebnih funkcionalnih prostorov. Ta ambulantno-poliklinični trakt je bil odprt maja 1962. S tem je bilo razčiščeno mučno vprašanje, kakšno vlogo in razvoj bosta imeli bolnišnici.

Na tem posvetovanju je bilo potrjeno odločujoče stališče za etapno gradnjo nove novomeške bolnišnice na desnem bregu. Odločili smo se za intenzivno zbiranje domačih sredstev, predvsem bolnišničnih, in da še naprej vztrajamo pri republiki, da bi dobili dotacijo. Prav tako je bila potrjena gradnja začasnega prizidka pri kirurškem oddelku. Uprava bolnišnice je takoj nato dala izdelati načrte pri dipl. arh. Jožetu Platnerju iz Ljubljane, ki je bil avtor projekta pravkar zgrajene bolnišnice dr. Petra Deržaja v Ljubljani. Predviden je bil naslednji načrt gradnje: v 1. fazi kirurški, rentgenološki in otroški oddelek, v 2. fazi otorinolaringološki, nevropsihiatrični in okulistični, v 3. fazi ginekološki, dermatovenerološki in infekcijski. Načrte so delali za 1. in 2. fazo skupaj.

V drugi polovici leta 1959 je bil imenovan pripravljalni odbor za gradnjo bolnišnice: predsednik prim. dr. Bajc, člani prim. dr. Perko, prim. dr. Smrečnik, prim. dr. Kosec, prim. dr. Adamčič in Jože Pekolj, namestnik direktorja. Zunanji člani pripravljalnega odbora smo bili trije: mr. ph. Boris Andrijanič, ing. arh. Jože Platner in avtorica tega zapisa.

Izdelava popolnoma novih načrtov bi zahtevala več let. Ker je bila prostorska stiska prehuda, smo se odločili, da se uporabi kolikor mogoče veliko načrtov bolnišnice dr. Petra Deržaja, na novo pa bi načrtovali operacijski trakt, prostore za specialistična dela itd. To je bila naloga pripravljalnega odbora. Ta je poleg tega moral skrbeti tudi za finančna vprašanja. Za ta del je bila zadolžena predvsem avtorica, pomagali pa so mi prim. dr. Bajc, Jože Pekolj, Boris Andrijanič, dr. Bojan Špicer iz Ljubljane, Miha Počrvina in gospodarstveniki okrajnega ljudskega odbora.

Plačnik vseh bolnišničnih računov je bil Zavod za socialno zavarovanje. Med njim in zdravstvenimi ustanovami so se sklepale pogodbe o ceni zdravstvenih storitev. Zdravstvo je želelo doseči višje cene, da bi s prihranki lahko kupili opremo in podobno, Zavod pa se je trudil, da bi ceno znižal. Sedaj, ko smo se odločili za gradnjo 1. etape nove bolnišnice, smo vir sredstev skušali najti v umetno povečani ceni bolnišničnih storitev. To sicer ni bilo čisto v skladu z zakonom, toda v tistih razmerah je bila to edina možna rešitev. Potrebno je bilo mnogo pogovorov pri dr. Špicerju, direktorju republiškega zavoda, in Mihi Počrvini, direktorju okrajnega zavoda za socialno zavarovanje. Oba sta pokazala veliko razumevanja in sta nam pomagala pri reševanju problema.

Dogovorili smo se, da bosta uprava bolnišnice in okrajni zavod s privolitvijo republiškega zavoda sklenila nove pogodbe. V njih bo Zavod sprejel znatno povišane cene oskrbnega dne in drugih storitev v bolnišnici. Razlika med umetno in dejansko ceno se bo zbirala na posebnem računu bolnišnice in bo služila samo za lastna investicijska sredstva bolnišnice. Zaupanje v vodstvo bolnišnice, katere direktor je maja 1961 postal prim. dr. Bajc, je bilo tako veliko, da nikomur na misel ni prišlo, da bi kdaj preveril, ali del teh zbranih sredstev ne gre morda kam drugam. Pojavov okoriščanja z družbenimi sredstvi, ki so danes na žalost precej pogosti, v tistih časih sploh ni bilo. Zaupanje v osebno čast in poštenje ljudi, ki so vodili novomeško bolnišnico, je bilo popolno. Z leti gradnje so se pogodbe dopolnjevale na še večjo razliko med stvarnimi in fiktivnimi cenami bolnišničnih storitev. To je bil glavni vir financiranja 1. etape. Iz tega posebnega računa so se pokrivali stroški gradnje in vračali najeti bančni krediti.

Zavedali smo se, da bomo na ta način težko pokrivali vse ogromne stroške, ki jih ima gradnja tako velikega in dragega objekta. Še v času prvih priprav in načrtov za novogradnjo sem »sondirala teren« na republiških organih, da bi nam republika pomagala zgraditi bolnišnico. Dr. Kocjančič, dr. Beniger in Niko Šilih, ki so vsi odločali o zdravstvu, so vneto zagovarjali, naj tudi republika pri gradnji sodeluje s svojimi sredstvi. Toda oni o tem niso mogli odločati, ampak samo svetovati. Odločal je predsednik oziroma podpredsednik izvršnega sveta. Nešteto voženj v Ljubljano in prepričevanja je bilo potrebnih, da sem pri podpredsedniku izvršnega sveta Viktorju Avblju končno dosegla, da je pristal na republiško pomoč. Končno je bil pri njem sprejet dogovor, da bo republika dala dotacij kar v višini 50 odstotkov vseh stroškov za izgradnjo 1. etape novomeške bolnišnice. Ob tem dogovoru smo se vsi oddahnili, prepričani, da bo gradnja 1. etape tekla brez zastojev in bo končana razmeroma kmalu.

Ko pa so bili načrti za novogradnjo že skoraj v zaključni fazi, je prišlo do preobrata. Pri načrtovanju republiškega proračuna za leto 1961 je izvršni svet spremenil svojo prvotno obljubo. Zavzel je stališče, da bo sicer participiral pri gradnji 1. etape, toda brez obveze o višini in obliki participacije.

Ker so sredstva za gradnjo postala negotova, sem takoj januarja 1961 na okraju sklicala posvetovanje. Dogovorili smo se, da zaradi novonastalega položaja zmanjšamo projekt 1. etape, tako da bi v prvih letih zgradili le del prvega objekta. Ni bilo smiselno, da bi vztrajali pri celotnem načrtu prvega objekta, nato pa sredi gradnje obtičali zaradi pomanjkanja sredstev. Prim. dr. Bajc je le s težkim srcem pristal na to rešitev, ki je bila edina realna. Po tem zmanjšanem načrtu bi se v novo zgradbo vselili kirurgija z vsemi operacijskimi in drugimi prostori, samo z nekaj manj posteljami, ter pediatrija in rentgenološki oddelek. Na poznejšo gradnjo pa bi morali počakati prvotno predvideni oddelki za 2. fazo: nevrološki, otorinolaringološki in okulistični oddelek. Vsa sreča, da smo zavzeli tako stališče, ker bi gradnja sicer trajala še veliko dlje kot do leta 1965, kar bi še bolj povečalo neznosno stanje na kirurškem in ginekološkem oddelku.

Končno so bili načrti dokončani in odobreni. Julija 1961 smo šli z optimizmom v novogradnjo. Najugodnejši ponudnik je bil domači SGP Pionir, ki je nato dela izvajal vsa leta. Takoj na začetku so se pojavili problemi, ker je bil teren veliko bolj skalnat, kot so ugotovili prvotno s sondami. Potrebno je bilo kar nekaj razstreljevanja, zato se je izkop temeljev zavlekel čez predvideni rok. Nato so dela hitro napredovala. Republika je poslala prvo dotacijo, ki je znašala nekaj več kot borih 5 odstotkov vseh stroškov 1. faze. Absolutnih zneskov namenoma ne navajam, ker so takratne vrednosti neprimerljive z današnjimi.

Februarja 1962, dobrega pol leta po začetku gradnje, ko so bili zidovi zgrajeni že do prvega oziroma drugega nadstropja, je prišlo do krize. Izvršni svet je sporočil, da preklicuje dogovor z okrajnim ljudskim odborom o tem, da bo s 50 odstotki sodeloval pri gradnji prvega objekta novomeške bolnišnice. Sporočili so, da ukinjajo vso nadaljnjo dotacijo, da pa bodo odobrili enkratno manjše posojilo za trenutno premostitev težav. Rekli so, da bo obveza republike s tem dokončno zaključena.

Takoj naslednjega dne je okrajni ljudski odbor Izvršnemu svetu LRS poslal novo vlogo, v kateri je prosil za nadaljevanje republiške pomoči.

Nato sem imela še vrsto pogovorov na Izvršnem svetu, vendar so bili vsi naponi zaman. Do podpredsednika Viktorja Avblja sem lahko prišla, vendar on ni mogel odločati proti volji predsednika Borisa Kraigherja. Ta pa je zavzel nepreklicno stališče, da republiki ni prav nič mar, kaj se dogaja z novo bolnišnico v Novem mestu. Če jo hočejo imeti, naj jo gradijo, kakor vedo in znajo. Tega stališča se tudi v osebnem pogovoru ni dalo premakniti niti za milimeter. Že sklenjena obveza ga je prav malo skrbel. Bil je na takšnem položaju in tako močan mož, da ni do že sklenjenega sporazuma čutil nobene moralne obveznosti.

Zaradi vsega tega sem takrat preživljala težke čase in bila na robu živčne krize. Tak, do skrajnosti brezobziren odnos republiškega vodstva (o tem verjetno ni odločal samo Kraigher) do Dolenjske, ki so jo velikokrat teptali, se mi je zdel nezaslišan, posebno še, ker so šli tako daleč, da so požrli dano besedo. Resnično dvomim, da bi si, ob tako šibkem gospodarskem položaju, upali iti v tako veliko gradnjo in nase prevzeti tolikšno odgovornost, če ne bi že pred gradnjo imeli zagotovljene republiške dotacije.

Ko sem takrat pozimi šla na gradbišče bolnišnice, kjer so dela zastala, ker ni bilo denarja, so me napol zgrajeni zidovi navdali z mislijo, da ni izključeno, da bodo taki tudi ostali, nedograjeni, štrleči v zrak. Bili bi v svarilo vsem, naj ne verjamejo v dogovor z najodgovornejšimi ljudmi v Sloveniji. V tem primeru se je spet pokazalo, da v totalitarnem sistemu dogovori ne veljajo. Obvelja samo samovolja tistih najvišjih, ki o stvarih ali nimajo pojma ali pa dosledno in brezobzirno izvajajo svojo politiko: ne dovoliti neki pokrajini, da se dvigne. V prvih dveh desetletjih po 2. svetovni vojni je Dolenjska to politiko večkrat grenko občutila. Tudi v primeru bolnišnice se je pokazalo, da v republiških organih vsi podrejeni ubogljivo molčijo in si ne upajo ravnati po lastni vesti in sklenjenih dogovorih. Ko se spomnim teh strahov, sem presrečna, da je bolnišnica zgrajena in odlično posluje.

Na sejah okrajnega sklada za izgradnjo bolnišnice smo se že pred tem dogovorili, da poskušamo pridobiti še večja lastna sredstva. Še bolj smo povečali razliko pri oskrbnem dnevu. Toda ta sredstva so se zbirala le počasi. V okrajnem vodstvu smo se dogovorili, da gremo v akcijo zbiranja lastnih sredstev s pomočjo podjetij in ustanov v okraju. Takrat se še ni dalo organizirati referendumu o posebnih namenskih odvajanjih. Naša pot je bila težja: občinske može in predvsem vodstva delovnih kolektivov prepričati, naj prostovoljno in namensko za gradnjo bolnišnice odstopijo 1 odstotek neto osebnih dohodkov. Prepričevanje je trajalo več mesecev. Ravno takrat, ko je zaradi izpada republiških sredstev prišlo do zastoja gradnje, sta Delo in Dolenjski list pogosto objavljala, kateri delovni kolektivi in v kakšni višini so sprejeli to obvezo. Toda na računu sklada tega denarja takoj še ni bilo, to je šlo počasi. Gradnja pa je stala.

Izvedeli smo, da obstajajo pri Narodni banki v Ljubljani neka sredstva, ki ležijo neizkoriščena. Šlo je za republiški sklad za zatiranje otroške paralize. V tistih letih so otroško paralizo z uspešnim cepljenjem v glavnem zatrli, toda sklad je iz preventivnih razlogov še vedno obstajal. Direktor Narodne banke Slovenije Lavoslav Dolinšek je pokazal razumevanje za našo stisko in je v nasprotju s predpisi in na lastno odgovornost ta dokaj znatna sredstva dal na razpolago novomeškemu okraju, da bi z njimi nadaljevali gradnjo bolnišnice. Ko so se naša sredstva zbrala, smo ta denar vrnili in nadaljevali gradnjo. Kriza je bila premagana.

Vilma Pirkovič
KAKO JE POTEKAL ZAČETEK
GRADNJE NOVOMEŠKE
REGIJSKE BOLNIŠNICE

Glavni vhod in funkcionalna trakta novozgrajenega štirietažnega poslopja, v katerega so se v letu 1965 ob 600-letnici Novega mesta vselili nekateri oddelki Splošne bolnišnice Novo mesto

To je bila moja zadnja akcija za novomeško bolnišnico. Kmalu potem sem morala s svojimi najožjimi sodelavci položaj in Novo mesto prisilno zapustiti.

Profesor dr. Oton Bajc, direktor Splošne bolnišnice, govori pri odpiranju novozgrajenega štirietažnega poslopja bolnišnice 7. aprila 1965 pred vhodom v novo poslopje. Foto: Polde Grahek.

Vse fotografije v tem prispevku so iz fototeke Splošne bolnišnice Novo mesto. Avtorji posnetkov (razen enega) niso znani.

Od oktobra 1962 sem nadaljnemu delu in finančnim stiskam pri gradnji bolnišnice sledila le od daleč. Čeprav se je gradnja zavlekla precej čez prvotno predvideni rok, je bila z velikimi napori do 7. aprila 1965 usposobljena za sprejem prvih pacientov, ko so jo slavnostno odprli ob 600. obletnici Novega mesta. Čez leta so sledila odprtja nadaljnjih gradenj. Upajmo, da bo napovedana preselitev ginekološko-porodniškega oddelka čimprej postala realnost.

Če na gradnjo prvega objekta gledam z današnjega stališča, sem mnenja, da je bila, kljub občasnim zastojem in težavam, vendarle zgrajena razmeroma hitro. V tistih časih so bile pred načrtovano gradnjo tudi bolnišnice v Šempetru, Izoli in Murski Soboti. Dejansko so bile zgrajene veliko pozneje kot novomeški glavni objekt, poleg tega pa je bila gradnja v Šempetru in Izoli nesolidna, s funkcionalnimi napakami, s katerimi se otepajo še danes. Zgradbe novomeške bolnišnice pa so zgrajene solidno in funkcionalno ustrezno.

Danes je očitno, da je bila odločitev za preselitev vse bolnišnice na desni breg Krke povsem logična. V takratnih skromnih razmerah je bila to izredno odgovorna, drzna in daljnovidna poteza.

Zahvala za to pomembno dejanje gre prof. prim. dr. Bajcu s celotnim pripravljanim odborom, takratnim pristojnim na okraju, v občinah in podjetjih pa celotnemu požrtvovalnemu kolektivu novomeške bolnišnice.

Prebivalstvo širše Dolenjske in Bele krajine je v dolgih 35 letih mučnega naprežanja in odrekovanja uspelo dobiti sodobno bolnišnico, ki s svojimi strokovnimi kadri nudi visoke dosežke. Lahko je ponosno, da jo je v največji meri zgradilo samo, z lastnimi močmi.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 3-4/1994

Draga Černelč **NAUK O ZAVAROVANJU PRED BOLEZNIMI (IMUNOLOGIJA) ZAVZEMA VSE VEČJI RAZMAH V MEDICINI**

Predgovor

Gotovo danes človek živi in dela v številnih ekološko neugodnih okoliščinah, ki jih je včasih težavno odkriti, še težavneje odpraviti. Žal pa nimamo jamstva, da bomo lahko delavca izločili iz zdravju škodljivega okolja, še manj, da mu bomo lahko vrnili zdravje in možnost za delo. Zaradi tega je treba odkriti povzročitelja poklicnih bolezni, da bi lahko čimprej nudili delavcu ustrezno pomoč in mu pomagali vrniti zdravje.

Med dolgoletnim delom in raziskovanjem v alergološki službi za otroke in odrasle sem ugotovila, da so naši alergiki vse premalo poučeni o pomembnosti zgodnjega odkrivanja, preprečevanja in zdravljenja alergijskih bolezni. Idealno bi bilo, da bi pričeli že pri sklepanju zakonske zveze upoštevati dednost teh bolezni. Prav gotovo pa moramo pričeti s preprečevanjem vsaj med nosečnostjo.

Zato sem se odločila s številnimi slovenskimi strokovnjaki na omenjenem področju osvetliti alergijo kot pomemben pojav pri človeku. Zavedati se moramo, da niti bolnik niti zdravnik ne pozna pomena, ki ga v resnici alergija ima.

Vemo, da je uspešno zdravljenje večine bolezni, tako tudi alergije, odvisno predvsem od zgodnje diagnoze.

Nauk o zavarovanju pred boleznimi (imunologija)

Znano je, da moramo danes, ko ogroža zdravje in življenje milijonov ljudi, posvetiti tej vrsti bolezni precej več skrbi in bolj iskati nove načine zdravljenja kot pa nekoč, ko so bile naravne življenjske delovne razmere v mnogočem drugačne, kot so danes.

Alergija spada v področje imunologije. Beseda imunologija, nauk o zavarovanju pred okužbo, v vsakdanjem pogovornem jeziku ni neznana. Beseda izhaja iz latinskega izraza *immunis*, ki pomeni nedotakljiv. V medicini in biologiji je imunologija veda, ki se ukvarja z odzivnostjo organizma na vdor tujih snovi. O človeku pravimo, da je imun, če zaradi okužbe, denimo, če ga napade virus črnih koz, ne zboli takoj in ne tako hudo, zlasti če je virus lahko smrten za okuženega.

Človekov imuski sistem ne nudi samo odpornost proti kužnim boleznim, temveč prispeva tudi k temu, da se ohrani človekovo zdravje. O tem, kakšne so naloge, ki jih izpolnjuje človekov imuski sistem, nam povedo kratki drobci iz zgodovine razvoja imunologije (Vozelj 1985).

Zgodovinarji poročajo, da so skušali preprečevati črne kozе s cepljenjem na Kitajskem že v srednjem veku. Vzeli so kraste iz bul bolnikov s kozami, jih zdrobili in ta prah dali vdihavati zdravim ljudem ali ga vtirali v kožo ter tako skušali preprečiti zboljenje. Razumljivo je, da je bil tak način nevaren in da je mnogo ljudi zbolelo za hudo obliko koz in umrlo. Kljub temu se je tako preprečevanje koz preneslo v Turčijo in od tam v Anglijo, kamor ga je prinesla lady Mary Wortley Montagu leta 1717. Tako je ta oblika cepljenja ali variolacija (lat. *variola* – črne kozе)

postala v Angliji splošna praksa. Poročajo, da je kmet Jesty okužil svojo ženo z izcedkom kravjih koz. Žena je sicer zbolela za milo obliko kravjih koz, pri tem pa postala odporna proti hudim črnim kozam. Angleški zdravnik E. Jenner (1749–1823) je spoznal praktično vrednost Jestyjeve zamisli in začel njegovo metodo splošno uporabljati. Leta 1798 je napisal knjigo o pomembnosti vakuine (cepiva) proti črnim kozam. To je bil začetek cepljenja proti nalezljivim boleznim, ki je Jennerju prinesel slavo. Iz tega časa izvira ime vakcinacija (lat. vacca–krava), ki so jo od tedaj naprej začeli uporabljati namesto variolacije.

Znanstveni pristop k preučevanju imunskih pojavov so omogočile šele Pasteurjeva dela skoraj sto let pozneje. Vendar pa so imunske pojave obravnavali skoraj izključno v zvezi z odpornostjo proti povzročitelju okužbe. L. Pasteur (1822–1895) in njegovi sodelavci so preučevali možnosti zaščite proti okužbi z oslabljenimi sevi mikroorganizmov (najmanjše živo bitje, mikrob). Njihovo prvo odkritje je bilo, da je kultura povzročitelja kokošje kolere, ki jo je pustil v laboratoriju med počitnicami, izgubila kužnost za kokoši, in da so postale živali, ki jim je vbrizgal to kulturo, nesprejemljive za okužbo s kužnim sevom. Pasteur je sklepal, da je kultura vsebovala oslABLJENE SEVE mikroorganizmov, ki so zavarovali živali pred kužnimi sevi. Zamisel oslABLJENIH mikroorganizmov je Pasteur potrdil, da je preučeval zaščitno cepljenje proti vraničnemu prisadu (leta 1881).

Leta 1882 je ruski zoolog I. Mečnikov (1845–1916) preučeval pomen celic prozornih ličink morske zvezde pri obrambi proti tujim snovem, ki so vdrle vanje. V te ličinke je vnesel trn vrtnice in v nekaj urah opazil, da so trn obdale gibljive celice. Ta poskus imamo za začetek celične imunologije. Leta 1883 je Mečnikov opazil, da so spore glive *Monospora bicuspidata* lahko usodne za drobno prozorno živalico *Daphnia*. Včasih pa njene celice te spore požrejo in jih razkrojijo ter tako zavarujejo žival pred vsiljivci. Leta 1884 je te poskuse razširil na kunčje in človeške bele krvničke in uporabljal pri tem različne bakterije. Opazil je tudi, da je zajemanje in požiranje mikroorganizmov (fagocitoza) veliko hitrejše in učinkovitejše pri živalih, ki so ozdravele po okužbi in po zaščitnem cepljenju s pripravki teh mikroorganizmov. Že Koch in Neisser sta našla v belih krvničkih bakterije, vendar sta menila, da so te vdrle vanje. Mečnikov je pokazal, da so v resnici bele krvničke požrle bakterije.

Iz teh opazovanj je sklepal, da je fagocitoza poglobitni obrambni mehanizem. Pozneje je pokazal, da sta dva tipa krožečih celic zmožna fagocitoze, granulociti in makrofagi, in še nekatere pritrjene celice, ter predlagal za vse ime fagociti (celica požiralka).

Mečnikovo teorijo celične imunosti so kritizirali nekateri raziskovalci, ki so opazovali imunske pojave brez celic. Verjetno je bil Fodor leta 1886 prvi, ki je pri preučevanju vraničnega prisada opazoval neposredno delovanje seruma okužene živali na mikrobe, to je na bacile vraničnega prisada.

Pri preučevanju zaščitnih mehanizmov sta Richet in Héricourt (1888) ugotovila, da daje kri živali, imunizirane s stafilokoki, delno zaščito proti naslednji cepitvi teh mikroorganizmov. Naslednje leto sta Char in Roger opazila, da je serum živali, imunizirane z bakterijo *Pseudomonas aeruginosa*, zlepil suspenzijo teh mikroorganizmov. Serum imunizirane živali imenujemo antiserum. Behring in Kitasato sta leta 1890 odkrila,

da ima serum živali, ki so jih imunizirali s strupom bacila davice in mrtvičnega krča, protistrupno delovanje. Te poskuse imamo za prvi dokaz protitelesne imunosti. Leta 1894 je Calmette opazoval enako zmožnost antiseruma, da napravi neškodljive kačje strupe. Takoj po teh odkritjih so začeli v Behringovem laboratoriju inštituta v Marburgu leta 1893 in v Pasteurjevem inštitutu v Parizu leta 1894 ter še v Ameriki in v Listerjevem inštitutu v Londonu pripravljati za zdravljenje ljudi velike količine antiserumov proti davičnemu in drugim strupom. To je bil začetek serumskega zdravljenja, ki ga v izboljšani izvedbi uporabljajo še danes.

Pfeiffer in Isaefff sta leta 1894 opisala humoralni obrambni mehanizem, ki je dobil ime Pfeifferjev fenomen. Vibrioni kolere, ki so jih vbrižgali v trebušno votlino poprej imunizirane budre, so postali negibni, se zlepili in jih ni bilo več mogoče pobarvati. Čez čas so izginili iz trebušne votline. Deloma so jih požrle celice požiralke, deloma so se raztopile v odsotnosti celic. Teorija, da imunost povzročajo humoralni dejavniki, je povzročila huda razpravljanja med Mečnikovom in zagovorniki nove teorije predvsem iz laboratorija R. Kocha (1843–1910). Ob času Pfeifferjevega odkritja je mladi Belgijec J. Bordet (1870–1901) preučeval reakcijo zlepljenja (aglutinacije) v Mečnikovem laboratoriju v Pasteurjevem inštitutu. Začel se je zanimati za Pfeifferjev fenomen in pokazal, da sta pri razkroju bakterij in rdečih krvničk potrebna dva dejavnika. Prvi, ki ga je imenoval senzibilizator, je bil odporen proti temperaturi in značilen za bakterije, drugi, aleksin, pa je bil občutljiv za temperaturo in neznačilen. Dejavnik, ki ga je imenoval Bordet aleksin, je Mečnikov preimenoval v citazo. Ehrlich pa ga je imenoval komplement. Bordet je bil prepričan, da ima aleksin encimatsko aktivnost in da je sestavljen iz več sestavin.

Zanimivo je, da je Bordet prišel do svojih odkritij v Mečnikovem laboratoriju, ki so bila v nasprotju z učiteljivimi teorijami. Pozneje se je pokazalo, da sta pravilni obe teoriji, in ugotovili so, da humoralni dejavniki izvirajo iz limfocitnih celic.

To pa seveda niso bili edini poskusi. V tistem času so še nekateri znanstveniki vsak po svoje prispevali k razvoju imunologije. V prvih desetletjih dvajsetega stoletja so nastale številne praktične metode zaščitnega cepljenja. Tako je bil dosežen velik napredek pri preučevanju protiteles, zaščitnih beljakovin, ki se pojavijo v krvi po cepljenju ali po prestani bolezni. Sredi tridesetih let je bilo cepljenje (imunizacija) splošno poznano. Večji del pozornosti in raziskovanj so tedaj posvetili novim učinkovitim sredstvom za zdravljenje nalezljivih bolezni – sulfonamidom in antibiotikom, ki so jim sprva pripisovali čarobno moč. Toda imunologija je bila navidezno v ozadju. Pred tremi desetletji smo bili priča njenemu vnovičnemu vzponu, ki ga lahko imenujemo drugo »zlato dobo« imunologije. Ta vzpon traja še danes in zavzema vse večji razmah.

Čemu moremo pripisati to ponovno izredno veliko zanimanje za imunološke pojave? Morda spoznanju, da je ohranitev zdravja bolj zapletena naloga kot preprosto uničenje napadalcev iz mikrobnega sveta. Spoznali smo, da je imunski mehanizem pomemben pri obrambi proti raku, da hitro razkroji organ, ki ga kirurg presadi v tuje telo, in da je pomemben tudi pri vnetju in obnovi tkiva. In končno, spoznali smo, da se tudi v imunskem mehanizmu – kot pri vsaki zapleteni »mašineriji«, naj bo še tako natančno uravnana – zgodi, da včasih kak del odpove ali

napačno deluje. Takrat nastanejo npr. alergije ali avtoimunske bolezni. Ni treba posebej poudarjati, da so vložili ogromno truda, da bi pojasnili in zdravili te bolezni.

Med pionirje druge, zlate dobe imunologije z vso pravico prištevamo Medawarja, ki je leta 1944 odkril, da je zavračanje presadka z drugega nesorodnega dajalca imunska reakcija, in Bumeta, ki je leta 1959 izdelal teorijo selekcije klonov, ki pravi, da antigen (tuja snov) izbere v telesu celico, ki je vnaprej pripravljena, da reagira s tem antigenom. Stik take celice z ustreznim antigenom sproži imunski odziv. Nov polet v preučevanju imunoloških pojavov sta gotovo dala tudi Porter in Edelman, ki sta pojasnila zgradbo protiteles. Ni treba posebej poudarjati, da je bilo še na desetine posameznih raziskovalcev, ki so po svoje prispevali k razvoju imunologije.

Omejili se bomo samo na nekaj temeljnih načel imunskih mehanizmov, natančno pa bomo pojasnili stranpota delovanja imunosti, preobčutljivost ali **alergijo**.

Naravna odpornost

Kljub številnim sanitarnim ukrepom živi človek celo danes v okolju, ki je dobesedno preplavljeno z mikrobi. Kožo in površino sluznice, ki sta v stiku z zunanjim svetom, mikrobi neprestano močno napadajo.

Zdrav človek se lahko ubrani pred škodljivimi mikroorganizmi s številnimi zelo učinkovitimi mehanizmi. Mnoge od teh ima že od rojstva in niso nastali kot reakcija na zunanji svet, tj. na vdor mikrobov iz okolja. Te mehanizme imenujemo naravno ali prirojeno odpornost. Ta je neznačilna, kar pomeni, da je učinkovita proti številnim zelo različnim mikrobom. Njeni poglavitni dejavniki so genetično uravnani in se močno razlikujejo pri različnih živalskih vrstah in v manjši meri tudi med posamezniki iste vrste. Starost, spol in hormonski vplivi imajo manjšo vlogo.

Dejavniki, ki vplivajo na naravno odpornost

Glede na sprejemljivost za okužbo z različnimi mikrobi so med različnimi živalskimi vrstami velike razlike. Tako je npr. podgana nesprejemljiva za bacil davice, medtem ko budra in človek hitro zbolita. Psi niso sprejemljivi za virus, ki povzroča navaden prehlad, nasprotno pa je človek zanj zelo občutljiv.

Vloga dednosti pri odpornosti za okužbo se da lepo prikazati pri okužbi s tuberkulozo pri dojenčkih. Če zboli eden od enojajčnih dvojčkov za to boleznijo, je verjetnost, da zboli tudi drugi, veliko večja, kot če bi bila dvojajčna.

Infekcijske bolezni so veliko hujše v zelo zgodnji mladosti in v visoki starosti. V zgodnji mladosti je vzrok temu nezrel imunski sistem, zaradi česar celice in ograni, ki normalno prestrežejo in uničijo bolezenske mikrobove, tega še ne zmorejo. V visoki starosti pa je imunski sistem oslavljen, poleg tega pa so še druge fizikalne abnormalnosti, ki so vzrok za povečano sprejemljivost za okužbo, npr. povečana obsečnica (prostata), ki zadržuje seč.

Opaziti je znatno zmanjšano odpornost za okužbo pri boleznih, kot sta sladkorna bolezen in nezadostno delovanje žleze ščitnice. Vzroka še niso mogli natančno pojasniti, vendar je zelo verjetno, da gre pri tem za neuravnoteženost nekaterih hormonov.

Kako se telo brani pred vdorom mikrobov?

Razumljivo, da je poglobitna obramba koža, ki je, če je nepoškodovana, neprehodna za večino mikrobov. Večina bakterij ne preživi dolgo časa na koži zaradi neposrednega zaviralnega delovanja mlečne kisline, maščobnih kislin v potu in lojnatih izvlečkov. Izjema je stafilokok, ki dostikrat okuži lasne mešičke žleze.

Mokra površina sluznice v notranjih delih telesa deluje kot past za mikrobe. Mikrobi in drugi delci, ki se ujamejo v lepljivo sluz, se odstranijo z gibanjem mišic, kašljanjem in kihanjem ali pridejo v slino in z njo v želodec. Med drugimi mehaničnimi dejavniki, ki varujejo površino sluznic, so pomembni spiranje s solzami, slino in sečem. Ti telesni izločki imajo različne snovi, ki uničijo številne bolezenske mikrobe. Zanimivo je, da imajo nekatere telesne površine, kot so npr. podplati, zelo malo lojnatih mešičkov. S tem si lahko vsaj delno razložimo, zakaj so te površine tako sprejemljive za okužbo z glivami. Zaščitna zmožnost teh izločkov se z leti spreminja. Znano je npr., da krastavost pri otrocih, ki je posledica okužbe z glivami, izgine v puberteti.

Vnetje

Veliko lažje nam je razumeti premagovanje okužbe in zdravljenje ran, če vemo, kaj se dogaja pri vnetju. Brez vnetja ni obrambe pred okužbo, ni celjenja ran. Telo odgovori z vnetjem na različne dražljaje. Vsi ti dražljaji, celo fizična poškodba, so kemične narave in so si podobni po delovanju. Vnetje je zaporedje različnih pojavov, kot so spremembe v lasnicah, zbiranje fagocitnih celic (celic požiralke), odstranjevanje škodljivih snovi in končno obnova tkiva.

Začetne spremembe v lasnicah so si podobne ne glede na to, ali je nastalo vnetje zaradi vdora bakterij, fizične poškodbe ali vnašanja škodljivih snovi. Okvari sledi takojšen odgovor žilja, ki je najmočnejši po 5 do 10 minutah in ki se izrazi v povečani prepustnosti lasnic. Posledica tega je povečan pretok tekočine iz krvi na poškodovano mesto. Tako nastane oteklina vnetega tkiva. S tekočino iz krvi pa pridejo na poškodovano mesto številne krvne beljakovine, med katerimi so tudi tako imenovana protitelesa, ki so tudi del obrambnega mehanizma in številne celice požiralke. Prekomerno uživanje alkohola in nekaterih zdravil zmanjšuje pretok skozi prizadete žile in pospešuje razvoj okužbe v onesnaženih ranah. Razmeroma malo žil je v maščevju in zaradi tega so tam okužbe pogostejše kot v mišici.

Pridobljena imunost

Mikroorganizmi, ki premagujejo ali obidejo prvo obrambno črto, naravno odpornost, naletijo na drugo obrambno črto. Da se ta lahko organizira in uspešno deluje, morajo priti antigeni (antigene imenujemo vse tuje snovi od beljakovin, strupov do bakterij) v stik s celicami imunskega sistema, predvsem z makrofagi (celice velikanke) in limfociti. Tak stik sproži imunski odziv, ki je značilen za zbujevalni antigen. Značilen pomen, da je imunski odziv uperjen samo proti antigenu, ki je odziv sprožil, ne pa proti drugim neposrednim antigenom. Imunski odziv ima dve obliki, ki se navadno razvijata sočasno.

Protitelesni ali humoralni imunski odziv

Značilno za obliko imunosti je pojavljanje posebnih beljakovin v krvi, ki jih imenujemo protitelesa ali imunoglobulini. Ta se vežejo značilno, to je samo s tistim antigenom, ki je vzbudil njihov nastanek. Protitelesa imajo različne lastnosti. S tem da se vežejo na celice, močno olajšujejo fagocitozo (požiranje). Taka protitelesa imenujemo opsonine in končno, kot smo že tudi omenili, vezanje protiteles na celico lahko povzroči aktivacijo komplemента in s tem smrt celice.

Celično posredovana imunost

Stik antigena z limfociti povzroči, da se te celice razvijejo v posebne celice, ki pridobijo po ponovnem stiku s tem antigenom zmožnost, da z neposrednim stikom uničijo lastne, z virusi okužene celice, tumorske celice ali s presadkom prenesene celice z druge osebe. Te celice imenujemo tudi celice ubijalke.

Ta oblika imunosti je zelo učinkovita pri odstranjevanju tujih mikroorganizmov, ki preživijo fagocitozo (požiranje), imenujemo jo celično posredovano imunost.

Splošne značilnosti pridobljene imunosti

Poudariti moramo, da je imunski odziv biološka reakcija na vdor tujih snovi v telo ne glede, ali so škodljive ali ne. Odziv je lahko uperjen tudi na antigene, ki so znotraj mikroorganizmov in tako nedostopni za protitelesa. V nasprotju s prirojeno imunostjo (naravno odpornostjo) se pridobljena imunost skoraj v ničemer ne razločuje pri različnih živalskih vrstah.

Zato se mnogi imunski pojavi raziskujejo s poskusi na živalih in jih skušajo prenesti na človeka.

Pridobljena imunost nastane pri človeku na dva načina:

1. Kot posledica prebolele kužne bolezni, na zunaj neopazne okužbe, ali kot posledica namerne umetne imunizacije. Te oblike pridobljene imunosti imenujemo aktivno pridobljeno imunost.
2. Posameznik lahko pridobi imunost s prenosom krvnih celic ali seruma imuniziranega posameznika ali neimunega posameznika. To obliko imenujemo pasivno pridobljeno imunost.

Aktivno pridobljena imunost

Aktivno pridobljeno imunost, ki je nastala zaradi okužb, lahko razdelimo v dve kategoriji. Nekatere okužbe, kot so davica, oslovski kašelj, črne kože in otroška ohromelost, pustijo za seboj imunost, ki navadno traja vse življenje. Druge okužbe, kot so navadni prehlad, influenza, pljučnica in bacilne griže, pa dajejo kratkotrajno imunost, včasih samo nekaj tednov. Vseh vzrokov za tako različno trajanje imunosti še ne poznamo.

Pasivno pridobljena imunost

Dajanje imunskega seruma, ki ga lahko pripravimo tudi v živali, npr. v govedu ali konju, je učinkovit način zdravljenja nekaterih bolezni,

npr. davice. Protitetanusni serum dajemo poškodovancem, katerih rane bi utegnile biti onesnažene z bacili tetanusa. Pasivna imunost se prenese tudi z matere na otroka s porodom materinih protiteles skozi posteljico v plod. Tudi materino mleztivo in mleko vsebujeta številna protitelesa, ki obvarujejo otroka pred okužbo. Dostikrat uporabljamo kot vir protiteles tudi človekove imunoglobuline, predvsem kadar skušamo omiliti potek ošpic ali nalezljivega vnetja jeter.

Celice in organi, ki sodelujejo pri imunskem odzivu

Celice, ki sodelujejo pri imunskem odzivu, delimo v dve skupini:

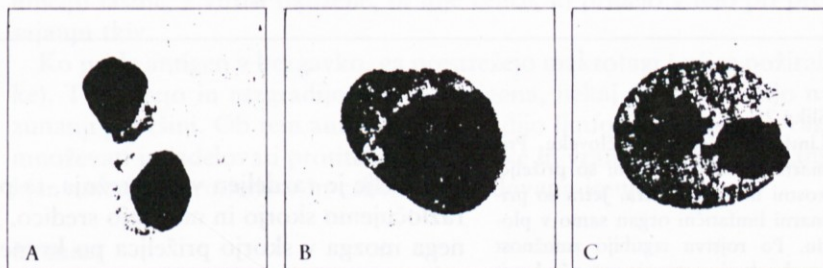
1. Celice, ki spoznavajo antigene – limfocite. Ti spoznavajo antigene značilno, to pomeni, da spoznavajo samo določene antigene. Po stiku z ustreznim antigenom se te celice vzbudijo in se začnejo razmnoževati. Iz njih se lahko razvijejo celice, ki izdelujejo protitelesa, in celice, ki sodelujejo pri celično posredovani imunosti.

2. Pomožne celice. Te love, predelajo in posredujejo antigen limfocitom in sproščajo snovi, ki povzročajo različne pojave pri imunskem odzivu. To so predvsem makrofagi–celice velikanke.

Od kod izvirajo limfociti in kakšni so?

V kostnem mozgu odraslega posameznika neprestano nastajajo tako imenovane matične ali izhodiščne celice. Te celice so nespecializirane in se lahko razvijejo v vse vrste krvnih celic, v različne vrste belih krvničk (levkocitov) in rdeče krvničke (eritrocite). Matične celice se lahko razvijejo tudi v limfocite, ki so nosilci imunskega odziva.

V katero smer se bo matična celica razvila, je odvisno od delovanja nekkih hormonov, kot sta npr. eritropoetin in limfopoetin.

Slika 1.
Preoblikovanje malega limfocita (A)
v blastno celico (B). Celica na desni
(C) je v fazi delitve (Vozelj, 1985)

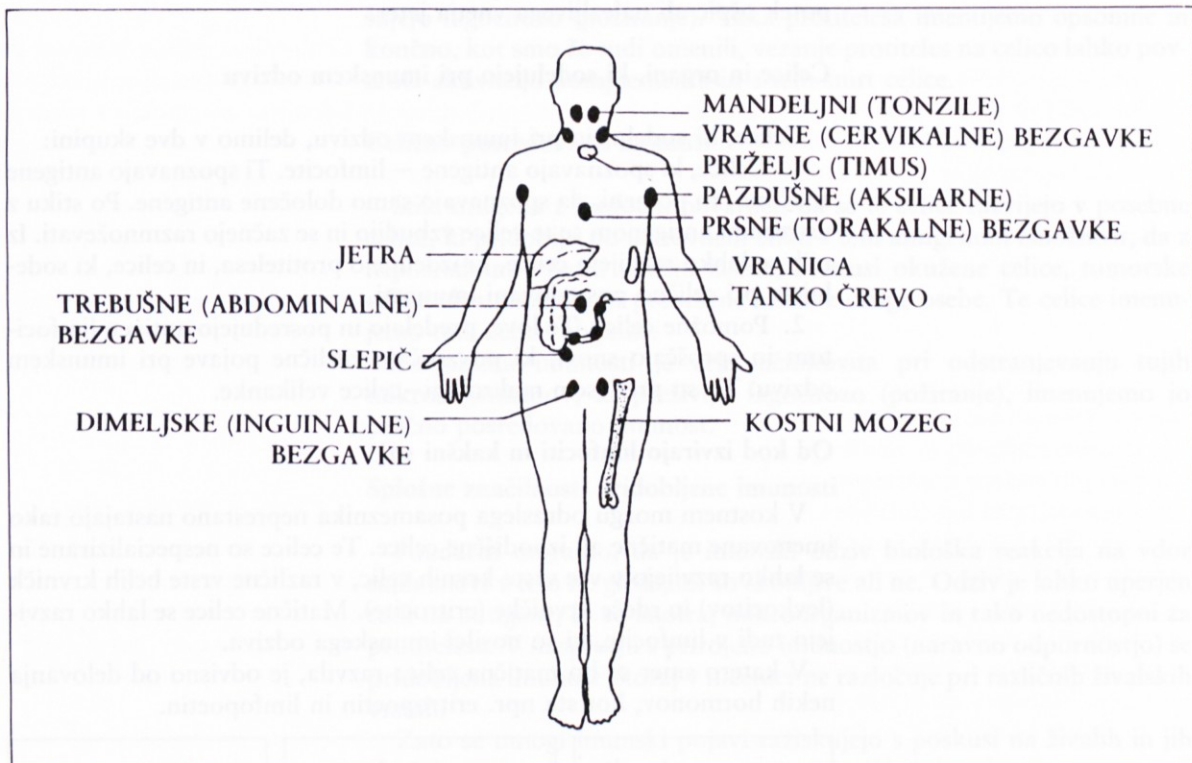
Značilno za limfocite je, da imajo veliko jedro, ki zavzema skoraj vso celico. Citoplazme je zelo malo. Na **sliki 1** so prikazani »potujoči«, to je nevzbujeni limfociti, in celica, ki je nastala iz počivajočega limfocita po vzbuditvi z antigenom in ki izdeluje protitelesa, imenuje se plazmatika. Omenili smo, da se limfociti po stiku z ustreznim antigenom začnejo razmnoževati. Pri tem gredo skozi več faz razvoja. Ena od najbolj značilnih faz je nastanek zelo velike celice, limfoblasta (**slika 1**). Ta se nato začne razmnoževati in iz nje nastanejo spet mali limfociti.

Primarni limfatični organi

Matične ali izhodiščne celice potujejo iz kostnega mozga v primarni limfocitni organ, timus ali priželjc, kjer iz njih nastanejo imunsko zmožni limfociti. Te imenujemo limfociti T (od timusa). Ti so nosilci celično posredovane imunosti.

Matične celice pa se spremenijo v imunsko zmožne limfocite tudi v samem kostnem mozgu. Te imenujemo limfociti B (od angleške besede *bonne marrow* = kostni mozeg). Limfociti B se po stiku z antigenom spremenijo v protitelesa izdelujoče celice.

Limfatični sistem je nazorno prikazan na sliki 2.

Slika 2.

Limfatični sistem pri človeku. Primarni limfatični organi so priželjc, kostni mozeg in jetra. Jetra so primarni limfatični organ samo v plodu. Po rojstvu izgubijo zmožnost tvorbe krvi, ostanejo pa učinkovit filter za antigene. Sekundarni limfatični organi so vranica in bezgavke. V telesu je izredno veliko bezgavk. Na sliki so prikazane le najpomembnejše (Vozelj 1985)

Priželjc

Priželjc je razdeljen v dva režnja, ta pa v manjše režnje. Pri priželjcu razločujemo skorjo in notranjo sredico. Matične celice potujejo iz kostnega mozga v skorjo priželjca po krvnem obtoku. V skorji se matične celice spremenijo v imunsko zmožne limfocite T in se izredno hitro razmnožujejo. To razmnoževanje zbuja hormon timozin, ki ga izločajo posebne celice (epitelijske celice) v priželjcu. Zanimivo je, da večina limfocitov T, ki nastanejo v priželjcu, živi le kratek čas, le do dva do tri dni, nato pa poginejo. Zakaj tako kmalu poginejo, ne vemo. Le manjši del celic T, približno 5 %, zapusti priželjc, potuje v sekundarne limfatične organe – v bezgavke in vranico.

Pri staranju ali hudi okužbi nastanejo v priželjcu velike spremembe. Obsevanje ali huda okužba povzroči, da izginejo iz priželjca skoraj vsi limfociti. Ko se telo opomore, se priželjc znova napolni, včasih še močnejše kot poprej.

Od pubertete dalje priželjc neprestano polagoma usiha. Sčasoma maščenje nadomesti skorjo in sredico. Starejši ljudje imajo le še krpico priželjca. Vendar je napačno mnenje, da priželjc starejšim ljudem ni potreben. Kljub temu da ga je malo, še vedno pošilja v bezgavke in vranico imunsko zmožne limfocite!

Kostni mozeg

Kostni mozeg je organ, kjer nastajajo matične celice pa tudi primarni limfatični organ, kjer nastajajo imunsko zmožni limfociti B, nosilci protitelesne imunosti. Dolgo časa niso vedeli, kje nastajajo B limfociti. Najprej so odkrili, da nastajajo pri pticah v žlezi, ki jo imajo v zadku in se imenuje Fabricijeva burza. Toda sesalci in seveda človek nimajo Fabricijeve burze in pojavilo se je vprašanje, kje nastajajo limfociti B pri sesalcih. Ugotovili so, da zelo verjetno pred rojstvom v jetrih, v odrasli dobi pa v kostnem mozgu tam, kjer nastajajo tudi matične izhodiščne celice.

Bezgavke

Te zgradbe, ki imajo obliko in velikost fižola, so povsod po telesu, zelo veliko pa jih je v okončinah, medpljučju in pečici. Antigene, ki pridejo v tkiva, nese tok mezge ali limfe v bezgavke. Mezga je tekočina, ki nastaja v medceličnem prostoru, in odvaja iz tkiva nerabne snovi, nastale v presnavljanju. Pretaka se v mezgovnicah, ki so sprva zelo tanke in se nato zbirajo v veliko večje. Največjo mezgovnico imenujemo vod (ductus) toracicus in se zliva v krvni obtok. V to mrežo mezgovnic so vstavljene bezgavke.

V bezgavkah razločujemo zunanjo plast ali skorjo (korteks) in notranjo plast ali sredico (medulo). Limfociti T in B so v bezgavkah med seboj ločeni. Limfociti B so v zunanji plasti, v skorji, kjer so tudi tako imenovani reaktivni centri, in tudi v sredici. V vmesni plasti pa so limfociti T. Naj ob tej priložnosti še enkrat omenimo, da so limfociti B celice, ki se po stiku z ustreznim antigenom razvijejo v protitelesa izdelujoče celice, limfociti T pa postanejo celice, ki z neposrednim napadom uničijo lastne, z virusi okužene, in tuje celice, ki pridejo v telo pri presajanju tkiv.

Ko pride antigen v bezgavko, ga prestrežejo makrofagi (celice požiralke). Ti požrejo in razgradijo večino antigena, nekaj pa ga zadržijo na zunanji površini. Ob tem antigenu se vzbudijo limfociti, se začnejo razmnoževati in izdelovati protitelesa. Bezgavke in vranica so torej organi, kjer nastajajo protitelesa in celično posredovana imunost.

Vranica

Ta organ, ki je pri človeku težak približno 200 g, ujame antigen, ki ga nosi kri. Pri njem razločujemo rdečo in belo mehko sredico (pulpa). Limfociti so predvsem v beli mehki sredici, medtem ko so v rdeči mehki sredici rdeče krvničke (eritrociti). Antigeni pridejo v belo mehko sredico po žili odvodnici. Tu se sreča z makrofagi in limfociti, ki se tako vzbudijo in začnejo razmnoževati. Tudi vranica je organ, kjer se začne razvijati imunski odziv.

Limfatično tkivo črevesja

Limfociti so raztreseni po vsej črevesni sluznici kot posamezne celice ali majhne gruče celic in tudi večje zgradbe, ki so podobne bezgavkam. Te zgradbe prestrežejo antigen, ki vdre v telo skozi črevesno sluznico. Med limfatične organe štejemo pri človeku tudi nebnici, žrelnico in slepič.

Kroženje limfocitov

Limfociti neprestano krožijo po telesu po mezgovnem in krvnem obtoku. To kroženje je izredno pomembno. Limfociti, ki so se po stiku z antigenom razmnoževali, zapustijo bezgavke in vranico ter krožijo. Celice, ki nastanejo pri razmnoževanju, reagirajo z istim antigenom kot prva vzbujena celica. Teh celic pa je sedaj veliko po vsem telesu. Kamorkoli vdre antigen drugič v telo, povsod bo srečal veliko limfocitov, ki jih bo lahko vzbudil, in imunski odziv (sekundarni imunski odziv) bo veliko močnejši kot prvi (primarni).

RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULIJ 1994

V

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

RASTOČA KNJIGA

Ivan Gregorčič POMEMBNO JE, DA ČLOVEK NE POZABI, ZAKAJ ŽIVI

Pogovor z gospodarstvenikom in pesnikom Avgustom Gregorčičem

Avgust Gregorčič, rojen 1943. leta na Brezovici pri Mirni, je magister poslovnoorganizacijskih znanosti. Končal je Kmetijsko srednjo šolo v Mariboru, prvo stopnjo živilsko tehnološkega oddelka biotehniške fakultete v Ljubljani, drugo stopnjo na Visoki šoli za organizacijo dela v Kranju in Ekonomsko fakulteto v Ljubljani. Bil je dolgoletni direktor mirnske Dane pa tudi predsednik skupščine in izvršnega sveta občine Trebnje. Sedaj je direktor privatnega podjetja Greda na Mirni.

Ob vsem tem se je kot pesnik oglašal v javnosti z objavami v Mladih potih, Samorastniški besedi, Dolenjskih razgledih, Književnih listih in Rasti.

– Na novomeškem registrskem sodišču je vaše podjetje menda vpisano kot prvo privatno mešano podjetje. Kako je prišlo do njega: v kakšnih pogojih in s kakšnimi cilji?

»Resnično je naše podjetje na novomeškem registrskem sodišču vpisano kot prvo privatno mešano podjetje. Sodnik je imel pri svojem prvem primeru kar nekaj težav, da je lahko vse prav uredil. No, v Beogradu smo bili registrirani pod zaporedno številko 29, tako da je bilo tam to delo bolj znano, vendar smo za registracijo v Beogradu potrebovali številna soglasja k pogodbi: od Gospodarske zbornice Jugoslavije do sekretariatov za zunanjo trgovino, notranje zadeve, JLA, itd. Zakaj smo ustanovili podjetje? Ustanovitev nam je omogočil nov »Markovičev zakon o podjetjih«, tej odločitvi pa je botrovala tudi moja želja po novih strokovnih in delovnih avanturah, pri katerih bi lahko izrabil svojo pestro strokovno usposobljenost. V Dani na Mirni sem bil zaposlen polnih dvajset let in v teh letih sem petnajst let opravljal funkcijo direktorja delovne organizacije. Na tej funkciji sem postajal vse bolj administrator in politik. To so tedanje vladajoče strukture pričakovale od direktorjev bolj kot pa menedžersko obnašanje. Delavci pa so v potenciranem sistemu samoupravljanja dobivali vtis, da morajo direktorja živeti kot neko nujno zlo... In v takih razmerah sem se odločil, da se na ponovno reelekcijo ne bom prijavil. Iskreno moram reči, da je bila to težka odločitev, še posebno zato, ker večina delavcev v Dani moje odločitve ni hotela razumeti. Preveč smo delali skupaj, se dogovarjali in odpovedovali osebnim dohodkom v korist razvoja Dane...«

– Pri delavcih Dane je to ustvarilo močan občutek pripadnosti, ki ga je bilo čutiti v pogovorih z njimi...

»Ta odrekanja in zavest pripadnosti delavcev so bila tolikšna, da je Dano sedaj nemogoče postaviti v katerikoli privatni sistem. Ko smo širili proizvodne prostore, smo ob nedeljah delali dobesedno udarniško, vozili material za utrditev z lastnimi običajnimi neprekucnimi kamioni. Nekoč bi lahko po družbenem dogovoru izplačali ob koncu leta 1,8 plače, a smo se temu odrekli na račun vlaganj, češ s tem ustvarjamo pogoje

V Moskvi ob dogovorih s predstavniki Belorusije in Gruzije o izdelavi projektov za izvedbo sadnih sokov v teh republikah

za lastne otroke. V Dani so bile nižje plače, ker je bila to v nekem smislu resnično socialna firma. Sedaj sem zadovoljen, da sem šel pravi čas od tam. Zadovoljen zato, ker iz čustvenih razlogov, povezanih s spomini na odrekanja v preteklosti, ne bi zmozel storiti tega, kar je storil novi direktor Pernarčič. On je, neobremenjen s preteklostjo Dane, znal in zmožel prilagoditi stvari novim razmeram, obdržal firmo celovito in brez izgub ter s tem ustvaril temelje za možnost, da se v prihodnje, ko se bodo spet normalizirali odnosi z izgubljenimi trgi, ob polni izkoriščenosti proizvodnih kapacitet, spet pride na okoli 400 zaposlenih delavcev. Zaradi doseženega stanja, do katerega je prišel z racionalnostjo, strokovno podkovanostjo in veliko angažiranostjo, direktorja Pernarčiča seveda zelo cenim.«

– *Za svoje podjetje ste izbrali lepo domače ime Greda, čeprav sodelujete s tujimi partnerji...*

»Ime simbolizira vrtno gredico, kjer rastejo jagode, maline... ali rože, naše najosnovnejše surovine za predelavo. Tega imena si nisem izmislil jaz, izhaja iz firme, ki jo je pred več kot tridesetimi leti ustanovil moj prvi vodja in poznejši prijatelj Vilko Marin. To je bil velik človek, ki je ustanovil Dano. Ime Greda pomeni spomin nanj. Je pa Greda nastala iz majhne obratovalnice prijatelja Braneta Kirma in Bojana Gregorčiča, mojega sina, ob interesu tujega partnerja.«

– *Bi na kratko, prosim, predstavili dejavnost in uspešnost svojega podjetja.*

»Dejavnost našega podjetja je izdelava dodatkov za živila in kozmetiko. Ker je to širok pojem, moram povedati, da smo doslej, od ustanovitve 15. junija 1989, razvijali program surovin za sadne sladolede in sadne jogurte. Zagotovo ste že jedli jogurt Ljubljanskih mlekarn, sladoleđ Sladkosneđ, mogoče tudi sladoleđ zagrebskega Leda ali torto iz te tovarne, manj verjetno pa je, da ste jedli sladoleđ z Dunaja ali pa jogurt iz slovaških mlekarn. Tam in še marsikje uporabljajo naše surovine... V ustanovitev Grede smo vložili skupaj s tujim partnerjem vrednost dveh milijonov avstrijskih šilingov, danes pa je vrednost firme 40 milijonov šilingov.«

– *Kaj pa naložbe, iskanje novih programov, novo zaposlovanje?*

»Že opisana dejavnost firme napove širok izbor in nas naganja, da v razvoju tečemo, ne hodimo... Pripravljamo dokumentacijo za objekt 2.000 m² z moderno tehnologijo. Novih programov nam pravzaprav ni treba iskati, le opremiti se moramo tako, da bomo s kvaliteto in ceno konkurenčni vsak dan večjim pritiskom evropskih firm. Na novo ne bomo veliko zaposlovali, ker želimo ostati manjši, konkurenčni, gospodarsko močni in prilagodljivi.«

»Mislim, da se kaže sodelovanje s temi področji kot zelo perspektivno in za nas pravzaprav nujno, ker lahko izkoristimo v sodelovanju z njimi tudi, če temu tako rečem, sorodno dušo oziroma mentaliteto. Na Slovaškem, Češkem, v Rusiji ali pa npr. v Srbiji se – pa naj bo s poslovnežem ali z dekletom – pogovarjaš drugače kot na Zahodu. Mi imamo, bi rekel, drugačna srca; smo za posel in za človeško pristen odnos, za družabnost. Na Zahodu pa je človek vse bolj stroj. Za človeka je zelo pomembno, da ne pozabi, zakaj sploh živi.«

– *Verjetno naj bi imeli iz socialistične preteklosti pred temi državami nekatere prednosti, saj naj bi bil naš sistem le nekoliko liberalnejši od njihovega?*

»Imeli smo prednosti, toda v sedanjem razvoju Čehi tečejo, mi pa hodimo. V razvoju pa moraš teči hitro, sicer ostajaš na istem mestu, kar pomeni, da stagniraš, kot pravi dr. Janko Kralj v svoji knjigi o tehnološkem razvoju. Toge administrativnosti je pri njih še morda ponekod več kot pri nas, vendar so na področju privatizacije precej bolj fleksibilni kot mi. Svojim ljudem dajejo več iniciative; pri nas nekako stopicamo, kot da ne vemo, kam bi. Tako so bile v našem parlamentu nedavno spet zahteve po spremembi privatizacijske zakonodaje...«

– *No, če se teče, je seveda tudi možnost napak?*

»Na Češkem ne gledajo izvora kapitala pri domačem človeku. Nikogar ne vprašujejo, od kod mu kapital, če ga iz kakšnih črnih fondov ali iz tujine usmeri v privatizacijo. Pri nas se toliko govori, koliko denarja je odnešenega ven. Če je to res, bi ga ob posnemanju Češke lahko potegnili nazaj in ga vlagali in obračali doma. Pôznam pa s Češke tudi kakšen primer neprevidnosti ob »grabežljivosti« tujega kapitala.«

– *Nov način gospodarjenja – tržno gospodarstvo – terja ljudi z novo filozofijo inventivnosti, ustvarjalnosti, tekmovanja s konkurenco; toliko poudarjeno prestrukturiranje je v tržnem gospodarstvu najbrž splošen način življenja, ne enkratna zadeva. Se vam zdi, da imamo za to dovolj sposobnih ljudi; in ali je prejšnji sistem res popolnoma blokiral tovrstne talente, oziroma bil popolna negacija tržnosti?*

»Sedaj je bistveno drugačna gospodarska politika, kot je bila prej. Dejansko so v njej upoštevane skoraj vse tiste pripombe, ki smo jih prej stalno naslavljali na zvezno vlado. Prej je bilo vse preveč administriranja. V Dani sem se prvič s tako imenovano zamrznitvijo srečal 1971. leta. Te so se vrstile potem nepretrgoma: ali so bili zamrznjeni osebni dohodki ali je bila kontrolirana potrošnja bencina ali potrošnja sredstev za nadomestilo potnih stroškov itd. V takih pogojih je bilo potrebno resnično manevriranje, da si stvari izpeljal. Je pa dejstvo, da so se dobro organizirane firme tudi brez državne potuhe prebijale in se prebile uspešne v naš čas, kar je dokaz, da tržnost ni bila negirana, je pa imela stalno polena pod nogami. Kljub normalizaciji pa me nekatere stvari seveda tudi danes motijo. Veliko besed je bilo izrečenih o gospodarski uniji s Češko in Slovaško, toda pogledjmo, kakšen je realen rezultat: prej so

Čehi in Slovaki plačevali na naše uvoženo blago samo 25 odstotkov splošno veljavnih carinskih dajatev – tako je pač določal njihov sporazum z Jugoslavijo – po sklenitvi carinske unije plačujejo na od nas uvoženo blago 100-odstotne dajatve. To seveda pomeni za nas poslabšanje pogojev, saj bodo najbrž raje uvažali od sosedov Nemcev ali Avstrijcev, ker bodo transportni stroški nižji pa še gospodarski ugled teh držav je večji od našega, čeprav je kvaliteta njihovega blaga lahko enaka naši.«

– *Uspeh res razvitih družb temelji na znanju in uporabi tega znanja. Znanje je »kapital« – in kapital se vlaga v znanje. Se pri nas tega že dovolj zavedamo?*

»Premalo.«

– *Za vsako normalno delo je potrebna ustrezno normalna klima, najbrž tudi za ustvarjanje normalnega gospodarskega sistema. Kako ocenjujete današnjo klimo in kako blizu ali daleč smo do normalnosti?*

»Za normalno delo je potreben tudi normalen gospodarski sistem. Sem za normalne evropske carine, sem pa tudi proti vsem uvoznim omejitvam, uvoznim taksam in drugim neumnostim. Vse to se nam z druge strani potencirano vrača. Razumem, da moramo pomagati dejavnostim, ki so v objektivnih težavah, tako kot pomaga sosed sosedu v stiski, ne pa ustreči nekemu, ki zna izsiliti.«

– *Kako pa komentirate pogoste zahteve nekaterih po zaščiti našega blaga na domačem trgu?*

»Pri nas dobiš po trgovinah blago iz celega sveta, in to tiste vrste in kakovosti, kot je naše domače. Zdi se mi, da je v Avstriji ali Nemčiji drugače: če imajo nekaj doma, ne kupujejo toliko drugod, čeprav jih k temu ne zavezuje noben zakon. Sicer pa je pritisk posredovalcev tujega blaga po spremembah pri nas izjemno velik, kar nevzdržen, kot mi je pravil znanec, ki dela v uvozno-izvoznem podjetju.«

– *Kako bi kot gospodarstvenik komentirali t.i. afere in protikorupcijske mitinge?*

»Aferam bi z uradnimi institucijami lahko pošteno prišli do dna tako, da se nam svet ne bi smejal ali to izkoriščal. Protikorupcijske mitinge pa bi komentiral enako kot mitinge, ki jih včasih pri nas nismo hoteli uvoziti.«

– *Zdi se, da je eden od problemov prehoda v novo stanje v nasprotju med dvema vrednotama: pravičnostjo na eni strani in učinkovitostjo na drugi. Ju doživljate kot izključujoči?*

»Ti dve vrednoti morata skupaj v korak. Tako kot je vsem škodovala, tudi najrevnejšemu sloju, teorija enakih želodcev, lahko škoduje tudi strah pred lastniki kapitala. V urejenih gospodarskih sistemih mora kapital koristiti vsem in vsem dvigovati standard, omogočati pa mora

ljudem večno težnjo po vzpenjanju, pa naj bo na področju znanosti, literature, športa itd., ali na dvigu gospodarskega uspeha, ki pa se meri pač v materialni vrednosti. Osebnost ne morem razumeti tistega zakonskega določila, ki je omogočil razprodajo družbenih stanovanj po smešnih cenah v vsej Sloveniji. Kupovali so jih delavci, obrtniki, direktorji in mnogi tudi trgovali z njimi. Pa tudi tega ne razumem, da sedaj tudi nekateri poslanci, ki so tako zakonodajno sprejemali, očitajo tak nakup stanovanja le gospodu Kučanu, vse drugo pa, kot da je vse lepo in prav. Precej podobno ocenjujem tudi zakonodajo o prehajanju družbene lastnine v privatno. Sicer pa menim, da vprašanje, kdo je lastnik kapitala, sploh ni pomembno, če so prava delitvena in davčna razmerja, in je lastnina taka, da imajo upravljalci do nje pravi odnos.«

– *Lahko poveste, kakšni so osebni dohodki v vaši firmi, če to seveda ni skrivnost?*

»Najnižja osnova za mesečni osebni dohodek je vrednost 800 DEM, za regres za dopust je dobil vsak delavec 120.000 SIT, povprečje letos je 100.560 SIT, jaz pa si dodelim 3.000 DEM na mesec. Razume se, vsi zneski so neto. Nekaterim ljudem se zdijo ti zneski veliki, za resnično plačilo po delu pa so, trdim, premajhni.«

– *Včasih se zdi, kot da so nekateri ljudje pričakovali od novega sistema samo dobre stvari, da bodo ob prerazporeditvi oz. delitvi lastnine samo dobili, nihče pa izgubil – npr. delovnih mest. In zdaj težko gledajo na razslojevanje, ki ga povzročajo spremembe...*

»Mislim, da je to res in da se bo to odrazilo na naslednjih volitvah. Danes nekateri politiki mečejo v blato vse od žrtev upora proti okupatorju do zagretosti delavcev v povojnem delu. K meni prihajajo mnogi tuji poslovneži prvič in ko jim pokažem Slovenijo, pravijo: »Saj to ni res; to je Švica.« In to Švico je izgradil najbolj »totalitaren sistem z udbomafijo«, ki še danes straši toliko kregajočih se politikov. Ob tem se spomnim pregovora: Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.«

– *Katere so po vaši sodbi neizkoriščene možnosti na področju malega gospodarstva v našem občinskem okolju in v območju cele Dolenjske?*

»Moja teorija je: Pojdi, glej in išči poslovne vezi, nešteto jih je. Vse neizkoriščene možnosti so torej v nas, le poslu se moraš predati. Za dobroga poslovneža bi moral veljati celibat (pa ne prav stoočstotno).«

– *Bili ste tudi predsednik izvršnega sveta občine, zato bi bilo zanimivo vaše mnenje o delitvi občin. Vidite v tem kakšne prednosti?*

»Tri leta sem bil profesionalni predsednik izvršnega sveta, eno leto neprofesionalni župan, sedem let pa neprofesionalni podžupan. Naše občine je komaj za dobro občino, ne pa za več. Prednost bi bila samo v

celoviti občini s strukturo vodstva, ki bi ustrezalo celotnemu območju občine.«

– *Vaše podjetje pogosto zasledimo kot sponzorja na področju kulture, športa, pri obnovi kulturne dediščine. Očitno je to plod vaše kulturne ozaveščenosti, ne pa davčne zakonodaje, ki bi tovrstno povezavo gospodarstva in kulture načrtno podpirala.*

»Vedno sem bil za pomoč tam, kjer sem videl ljudi v akciji, ki so znali podarjena sredstva podeseteriti kot na primer gasilci, ljudje v KS, v raznih društvih itd. Ko je pred leti delavski svet Dane z denarnimi sredstvi pomagal pri obnovitvi zvonika na mirnski cerkvi, je ta pomoč v Ljubljani izzvenela kot nekaj nezaslišanega. Davčna zakonodaja ni nobene pomoči nikoli zatirala; to so si izmišljali tisti, ki jim je bilo žal kaj dati. Ni pa niti spodbujala s kakšnimi olajšavami.«

– *Taka vaša usmeritev je razumljiva za tiste, ki vemo, da se ukvarjate tudi s pesniško ustvarjalnostjo. Toda sodeč po objavah v zadnjih letih, bi rekli, da jo je posrkala podjetniška ustvarjalnost.*

»Dolgo sva hodila do tistega dela pogovora, ki naju nekako povezuje... Čas bo pokazal, da me podjetništvo le ni povsem posrkalo vase. Še pišem in to tudi ob svojih poslovnih poteh, kot dokazuje npr. tale pesem Mesto mojih noči.* Je pa tako, da ko mi pesem privre, opravi njen prvi zapis, vendar mora potem priti še drugi dan, da jo nekako »sfriziram«, ker smatram, da morajo biti vse besede na svojem mestu; nič ne sme »štrleti ven«. No, in ta drugi dan pogosto ne pride.

Ob otvoritvi gostilne Pri Francki na Mirni sem jim napisal priložnostno pesmico, pa mi je še sedaj žal, ker sem jo takoj oddal, ker z enim verzom nisem zadovoljen – ne poje, kot bi moral.«

– *V prejšnjih letih se je nabralo gotovo že toliko pesmi, da bi bilo misliti na izdajo v pesniški zbirki. S svojo kvaliteto bi to gotovo zaslužile...*

»Zahvaljujem se za kompliment; željo in namen imam, tudi zamisel, kako naj bi izgledala. Upam, da se bo tudi to nekoč uresničilo.«

– *Tudi jaz želim in upam tako in se vam zahvaljujem za pogovor.*

Maj 1994

Ob predstavitvi proizvodnje v Dani beloruskem predsedniku

RASTOČA KNJIGA
Rast 3–4/1994

Jure Urek CELOVITO OBVLADOVANJE KAKOVOSTI

Hiter razvoj znanosti in tehnike, pojav novih tehnologij in dognanj povzročata v človekovem življenju, delovanju in okolju številne spremembe. Kakovost dobiva nove razsežnosti, širi se na vsa področja človekovega delovanja, njena pomembnost prodira v človekovo zavest, postaja filozofija in pogoj za obstoj.

V zadnjih letih, ko smo priča vedno večjemu onesnaževanju okolja, zmanjševanju energetskih resursov, vedno večjim družbenim protislovjem, hkrati pa vedno večji zavesti o potrebi po zaščiti človeka in njegovega okolja pred negativnimi posledicami hitrega tehnološkega razvoja, se poleg zahteve po funkcionalni in izdelavni kakovosti pojavljajo tudi težnje za izdelki in storitvami, ki ustrezajo zahtevam glede varnosti, ekologije, estetike, vzgoje itd. Pojem kakovost se kvalitativno in kvantitativno širi, postaja vseobčji. Govorimo o celoviti kakovosti, o kakovosti življenja, o socialnem obvladovanju kakovosti (Society Wide Quality Control).

Politične in ekonomske spremembe v srednji in vzhodni Evropi, agresiven in uspešen nastop dežel Daljnega vzhoda z novimi, visoko kakovostnimi in cenovno konkurenčnimi izdelki ter nastajanje enotnega in svobodnega tržišča v Evropi silijo podjetja k hitremu prilagajanju novim razmeram, k spremenjenemu načinu dela. To tržišče, na katerem se bo močno povečala konkurenca, bo za mnoga nacionalna gospodarstva oz. podjetja izziv in hkrati velika priložnost.

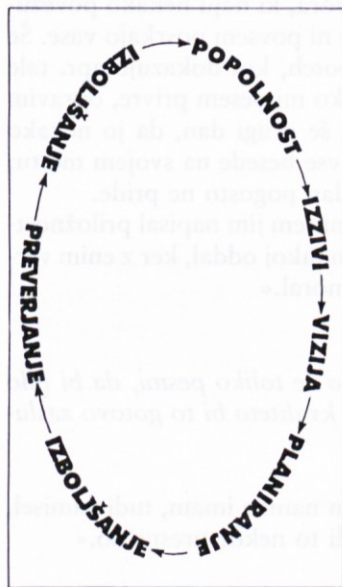
Kakovost izdelka ali storitve, ki jo pojmujejo kot skladnost z zahtevami kupca, je v času vedno večje konkurence na domačem in tujem trgu ter vedno večjih zahtev in potreb (poleg cene in spoštovanja dobavnih rokov) odločilni dejavnik uspešnosti podjetja ter eden najpomembnejših pogojev za prodor in obstanek na tržišču.

Ključ za poslovni uspeh podjetij v devetdesetih letih bo torej vodenje kakovosti, ki ga številna podjetja vgrajujejo v svoje poslovne strategije, politika kakovosti pa postaja del poslovne politike. Uspešna bodo podjetja, ki bodo ponudila nove izdelke in storitve, visoko kakovost, znižala stroške poslovanja, kolikor je le mogoče, in se maksimalno prilagodila zahtevam tržišča.

Povečati produktivnost, izboljšati kakovost, biti učinkovitejši in uspešnejši pomeni zavestno sprejeti izzive jutrišnjega dne, oblikovati vizijo podjetja, načrtovati učinkovite aktivnosti za doseganje ciljev, jih izvesti, izboljševati način dela, preverjati rezultate, ponovno izboljševati, skratka, pomeni preživeti. (slika 1)

Na ta krog aktivnosti pa moramo gledati kot na dinamično, stalno, nikoli zaključeno dejavnost ali kot pravi zgodovinar Arnold Toynbee (1979): »Vzdrževanje popolnosti je nenehno ponavljanje izzivov in odgovorov na njih.« (vir: Rossier, Sink, 1989)

Končni cilj večine podjetij je čimvečji dobiček, ki je eden od elementov uspešnosti poslovanja. Njegovo dolgoročnost oz. trajnost bodo podjetja dosegala s stalnim zadovoljevanjem zahtev in želja kupcev kot tudi potreb zaposlenih ter ob upoštevanju načel, ki omogočajo čimvečjo produktivnost, ekonomičnost, rentabilnost in kakovost proizvodnje oz. poslovanja v celoti. (slika 2)

Slika 1: Izboljšanje produktivnosti in kakovosti (vir: Rossier, Sink, 1989)

Kdo je naš kupec?

Stalno zadovoljevanje zahtev, potreb in želja kupca, stranke oz. uporabnika je torej ključ za uspeh ... (slika 3)

Pojavlja se vprašanje, kdo je stranka nekega podjetja. Odgovorimo lahko, da so to vsi členi, ki v določenem časovnem zaporedju sodelujejo v nekem poslovnem procesu, od dobavitelja preko posameznika v proizvodnem procesu do končnega kupca. V poslovnih sistemih se uveljavlja pojem »interna stranka« oz. odnos dobavitelj–kupec skozi ves poslovni proces. Ta filozofija zadovoljevanja zahtev vsakega naslednjega v procesu vodi do učinkovitega zadovoljevanja končnega uporabnika.

Kakovost je gotovo najmočnejše orožje v konkurenčnem boju na zahtevnem in cenovno občutljivem trgu. Eden glavnih kriterijev kupca oz. uporabnika pri odločanju za nakup izdelka je, če za določen denar dobi izdelek z večjo vrednostjo oz. izdelek, ki za enako ceno nudi več od konkurenčnih.

Podjetja si bodo zagotovila dolgotrajen dobiček, večji tržni delež s ponudbo višje kakovosti za enako ceno, hkrati pa bodo morala najti nove izdelke oz. spremembe na izdelkih, hitro reagirati na spremembe kupčevih potreb in želja, spremljati spremembe konkurence in jo poskušati prehiteti. Kupca morajo prepričati, da je njihova prva skrb njegovo zadovoljstvo in celo več, ne da zadovoljijo kupca z izdelki, ki so jih obljubila, ampak da resnično zadovoljijo njegove želje in pričakovanja.

Podjetja morajo zato najti odgovore predvsem na naslednja vprašanja:

- Kdo so naše notranje in zunanje stranke?
- Katere so njihove resnične potrebe?
- Kakšna so njihova pričakovanja in merila?
- Ali imamo potrebne resurse za uresničitev njihovih zahtev?
- Kako definiramo spremembe njihovih zahtev?
- Ali stalno uresničujemo njihove zahteve? (vir: Chase, 1989)

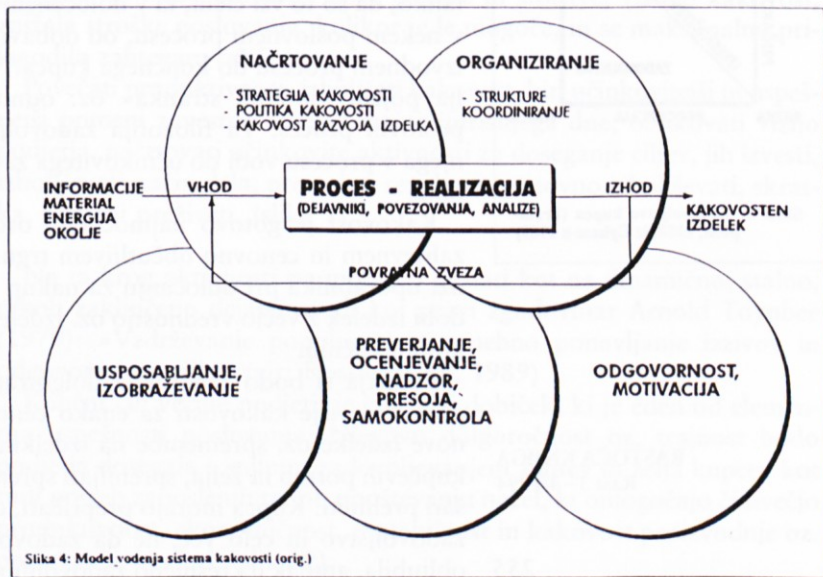
Kako doseči zadovoljstvo kupca?

Optimalno zagotavljanje kakovosti lahko dosežemo s celovitim obvladovanjem kakovosti (Total Quality Control), ki ga A. V. Feigenbaum (1986) opredeljuje kot učinkovit in dinamičen sistem, ki povezuje napore vseh oddelkov in ljudi v podjetju pri razvoju, vzdrževanju in izboljšanju ravni kakovosti. Cilj je zagotoviti trženje, načrtovanje, razvoj, proizvodnjo in uporabo izdelka na najbolj ekonomični stopnji, tako da le-ta (izdelek) zagotavlja popolno zadovoljstvo kupca.

Razvoj obvladovanja kakovosti skozi preteklost je bil bliskovit; od preverjanja kakovosti izdelkov po končani izdelavi in uporabe statističnih metod v dvajsetih letih (Quality Control), zagotavljanja kakovosti (Quality Assurance), ki poudarja preprečevanje napak oz. »vgraditev« kakovosti in novo filozofijo uporabe statističnih tehnik (SPC – Statistical Process Control) do celovitega obvladovanja kakovosti (Total Quality Control).

Celovito obvladovanje kakovosti zahteva spremembo načina vodenja celotnega poslovnega sistema, je nova filozofija vodenja ali kot pravi Ishikawa (1989): »Celovito obvladovanje kakovosti je miselna revolucija pri vodenju!«

Kakovost je torej funkcija vodenja na vseh ravneh v podjetju, cilj pa je celovito obvladovanje kakovosti poslovanja (TQM – Total Quality Management).

Osnovna izhodišča, na katerih temelji celovito obvladovanje kakovosti, so naslednja:

- Kakovost mora postati del poslovne strategije, politika kakovosti mora postati del poslovne politike
- Sistematično načrtovanje kakovosti
- Stalno izboljševanje kakovosti
- Vplivanje na kakovost od razvoja do servisiranja, z močnim poudarkom na preprečevanju napak
- Cilj je delati brez napak
- Definiranje odgovornosti za kakovost
- Postavitev učinkovitega informacijskega sistema kakovosti
- Spremljanje in zmanjševanje stroškov kakovosti
- Motiviranje in izobraževanje za kakovost
- Nadzor in presoja sistema kakovosti oz. kakovosti.

Vloga vodstva

Vodstvo mora torej pisno opredeliti politiko kakovosti, ki definira splošne smotre in cilje podjetja na področju kakovosti, in po Andrejčiču (1973) najti odgovore na naslednja vprašanja:

- Kakšne rezultate želi vodstvo doseči na področju kakovosti?
- Kakšna bo strategija za doseganje teh rezultatov?
- Kakšno naj bo merilo napredka?
- Kako doseči trajnost doseženih rezultatov?
- Kako zagotoviti nadaljnje doseganje novih rezultatov?

S svojim zgledom in delovanjem mora presajati vzdušje kakovosti v celo podjetje, oblikovati in spodbujati timsko delo na vseh ravneh ter načrtovati, usmerjati, koordinirati, ocenjevati in preverjati aktivnosti za izboljšanje kakovosti.

Če se osredotočimo na izdelek, lahko rečemo, da so glavne naloge obvladovanja kakovosti:

- Razvoj novega izdelka
- Obvladovanje kakovosti vhodnih materialov
- Obvladovanje kakovosti izdelave in storitvenih dejavnosti.

Poleg novih tehnologij v proizvodnji (CAD, CNC, CIM) smo priča učinkoviti uporabi metod, tehnik, organizacijskih prijemov, ki jih lahko na kratko opredelimo s pojmi, kot so: skrajševanje pretočnih časov, zmanjševanje zalog, hitra menjava orodij (SMED), JUST IN TIME, proizvodnja brez napak (ZERO DEFECTS), fleksibilnost in podobno.

S poznavanjem in uporabo novih načel in pravil proizvodnje in (širše) poslovanja, s celovitim obvladovanjem kakovosti, stroškov in časa, razvojem in vodenjem človeških resursov bodo podjetja celovito obvladovala kakovost poslovanja.

Pot k uspehu

Zaključimo lahko, da vodi pot k uspehu preko spremembe načina razmišljanja, nove kulture podjetja, predanosti in zavzetosti vodstva (Top Management Commitment), stalnega izobraževanja in usposabljanja, sodelovanja vsakega posameznika in timskega dela s ciljem stalnega izboljševanja kakovosti.

NI DOVOLJ HOTETI, POTREBNO JE ZNATI, NI DOVOLJ ZNATI, POTREBNO JE NAREDITI!

LITERATURA

- Andrejčič, R.: Politika kvalitete u proizvodnji i potrošnji. Informator, Zagreb (1973)
- Chase, R. L.: Winning with Quality – A practical approach to the development of a Total Quality Strategy. IFS Publications, UK (1989)
- Feigenbaum, A. V.: Total Quality Control. Mc Graw-Hill Book Company, New York (1986)
- Ishikawa, K.: Kako celovito obvladovati kakovost – Japonska pot. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana (1987)
- Owen, M.: SPC and Continuous Improvement. IFS Publications, UK (1989)
- Rossier, P. E.; Scott Sink, D.: What's Ahead For Productivity And Quality Improvement? Industrial Engineering (March, 1990) 25–31

Jože Starič RAZVOJNA VIZIJA KMETIJSKE PRIDELAVE IN ZADRUŽNIŠTVA V OBČINI NOVO MESTO

Državni zbor Republike Slovenije je spomladi leta 1993 sprejel Strategijo razvoja kmetijstva v Sloveniji. Ta določa, da bo razvoj temeljil na ekosocialnih osnovah in družinskih kmetijah. Osnova ekosocialnega kmetijstva je »preživeti z naravo«. V pridelavi mora biti dosežen zaprt krog rastlinskih hranil. Rastlinska pridelava mora biti usklajena z živinorejo, da ta ne obremenjuje okolja. Dokup hranil z gnojili je minimalen.

Družinska kmetija je gospodarska enota, ki ima toliko zemljišč, da je mogoča ekonomična pridelava in preživetje družine.

Večina naših kmetij ima premalo zemlje, da bi se lahko razvile v čiste tržne kmetije. Zato bodo mnoge prenehale obstajati v naslednjih desetih do petnajstih letih.

Širši temeljni cilji so naslednji:

- Stabilna pridelava kakovostne in čimcenejše hrane ter zagotavljanje prehranske varnosti Slovenije.
- Ohranjanje poseljenosti in kulturne krajine, ohranjanje kmetijske zemlje, varstvo kmetijskih zemljišč in vodá pred onesnaževanjem in nesmotrno rabo.
- Trajno povečevanje konkurenčne sposobnosti kmetijstva.
- Zagotavljanje paritetnega dohodka nadpovprečno produktivnim pridelovalcem.

Kmetijstvo in gozdarstvo morata ob pridelavi hrane in lesa opravljati tudi druge naloge, da bo Slovenija ohranila svojo identiteto, poseljeno in kultivirano deželo.

V pridelavi bodo potrebne tehnološke prilagoditve, na področju trženja pa več podjetniške spretnosti. Ekosocialna smer razvoja ne bo mogoča, če je ne bo v večji meri kot do zdaj podprl tudi kmetijski proračun, predvsem v hribovitem svetu.

Kmetje se bodo morali boljše organizirati in združevati na klasičnih združnih principih, ki temeljijo na solidarnosti in vzajemnosti. Osnova za uspeh pa je znanje, ki si ga bodo morali kmetje pridobiti in stalno dopolnjevati.

Zaradi majhnosti bodo morale kmetije razvijati dopolnilne dejavnosti in tako ustvariti ustrezen dohodek.

Stanje kmetijske pridelave v občini

V občini Novo mesto je struktura kmetijskih zemljišč naslednja (v ha):

– njive in vrtovi	10.517
– sadovnjaki	1.092
– vinogradi	1.409
– travniki	13.848
– pašniki	4.133
– ribniki in močvirja	12

258 skupaj: 31.011

Razmerje med njivami in travinjem je 1:17. Travinje je na absolutnih travniških legah, zato bo zaradi naravnih danosti govedoreja še naprej glavna kmetijska panoga.

Posestna struktura kmečkih gospodarstev (v ha):

Povprečna kmetija	Slovenija	Novo mesto
obdelovalna zemlja	2,50	
kmetijska zemlja	3,20	
skupaj:	5,90	4,57
čista kmetija		5,73
mešana kmetija		3,86

Povprečna kmetija v državah Evropske unije ima štirikrat več kmetijske zemlje.

Naša kmetija tako nima pogojev za specializirano usmeritev. Ne moremo tudi pričakovati bistvenega povečanja kmetij zaradi denacionalizacije in združevanja zemljišč. V občini bo z denacionalizacijo vrnjeno 1200 ha kmetijskih zemljišč ali 3,8 odstotka. Ta bodo vrnjena lastnikom pred podržavljenjem. Večina jih ne živi več, tako jih bodo dobili novi lastniki z dedovanjem. Število teh se bo povečalo.

Za zaposlitev 1,6 polne delovne moči (PDM) bi glede na potrebno delo morale imeti kmetije:

- čista poljedelska 70 ha
- vinogradniška z lastno predelavo grozdja 3–4 ha
- sadjarska 9,6 ha
- specializirana za prirejo mleka 30 ha

Obstoječa posestna struktura omogoča preživetje kmetijam samo z vključevanjem dodatnih kmetijskih dejavnosti (zelenjadarstvo, semenarstvo, živinoreja) in pridobivanjem dohodka zunaj kmetijske pridelave.

Zadružni odkup kmetijskih pridelkov

Pidelki, prireja	enota mere	1989	1990	1991	1992	1993
govedo	t	1.484	1.605	1.594	1.515	1.457
mleko	000 l	13.599	13.171	15.168	15.534	14.115
prašiči	t	249	219	141	175	114
konji	kom.	434	169	220	247	260
krompir	t	1.538	1.340	469	496	594
pšenica	t	819	615	850	634	835
koruza	t	159	307	596	90	–
kumare	t	28	46	135	16	6,5
grozdje	t	16	60	33	99	63
ostale vrt.	t	47	26	13	9	185

Tržna kmetijska pridelava, ki jo odkupijo zadruge, niha. Kmetje prodajo presežke zadrugam takrat, kadar ponudba presega povpraševanje. Dogovora za organizirano pridelavo ne sklepajo radi, če pa jih, se jih pri večjem povpraševanju ne držijo, saj niso pripravljeni plačati zadružnega servisa, ki znižuje odkupno ceno. Tako imajo zadruge majhne možnosti za prodajo po načelu naročene pridelave, ki zagotavlja redni odkup in višje cene.

Glavno tržnost daje živinoreja, ki predstavlja 87-odstotni delež v bruto končni kmetijski pridelavi.

Komparativne prednosti kmetijskega prostora v občini niso dovolj izrabljene. Najbolj ekstenzivna je raba travinja; doseženi pridelki ne presegajo polovico možnih.

V sadjarstvu je intenzivnih nasadov 86 ha ali 8 odstotkov.

V vinogradništvu še ni zaključena krčitev nasadov samorodnice. Glavni problem je posestna razdrobljenost, saj je povprečna velikost vinograda 0,15 ha. Ni prostih vinogradniških leg za obnovo strnjenih nasadov nad enim ha. Tako ni pogojev za profesionalno vinogradništvo. Prihodnost dolenskega vinogradništva je v ljubiteljski pridelavi.

Slabo so izrabljene možnosti za pridelavo vrtnin. V zadnjem času novomeška zadruga uvaja pridelavo industrijskih vrtnin (zelje, kumare, paprika).

Zadružništvo

Zadružništvo ima v Sloveniji 120-letno zgodovino. Nastalo je z razvojem kapitalizma in tržnega gospodarstva, ki je produciralo vaške mogotce, ki so izkoriščali neorganizirane kmete.

Osnovna naloga zadruga je pospeševati gospodarske koristi članov. Je nekakšna socialna ustanova, ki doseže gmotne učinke z gospodarsko samopomočjo, ki jo usmerja v korist svojih članov. To omogoča skupen poslovni nastop kmetov v pridelavi, dodelavi in predelavi pridelkov, na trgu in oblikovanje denarnih zavodov (Zadružna hranilno-kreditna služba). To je dopolnitev in nadgradnja dejavnosti, ki prispeva k večjemu gospodarskemu učinku kmetijskih gospodarstev.

Svetovana zadružna zveza je sprejela zadružna načela:

- a) Načelo prostovoljnosti – pristop v članstvo je prostovoljen.
- b) Načelo gospodarske solidarnosti, ki se realizira z vplačilom članskega deleža in prevzemom jamstva za poslovanje zadruga s svojim zasebnim premoženjem.
- c) Načelo solidarne demokracije – pravico do enega enakopravnega glasu, ne glede na število vplačanih deležev in obsega poslovanja zadruga.
- d) Načelo pokrivanja stroškov – glavni cilj zadruga ni dobiček, ampak večji gospodarski učinek na gospodarstvih članov.
- e) Načelo istovetnosti – ustanovitelji zadružnega obrata so hkrati tudi njegovi poslovni partnerji.

Slovensko zadružništvo v prejšnjem sistemu ni bilo zasnovano na klasičnih zadružnih načelih. Primarna naloga zadrug je bila podružbljanje kmetijske pridelave in zagotavljanje hrane po družbeno dogovorjenih cenah, ki so bile nižje, kot jih je oblikovalo tržišče. Opravljale so tudi vrsto paradržavnih funkcij (obvezni odkup, evidenca pridelave za davke, distribucija interventnih sredstev, proizvodno in investicijsko kreditiranje, selekcijsko službo v živinoreji, kmetijskosvetovalna služba, izvajanje kmetijskih prostorskih operacij itd.). Članstvo v zadrugah je bilo

praktično obvezno. Kmetje jih seveda niso mogli sprejeti za svoje.

Ne glede na paradržavne funkcije zadrug so zadrुžni delavci s strokovnim delom in opuščanjem političnih nalog omogočili po letu 1970 velik napredek.

V novomeški občini je bilo do leta 1990 hidro- in agromelioriranih 5467 ha obdelovalnih zemljišč ali 17 odstotkov. Komasačija je bila opravljena na 1657 ha. Velika vlaganja so bila izvršena v kmetijske zgradbe, opremo in živino, tako da je bilo že leta 1981 2 KW/ha traktorske moči, to je v povprečju več kot v državah Evropske gospodarske skupnosti. Velika so bila vlaganja v materialno krepitev zadrug. Vrednost zadrुžnih sredstev v občini leta 1992 je bila nad 20 mio DEM. Večja zadrुžna poslovna sredstva so: Tovarna močne krme Bršljin, Predelovalnica mesa Graben, večnamenska hladilnica na Cikavi, Agroservis v Žabji vasi, 39 trgovskih in gostinskih poslovalnic.

V marcu 1992 je bil sprejet nov zakon o zadrugah, ki je zasnovan na klasičnih zadrुžnih načelih. Zadruge so morale prilagoditi svojo organiziranost z zakonom do konca tega leta.

Iz kmetijske zadruge KRKA Novo mesto, ki je delovala na območju občine, se je izločila Temeljna zadrुžna organizacija Žužemberk in se preoblikovala v samostojno zadrugo. Na območju Šentjerneja pa je skupina kmetov ustanovila novo KZ Ajda Šentjernej.

Novi zakon o zadrugah določa, da so družbena sredstva, ki so jih imele zadruge do izida zakona, postala zadrुžna lastnina, ki ni deljiva med člane. Novi zakon o zadrugah tudi določa, da je 45 odstotkov družbene lastnine v živilski industriji postalo zadrुžna lastnina. Prilagajanje organizacije zadrug novemu zakonu je končano. Veliko kmetov članov pa še vedno z nezaupanjem spremlja delo zadrug. Moti jih nedeljivost zadrुžne lastnine. Na trgu povpraševanje v glavnem ne presega ponudbe. Tako menijo kmetje, da lahko brez sodelovanja z zadrugo uspešno poslujejo.

Dr. Matija Kovačič ugotavlja, da so v slovenskem zadrुžništvu v tem času naslednji ključni problemi:

- a) Podjetniški sindrom, ki se kaže v poslovanju za dobiček in o zapostavljanju gospodarskih potreb članov.
- b) Kriza zaupanja v zadruge, ker jim te ne zagotavljajo deklariranih prednosti na nabavnem in prodajnem trgu. Kmetje z direktno prodajo industriji in končnim potrošnikom poskušajo doseči najvišje cene.
- c) Želje članov po razbitju večjih zadrug v manjše, čeprav razvoj zadrुžništva v svetu dokazuje, da je taka preobrazba neugodna. Sedanja raven poslovne organiziranosti zadrug ne omogoča njihovega uspešnega prodora na tuji trg.
- d) Pomanjkljivo znanje in svetovanje v zadrुžništvu.
- e) Izločenost predelave in prodaje kmetijskih pridelkov iz zadrुžništva.
- f) Nelojalna konkurenca na vseh poslovnih področjih, ki jo omogoča pravni nered v državi.
- g) Ni jasna strategija nadaljnega razvoja zadrुžništva, zato je pričakovati razkroj zadrुžništva v Sloveniji.

Navedeni problemi zadrुžništva so tudi v novomeški občini.

Vsi zbori novomeške skupščine so decembra 1993 sprejeli občinsko strategijo razvoja kmetijstva.

Strategijo so določili udeleženci okrogle mize, pri kateri so sodelovali predstavniki gospodarstva in negospodarstva.

Glavni cilji občinske strategije

Na investicijskem področju:

– izgradnja hladilnice s prostori in opremo za pripravo pridelkov za trg

– izgradnja mlekarne s kapaciteto 40 milijonov litrov

– rekonstrukcija obstoječe predelovalnice mesa in izgradnja klavnice.

Na tehnološkem področju pospeševati ovčerejo, kozjerejo, farmsko rejo divjadi, semen in sadik ter dopolnilne dejavnosti.

Na področju trženja uvesti nove oblike prodaje, pridobiti zaščitno znamko za pridelke Dolenjske, uvesti prodajo na domu.

Na agrarno-političnem področju doseči večje varstvo kmetijskih zemljišč pred spremembo namembnosti, zmanjšati število divjadi, povečati obseg kmetijskih prostorskih operacij, predvsem združevanje zemljišč za povečanje kmetij.

Na izobraževalnem in svetovalnem področju doseči, da bo Srednja kmetijska šola Grm nosilec razvoja novih tehnologij, kmetijska svetovalna služba pa okrepljena s svetovalci – specialisti ekonomske stroke.

Občinska strategija poglobljeno ne obravnava področja zadružništva. Določa, da je novomeška zadruga nosilka: izgradnje obrata za pripravo pridelkov za trg, soinvestitorica izgradnje mlekarne, razširitve predelovalnice mesa in izgradnje klavnice.

Občina bo podpirala ustanavljanje novih zadrug. Občinska strategija ne obravnava problematike, ki je nastala v zadružništvu z uveljavitvijo 10. poglavja Zakona o zadrugah, ki določa, da je 45 odstotkov družbenega kapitala živilske industrije zadružna lastnina. Z uveljavitvijo tega določila je postala samo KZ KRKA Novo mesto solastnik Ljubljanskih mlekarn 12,41 %, Mesne industrije Emona 4,69 %, skladišč hmelja v Hmezadu Žalec 3,07 %. To dejstvo je treba nujno upoštevati pri izgradnji novih skladiščnih in predelovalnih kapacitet v občini.

Sklep

Zadružništvo v občini je ustvarilo pomembno materialno in kadrovsko osnovo za nadaljnji razvoj. Vrednost zadružnega premoženja presega 20 milijonov DEM. V zadružništvu dela nad 400 delavcev. Ustvarjena je materialna in kadrovska osnova za izgradnjo celovitega zadružnega poslovnega sistema (pridelava, dodelava, trženje in financiranje). V občini so prisotne zahteve za ukinitvev KZ KRKA in ustanovitev manjših zaslug. Tak ukrep bi bil nasproten razvoju evropskega zadružništva. Po oceni slovenskih zadružnih ekspertov bo v primeru ukinitve obstoječih zadrug potrebno deset let, da bi spet doseglo sedanje stanje.

Razvoj zadružništva zavirajo dnevni politični cilji nekaterih struktur, ki kličejo k obračunu z zadružnimi delavci kot krivci za škodo, ki jo je kmetom povzročil prejšnji režim.

Taka politika je krivična do zadružnih delavcev in neproduktivna za zadružništvo.

Viri:

Dr. Jože Osterc: Ekosocialno kmetijstvo v Sloveniji, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Zbornik VIII, str. 5–10

Prof. dr. Matija Kovačič: Ukrepi za prihodnost kmetijskega zadružništva, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Zbornik VIII, str. 83–97

Dr. Emil Erjavec: Prispevek k razpravi o ukrepih ekosocialnega koncepta kmetijske politike v Sloveniji, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Zbornik VIII, str. 39–59

Prof. dr. Matija Kovačič: Kaj je zadruga in kako deluje, Družba za razvoj podeželja d.o.o. Ljubljana, str. 27–40

Dipl. inž. agr. Ljubomir Nenadič: Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v občini Novo mesto, Sob Novo mesto, maj 1992

Kmečki glas, št. 1/94: Razvojna vizija ekosocialne kmetijske politike v Sloveniji

Strategija razvoja kmetijstva v občini Novo mesto; Cilji, ukrepi in plan uresničitve ukrepov, december 1993

Poslovna poročila Kmetijske zadruge KRKA Novo mesto za obdobje 1989–1993

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRASHANJA

ODMEVI IN ODZIVI

Janez Gabrijelčič SPOROČILA S SEMINARJA EKONOMISTOV DOLENJSKE IN BELE KRAJINE,

ki je bil na Otočcu 19. in 20. maja letos

Sožitje ekonomije in kulture kot priložnost za razvoj Slovenije

Ekonomisti Dolenjske in Bele krajine so se do sedaj že petkrat sestali. Vsa srečanja so bila na Otočcu, kjer smo obravnavali aktualna vprašanja našega časa. Na šestem seminarju smo tako analizirali zelo pomembno družbeno-ekonomsko tematiko: o sožitju kulture in ekonomije.

Marsikdo se je v prvem trenutku začudil, kaj pa ima ekonomija opraviti s kulturo. Po krajšem kramljanju in razlagi pa je začudenje izginilo. Nenazadnje tudi zato, ker smo snovalci seminarja imeli veliko primerov in celo dokazov, da je ekonomija zelo povezana s kulturo, če le-to pojmujeemo v najširšem smislu kot proces nadgradnje narave. So pa tudi primeri, ko so povezave direktne, tudi če kulturo razumemo v najožjem smislu, kot poistovetenje z umetnostjo.

Ker je bila obravnavana tema široka, smo k sodelovanju povabili širok krog slovenskih razumnikov, ki so vsak s svojega zornega kota obravnavali sožitje ekonomije in kulture.

S svojimi prispevki so na seminarju sodelovali: prof. dr. France Bernik, prof. dr. France Černe, prof. France Novak, prof. dr. Štefan Ivanko, prof. dr. Hubert Požarnik, prof. dr. Jože Mencinger, dr. Julij Nemanič, dipl. oec. Lidija Gabrijelčič, prof. dr. Jože Gričar, prof. dr. Davorin Kračun, prof. dr. Lojze Sočan, mag. Drago Goli, mag. Tatjana Gazvoda in dr. Mitja Rotovnik.

Že bežen pregled predavateljev nam pokaže sliko, da je bila raven

seminarja zelo visoka, saj so svoja razmišljanja o vezeh med ekonomijo in kulturo prispevali na primer: predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti prof. dr. France Bernik, minister za ekonomske odnose in razvoj prof. dr. Davorin Kračun ter kopica ekonomistov in drugih strokovnjakov iz naših univerz, inštitutov in podjetij.

Nekaj najpomembnejših poudarkov seminarja bi lahko strnili v naslednje zaključke:

- naša ekonomija naj bi bila bolj kulturna, kar med drugim tudi pomeni, da mora poleg ekonomije rasti upoštevati tudi ekonomijo kakovosti,

- Slovenija naj bi postala vsestransko kulturno napredna država,

- slovenski ekonomisti premalo razmišljajo o trženju naše kulture doma in v inozemstvu,

- slovenski jezik je dragotina, ki jo morajo ceniti in upoštevati tudi ekonomisti,

- ustvarjalnost sodi med kulturne vrednote, ki mora preiti v vzorec obnašanja in delovanja vsakega ekonomista,

- za vsakega našega ekonomista je pomembno nenehno vzgajanje in izobraževanje s ciljem, da se obstoječe presega,

- uspešne svetovne ekonomije vsestransko podpirajo kulturo, saj predstavlja kulturni predmet in kulturna storitev primerjalno prednost v primerjavi s konkurenco, ki kulture ne upošteva; To dejstvo moramo upoštevati tudi slovenski ekonomisti pri oblikovanju

naših strateških planov,

– tudi na področju kulture moramo graditi policentrično Slovenijo. Poleg osrednjih hramov kulture v centru, moramo razvijati kulturne centre tudi decentralizirano,

– kultura medsebojnih odnosov naj temelji na evropski lestvici vrednot, ki pa naj vključuje tudi jasno razvidno slovensko identiteto,

– Dolenjska in Bela krajina morata v zakladnico slovenske kulture prispevati svoj delež. Pri tem se naj upošteva in uporablja knjiga *Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje*,

– k sožitju kulture in ekonomije je potrebno pritegniti tudi politiko, ki lahko s svojim vpli-

vom in močjo v mnogočem pripomore k razvoju sožitja.

Omenimo naj, da so vse teme, ki so jih predavatelji podali na seminarju, objavljene v Zborniku, ki je izšel na začetku seminarja.

Prve ocene o seminarju so ugodne. Izhajajo predvsem iz ugotovitve, da prinaša s svojo interdisciplinarno zasnovano nekaj novega v slovensko ekonomsko izobraževanje in vzgojo.

Predvsem pa se dolenjski in belokranjski ekonomisti, s sedaj že tradicionalnim seminarjem na Otočcu, vključujemo v krog najpomembnejših seminarjev ekonomistov, kot so na Bledu, v Portorožu in na Rogli. S tem najbolj očitno dokazujemo, da tudi tu ne zaostajamo.

* * *

Objavljamo pozdravni nagovor **prof. dr. Franceta Bernika**, predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki ga je imel na tem seminarju:

V posebno zadovoljstvo mi je, da lahko v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti in v svojem imenu pozdravim 6. seminar Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine ter Združenja menedžerjev Slovenije na temo: Sožitje ekonomije in kulture kot priložnost za uspešen razvoj Slovenije. V posebno zadovoljstvo mi je pozdrav zato, ker seminar v svojem delovnem programu združuje dva pomembna, če ne najpomembnejša segmenta sodobne družbe. Ekonomija in kultura sta namreč tisti dve komponenti današnje zgodovine, ki najprej in najbolj nezmotljivo razkrivata razvitost ali nerazvitost družbe.

Mislím – če kot neekonomist tvegám nekaj temeljnih ugotovitev – na ekonomijo in kulturo v najširšem pomenu, saj je oba pojma mogoče razumeti na več načinov. Splošna oznaka za ekonomijo bi bila v tem smislu dejavnost, ki snovi ali predmete iz narave preoblikuje v izdelke, namenjene človeku in njegovim potrebam. Način oblikovanja teh izdelkov je seveda odvisen od razvoja tehnike in tehnologije.

Splošna definicija kulture pa opredeljuje kulturo kot človekovo intelektualno in domišljijsko čustveno ustvarjalnost, kot oblikovanje vrednot oziroma sistema vrednot, skozi katerega si narod

razlaga zgodovino in svojo vlogo v njej. Da sodijo med te vrednote jezik, različne umetnosti, znanosti in religije, ni treba posebej omenjati. Če tako splošno in hkrati konkretno razumemo pojma ekonomije in kulture, ni težko odkriti stičnih točk med njima tudi ne upravičenosti tematike na seminarju dolenskih in belokranjskih ekonomistov. In čeprav se sožitje v programu seminarja nanaša na ekonomijo in kulturo danes in v prihodnosti, dovolite, da v tej zvezi navedem neki manj znani primer iz naše preteklosti. Matija Vrtovec, zgodovinar in pisec gospodarskih knjig in člankov, je leta 1843, pred več kot stoletjem in pol, objavil v Bleiweisovih Novicah sestavek *Vinske terte hvala*, sestavek, ki je slavospev vinski trti, vinogradništvu in vinu, pa tudi sestavek, ki je spodbudil dva naša tedanja pesnika, da sta napisala pesmi z vinsko tematiko, primorskega pesnika Valentina Staniča in Franceta Prešerna. Prešeren je, spodbujen po Matiju Vrtovcu, napisal *Zdravljico*, pesem, ki je slovenska državna himna. Lahko bi torej rekli, da je ena od pobud za nastanek *Zdravljice* prišla iz območja kmetijskega gospodarstva, kar lahko pojmujejo kot nedvoumno sožitje, kot ustvarjalno sožitje ekonomije in kulture. In takih primerov bi gotovo našli še nekaj. Ne nazadnje je France Černe, eden današnjih referentov na seminarju, ekonomist in pesnik hkrati.

To so seveda posamični primeri. Gledano širše, lahko ugotovimo, da je tesnejših vezi med ekonomijo in kulturo več, kot se zdi na prvi

pogled. Iluzija je namreč, da lahko kateri od temeljnih segmentov sodobne družbe živi sam zase. Če se kultura ne more razvijati brez zadostnih gmotnih pogojev, ki jih ustvarja ekonomija, tudi ekonomija ne more biti danes povsem avtonomna, saj ji k uspešnemu razvoju pomagajo dejavnosti s področja širše kulture: umetniško oblikovanje, komunikologija, psihologija, sociologija. Sožitje, rekel bi funkcionalno sožitje ekonomije in kulture, se nam tako odkriva kot večplastno, morda celo zapleteno dogajanje, v katerem deluje več specialnih dejavnosti obeh glavnih območij moderne družbe, zato je interdisciplinarno zasnovani seminar utemeljen in hkrati nujen. V eksistenčno sožitje ekonomije in kulture pa moramo uvrstiti še tretjega, močno vplivnega partnerja – politiko oziroma državo, ki naj bi skrbela za kulturo in jo pospeševala. S podobnim poslanstvom se državi pridružujejo v zadnjem času podjetniški meceni ali sponzorji, kar samo potrjuje, kako mozaična je struktura sožitja ekonomije in kulture. Tako se nam tudi s tega zornega kota zdi interdisciplinarna vsebina seminarja upravičena, čeprav je problematika omenjenega sožitja seveda več kot materialna, bolj celostna je, nasprotja združujoča kot sinteza duha in telesa. V tem obzorju mišljenja so skrita bistvena vprašanja zastavljena teme in odgovori nanja, v tem območju tematike želim tudi seminarju plodno delo in nova bogata dognanja.

France Bernik

Marija Andrejčič SLOVENSKI JEZIK – MOJE BOGASTVO IN PONOS

Septembra 1993 sta Slavistično društvo Slovenije in Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport razpisala tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje. Osnutek pravilnika o tekmovanju učencev za Cankarjevo priznanje določa potek tekmovanja na treh organizacijskih nivojih:

a) šolsko tekmovanje so izvedli aktivni učitelji slovenskega jezika v začetku februarja,

b) območno tekmovanje je bilo 12. marca 1994, v Osnovni šoli Dolenjske Toplice in

c) vseslovensko tekmovanje 26. marca, na Pedagoški fakulteti v Ljubljani.

V to lepo in plemenito akcijo – letos že 18. po vrsti – so se vključile skoraj vse osnovne šole iz Dolenjske, Bele krajine in Posavja, žal pa je čutiti vsako leto manjšo udeležbo učencev s srednjih šol. To je vsekakor dodatno delo za mentorje in za učence, ki pa na mnogih šolah ni ustrezno ovrednoteno in priznано.

Letošnje tekmovanje je potekalo v treh težavnostnih stopnjah, in sicer:

a) prva stopnja za 8. razred osnovne šole Pisane školjke poezije. Temelj letošnjega osnovnošolskega raziskovanja materinščine so bile Novakove Oblike sveta. Pri prebiranju te knjige, ki je pesniška zbirka in literarnoteoretsko delo ob enem, so učenci dopolnjevali in poglobljali znanje slovenskega jezika, ki so si ga pridobili med dosedanjim šolanjem, in se seznanjali z mnogimi novimi pesniškimi oblikami.

b) druga stopnja za 1. in 2. letnik srednje šole Kdor hoče videti, mora gledati s srcem. Središče

preučevanja na tej stopnji je bil Bartolov roman Alamut.

Poudarek je bil na motivno – tematski analizi, analizi pripovednih oseb, temeljni ideji romana, slogovnih, še posebej zgradbenih prvinah in razširjenih stavčnih figurah.

c) tretja stopnja za 3. in 4. letnik srednje šole pa Čas v eseju. Glavna literatura na tej stopnji je bila Razbiti vrč Draga Jančarja, Esej Denisa Poniža, Praktični spisovnik ali šola strokovnega ubesedovanja Mirana Hladnika, Esej Peter Klepec, Don Kihot ali o pogojih smešnega in Nekoč je bilo sto romanov, tematska številka Problemov (Problemi 8, letnik 30).

Učenci in dijaki so na vseh stopnjah in nivojih pisali test objektivnega tipa in spis na določeno literarno temo. Bronasta priznanja so prejeli učenci, ki so se udeležili območnega tekmovanja. To je potekalo 12. marca letos na Osnovni šoli Dolenjske Toplice. Tu se je kar 118 tekmovalcev potegovalo za srebrna Cankarjeva priznanja. Za to je bilo potrebno osvojiti kar 75 odstotkov točk in to je uspelo 42 učencem. Ob koncu tekmovanja so učenci in njihovi mentorji prisluhnili še čudovitemu kulturnemu programu oziroma Srečanju z glasbo in umetniško besedo OD NARODNE PESMI PREKO OPERETE DO OPERE. Izvedli so ga Sonja Hočevar – sopran, Rajko Koritnik – tenor, spremljal ju je pianist profesor Davorin Žitnik, program pa je odlično povezoval, komentiral posamezne točke in recitiral pesmi igralec, radijski napovedovalec in novinar Jože Logar. Srebrna Cankarjeva

priznanja so učenci prejeli na skupni slovesnosti za Dolenjsko 31. marca v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. Prejelo jih je kar 42 tekmovalcev, pet osnovnošolcev in tri srednješolke pa so se udeležili vseslovenskega tekmovanja v Ljubljani.

Ti učenci so: Petra Lipar, OŠ Grm Novo mesto, Katja Plut, OŠ Šmihel Novo mesto, Katja Jarm, OŠ Trebnje, Blaž Brulc, OŠ Stopiče, Urška Ratajč, OŠ Trebnje; srednješolke pa: Urška Klakočar, Gimnazija Brežice, Natalija Povodnik, Gimnazija Brežice, Mateja Plut, Srednja šola Črnomelj.

Dobitniki zlatih Cankarjevih priznanj so se 6. maja letos zbrali na Vrhniki, kjer so v sklopu Cankarjevih dnevov prejeli zlata odličja. Petra Lipar, Katja Plut, Katja Jarm, Blaž Brulc in Urška Ratajč so prejeli zlato Cankarjevo priznanje. S tem so pridobili tudi 5 točk za vpis v srednje šole.

Ob koncu vsem še enkrat iskrena in prisrčna hvala za vso pomoč pri organizaciji področnega tekmovanja za Cankarjevo priznanje v Dolenjskih Toplicah in vabilo še ostalim šolam, da se v naslednjem šolskem letu vključijo v to vseslovensko akcijo znanja materne jezika.

Andrej Hudoklin **STUDENEC GOSPODIČNA**

Prizadevanja za obnovo

Stanje danes, degradirana podoba izvira z okolico; foto: A. Hudoklin (iz knjižice A. Hudoklina Gosposodična od bajke do današnjih dni)

Studenec Gosposodična

Ljudsko izročilo o studencu Gosposodična, ki ga je obdelal Janez Trdina v povesti Gosposodična, je povzdignilo ta studenec med naše najbolj znane studence. Gosposodična je tako svojevrsten simbol in ena osrednjih točk Gorjancev, ki jim poseben čar dajejo prav številni studenci in bistri potoki, ki so v strma pobočja vrezali globoke doline z manjšimi slapišči in brzicami.

Studenci že od nekdaj predstavljajo pomemben vodni vir popotnikom, drvarjem in pastirjem. Med tako urejenimi velja omeniti Jordanov studenec, ob cesti nedaleč od Fabrike, in Gregorjev studenec, po urejenosti pa seveda izstopa Gosposodična. Ta izvir na severnem pobočju Gorjancev pod Trdinovim vrhom na višini 820 metrov. Nekaj metrov vstran prihaja na dan tudi njegov manjši sosed Gospod in še nekaj studencev. Izviri se v strmih pobočjih stekajo in tvorijo povirje hudourniškega Šumečega potoka, ki teče mimo vasi Gabrje proti reki Krki.

Širše zaledje izvira Gosposodična je zgrajeno iz zgornjekrednega ploščatega apnenca, breče in laporja. V karbonatnih kamninah se zadržujejo bogate zaloge kakovostne podzemne vode, zato je celotno območje Gorjancev pomembno zaledje pitne vode za novomeško kotlino. Vodnatost izvira je razmeroma majhna, saj je povprečni pretok okoli 5 litrov na minuto. Vodne količine se v sušnih obdobjih kritično zmanjšajo. Analize vode iz izvira niso pokazale nobenih kemičnih posebnosti. Voda z izvira Gosposodična je tako povsem običajna in podobna ostalim gorjanskim izvirov, pa vendar so požirki hladne studenčnice nekaj posebnega.

Izvir Gosposodična je bil z odlokom Skupščine občine Novo mesto (Uradni list RS, št. 38/92) leta 1992 zavarovan kot zgodovinski in memorialni spomenik.

Novomeški planinci in izvir Gosposodična

Z urejanjem tega studenca se neločljivo prepleta preteklost no-

vomeškega planinstva. Novomeška podružnica Slovenskega planinskega društva je leta 1929 zaradi grozečega izsekavanja gozda ob izviru, na pobudo načelnika Ferdinanda Seidla, začela z akcijo njegovega reševanja.

Izvir Gospodična je v tistem času imel še naravno podobo. Voda je prihajala na dan v manjši izvirni jami, poglobljeni v strmi brežini, del vode pa je bil speljan v leseno korito za napajanje živine. V okolici so se košatile stoletne bukve, katerih posek bi lahko imel usoden vpliv na vodni režim izvira. Tako se je razvila široko zasnovana akcija reševanja izvira. Od začetnega prizadevanja za prepoved sekanja gozda je prerasla v eno najpomembnejših akcij novomeških planincev. Njen rezultat je bil odkup parcel ob izviru, ureditev oziroma obzidava izvira in njegovo pravno zavarovanje. Med leti 1929 do 1932 je to bila osrednja društvena aktivnost, ki je dala svojstven pečat celotnemu medvojnemu obdobju.

V arhivu planinskega društva ohranjeni dokumenti pričajo, da je bil idejni snovalec celotnega podviga Ferdinand Seidl, ki je znal pridobiti sodelavce ne le med planinci, ampak tudi med znanimi strokovnjaki, kot sta bila priznani novomeški arhitekt Marijan Mušič ter uveljavljeni strokovnjak za hortikulturo Ciril Jeglič. Delo je bilo v celoti dosledno in strokovno korektno izpeljano – od Seidlove strokovne ocene o ogroženosti izvira, Mušičeve idejne rešitve, Barboričevega izvedbenega projekta, Ivanetičevega strogega nadzora ob izvajanju del in nenazadnje do zavarovanja izvira s posebnim razglasom. Pristop k urejanju izvira Gospodična je bil tako pravzaprav povsem konservatorski, prav tak, kot ga v praksi ob varstvenih posegih poznamo danes.

Poleg same ureditve studenca in

njegove okolice ima poseben pomen njegovo pravno zavarovanje, ki ga je prav tako spodbudil dosledni Seidl. Načelstvo novomeškega sreza je 31. julija 1931 izdalo poseben Razglas (št. 438/1931), ki je edinstven akt o zavarovanju naravne dediščine pri nas v času pred drugo svetovno vojno. Seidl pa se je že takrat očitno zavedal neučinkovitosti pravnega varstva, saj je ocenil, »da bo prizadevanje imelo trajen uspeh samo, ako smo sami lastniki ozemlja okoli studenca«, kar so planinci tudi uresničili.

Gospodična danes

Današnja Gospodična nima več tistega pravega planinskega vzdušja, ki se ga še spominjajo starejši planinci in ga kažejo stare fotografije. Danes se lahko do izvira in celo na sam Trdinov vrh mimo grede pripeljemo z avtom. Cena napora takšnega vzpona je gotovo manjša kot v časih dolgih pešačenj iz Novega mesta in Podgorja. Temu je primeren tudi odnos do okolja, zato ne preseneča, da je podoba izvira in njegove okolice zaskrbljujoča. Celoten prostor je zapuščen in neurejen. Najbolj moteči sta betonski črpališči, ki sta nastali nelegalno ob samem izviru. Ob adaptaciji planinskega doma je bil v celoti zajet izvir Gospod in obzidan v betonsko črpališče, tako da ni več viden, njegova voda pa se skorajda v celoti črpa le za potrebe doma. Tudi za bližnji Pionirjev dom je bilo zgrajeno črpališče, s katerim se voda odvzema neposredno iz izvira Gospodična. Za zadostno vodno oskrbo domov so problematični predvsem poletni minimumi, ko običajno najprej presahne Gospod. Oba doma tako pobirata minimalne vodne curke Gospodične, ki tako skorajda ne teče.

Poleg motočnih črpališč se neustrezna in premajhna skrb ter zanemarjenost kažeta tudi v neurjenem dostopu do izvira, zaraščanju njegove okolice, dotrajano sti zidov in porušenem platoju pred izviro. Tudi prenovljeni planinski dom se žal ni najbolje vklopil v občutljivo zaledje izvira. Velikosti objekta in nasipov so prevelike, greznični izpusti neprimerno urejeni in plato pred domom prevelik. Vsi ti posegi so nekdaj prijetno planinsko točko spremenili v klasični turistični objekt za oskrbo avtobusnih izletnikov.

Prizadevanja za sanacijo

Odločitev za sanacijo izvira je sprejelo Planinsko društvo Novo mesto že pred skoraj tremi leti. Zaradi naravovarstveno in prostorsko občutljive lokacije v zaledju pomembnih vodnih virov je bila potrebna predhodna izdelava različnih strokovnih podlag, raziskav in usklajevanj, tako da je bilo letos končno izdano lokacijsko dovoljenje.

Projekt sanacije je izdelalo Vodnogospodarsko podjetje Novo mesto. Osnovno izhodišče načrtovanih sanacijskih del je v približevanju podobi izvira in njegove bližnje okolice iz leta 1931. Tako je predvidena sanacija opornih zidov, platoja pred izviro, dostopov in nekatere korekcije ob planinskem domu. Obe črpališči bosta odstranjeni, urejeno pa bo tudi vodno zajetje za potrebe bližnjih domov. Iz izvira se bodo odvezemali le viški vode, ki se bo stekala v zbiralnik, skrit v platoju na mestu nekdanjega bazena. S tem bo lahko pokrit dobršen del potrebe planinskih domov. Ob vodni oskrbi domov pa je predvidena tudi ureditev neprepustnih

greznic, s čimer bo preprečeno onesnaževanje izvira Gosposdična pa tudi ostalih vodnih virov v dolini.

Akcijo vodi gradbeni odbor Planinskega društva Novo mesto. Ta načrtuje, da bi potrebna sanacijska in ureditvena dela na izviro Gosposdična lahko stekla v letu 1994. Prošnje za finančno pomoč so naslovljene na številne delovne organizacije in ustanove, od katerih pričakujemo pomoč.

Razstava in knjižica Studenec Gosposdična od bajke do današnjih dni

Ob praznovanju 80-letnice Planinskega društva Novo mesto sta Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Planinsko društvo Novo mesto 15. aprila pripravila razstavo v zavarovalnici Tilia. Poleg bogate društvene preteklosti je bila kot ena pomembnejših akcij društva posebej predstavljena tudi Gosposdična.

Ob tej priložnosti je izšla tudi knjižica Studenec Gosposdična od bajke do današnjih dni avtorja Andreja Hudoklina, izdali in založili pa so jo Zeleni Novega mesta.

V knjižici je celovito predstavljen studenec Gosposdična skozi čas: od Trdinove povesti, urejanja v tridesetih letih, do nevezdržnega današnjega stanja. Poseben poudarek je na urejanju studenca leta 1931, o čemer pričajo bogat arhiv planinskega društva ter številne fotografije in skice, ki so uporabljene v knjižici. V zaključnem delu se vsebina navezuje na današnja prizadevanja za obnovo. Del teh prizadevanj je tudi ta drobna knjižica, s katero želimo ponovno vzbuditi zanimanje za studenec in mu s tem povrniti pomen in vrednost, ki mu pripadata.

Andrej Hudoklin OB IZIDU 61. TEMATSKE ŠTEVILKE ACROCEPHALUSA, SPODNJE POSAVJE

Savsko prodišče pri Mostecu; junij 1993 (Foto: A. Hudoklin)

Na zamočvirjenih travnikih najde bela štorcklja vedno dovolj hrane, na osušenih in kultiviranih pa mora beračiti za orači; junij 1993 (foto: A. Hudoklin)

V začetku letošnjega leta je izšla 61. številka revije *Acrocephalus*, ki je v celoti posvečena bogastvu ptic Spodnjega Posavja in problemom njegovega varovanja ter ohranjanja. Tematska številka je nastala kot rezultat uspešnega sodelovanja Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta in Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. V preteklem letu so bili sistematično raziskani najpomembnejši močvirni biotopi oziroma območja: Jovsi ob Sotli, poplavni gozd Dobrava, reka Sava s poplavnim pasom, gramoznice in gnezdišče čebelarja v peskokopu na Bizeljskem.

Vsebina:

– Naravovarstveni pomen habitatov v Spodnjem Posavju (Andrej Hudoklin)

– Ekološke značilnosti ptičev ob spodnjem toku Save (Janez Gregori)

– Ptice ob spodnjem toku reke Save (Andrej Hudoklin, Milan Vogrin)

– Ptice Jovsov in predlogi za njihovo varstvo (Peter Trontelj, Milan Vogrin)

– Prispevek k poznavanju ptic gozda Dobrava (Andrej Hudoklin, Milan Vogrin)

– Ornitološki pomen gramoznic in glinokopov krško-brežiškega polja (Milan Vogrin, Andrej Sovinc)

– Ureditev nadomestnega biotopa za čebelarja *Merops apiaster* v peskokopu Bizeljsko (Andrej Sovinc)

Revija *Acrocephalus* je strokovno glasilo Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije.

V 14 letih je izšlo 61 števil. Financira se iz članarine in subvencij, ki jih prejema od Ministrstva za znanost in tehnologijo. Po besedah dolgoletnega urednika iztoka Geistra prinaša revija poleg znanstvenih razprav tudi strokovne in informativne prispevke, nanašajoče se na favno ptic Slovenije. Revija odseva bogato društveno dejavnost na favnističnem in naravovarstvenem področju na zavidljivem publicističnem nivoju, zato opravlja s svojim kulturnim poslanstvom pomembno vlogo v zakladnici slovenske narave, hkrati pa kar najbolj prepričljivo predstavlja svetu našo stroko, oplemeniteno z iskreno ljubeznijo do narave.

Ornitološki pomen Spodnjega Posavja

Do sedaj slabše poznano območje Spodnjega Posavja se je v ornitološkem pogledu pokazalo kot izredno zanimivo. Ne le po številu vrst, med katerimi je kar 43 odstotkov takih, ki so uvrščene v Rdeči seznam ogroženih ptičev v Sloveniji (Gregori, Matvejev, 1992), temveč predvsem zaradi tistih, ki jim je to območje eno zadnjih gnezdišč pri nas. Gre za vrste, ki jim zaradi raznih posegov v prostor, kjer edino lahko preživijo, grozi izumrtje.

Tako so Jovsi, travniško poplavna ravnica ob Sotli, gnezdišče naših najredkejših vrst, kot so kozica *Galinago galinago*, zlatovranka *Coracias garulus* in črnčeli srakoper *Lanius minor*, edino zanesljivo gnezdišče svetovno ogroženega kosca *Crex crex* in številčno še posebej pomembnih

Gramoznica pri Krški vasi; junij 1993 (Foto: A. Hudoklin)

Čebelar *Merops apiaster* pred gnezdilno steno v peskokopu Bizeljsko; junij 1992 (foto: A. Hudoklin)

populacij prepelice *Coturnix coturnix*, kobiličarja *Locustella naevia* in bičje trsnice *Acrocephalus schoenobaenus*.

Sava, njene brežine in prodišča in še posebej poplavne loke z mrtvimi rokavi in potoki so eno zadnjih naravnih gnezdišč breguljk *Riparia riparia* in malih deževnikov *Charadrius dubius*, pa še šest vrst ujed, vodomca *Alcedo atthis* ter številnih ptic pevk, med katerimi sta najzanimivejši plašica *Remiz pendulinus* in rdeči kobiličar *Locustella fluviatilis*. Ob Savi se redno prehranjuje črna štoklja *Ciconia nigra*, morda tudi par iz novo odkritega gnezdišča v gozdu Dobrava, poleg Krakovskega gozda zadnjega večjega ohranjenega nižinskega poplavnega gozda pri nas.

Gramoznice in glinokopi krško-brežiškega polja so pomemben sekundarni habitat, ki nudi zatočišče nekaterim že omenjenim vrstam ptic, navezanih na vodne in kopenske površine. S primerno ureditvijo bi se njihova naravovarstvena vrednost še povečala, tako kot bo v prihodnje v peskokopu Bizeljsko, kjer se pripravlja načrt ureditve nadomestnega biotopa čebelarja *Merops apiaster*, verjetno ene najlepših ptic pri nas. Poleg osnovne naravovarstvene funkcije bo po končani sanaciji v peskokopu urejeno tudi naravoslovno turistično središče za opazovanje ptic.

Spodnje Posavje tako izpolnjuje potrebne pogoje za uvrstitev med najpomembnejše ornitološke lokalitete v Evropi (Important Bird Areas).

Naravovarstvena problematika

Rezultati so pokazali, da gre za naravovarstveno pomembna območja, takorekoč zadnje oaze šte-

vilnih redkih in ogroženih vrst ptic sredi izrazite kmetijske krajine, ki so jo melioracijski in regulacijski ukrepi v zadnjem desetletju močno preoblikovali. Varstvo ptic v Spodnjem Posavju je neločljivo povezano z varstvom in ohranjanjem njihovih habitatov, saj ti sicer skromni ostanki narave še omogočajo vzdrževanje naravnega ravnotežja doline kot celote in s tem tudi ugodne razmere za obstoj ostalih rastlinskih in živalskih vrst.

Naravovarstvena prizadevanja v primeru Jovsov, Bizeljskega in Dobrave so optimistična, saj jih bo, kot kaže, moč uresničiti. Povsem negotova pa ostaja usoda reke Save zaradi načrtovane izgradnje verige savskih hidroelektrarn. Akumulacijski jezeri hidroelektrarn Mokrice in Brežice bosta tako zalili habitatsko izjemno pester prostor ob sicer že močno onesnaženi reki, s čimer bo pohabljen najpomembnejši ekosistem spodnjesavske doline – to je reka Sava.

Prizadevati bi se morali, da se že več kot deset let stare odločitve hidroenergetikov ponovno pretehtajo, saj je takšna usoda bogate naravne dediščine ob reki Savi s stališča varstva narave nesprejemljiva. Zato bo potrebno uporabiti vsa nova spoznanja, ki jih prinašajo nove izkušnje in nenazadnje tudi ta številka *Acrocephalus*, da bodo utemeljene drugačne razvojne možnosti območja ob reki Savi.

Številka je izdana v nekoliko večji nakladi prav z namenom, da bi našla pot do širše javnosti in do načrtovalcev razvoja, predvsem pa do ljudi, ki tu živijo, saj sta prav njihova osveščenost in poznavanje problematike ključna pri doseganju varstvenih ciljev.

Izdajo 61. številke *Acrocephalus* so finančno podprli Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Skupščina občine Brežice.

Franci Šali NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE

Miloš Jakopca: ČASNIKARSTVO NA DOLENJSKEM Seidlova zbirka, 9. knjiga

Časnikarstvo na Dolenjskem avtorja Miloša Jakopca je plod štiritletne raziskave. Analitično je zajel tiskano besedo na območju ožje Dolenjske, Bele krajine, Posavja in Kočevske v času od 1848 do 1941. Posreduje kratek zgodovinski oris obdobja slovenskega narodnega osveščanja in socio-kulturnega zorenja. Izčrpno, suvereno in dokaj izvorno analizira vsebino vseh časnikov, zato je to njegovo delo dragocena osnova monografskih obdelav časnikarstva na Slovenskem.

Avtor z veliko natančnostjo in ljubeznijo razgrinja nastajanje, delovanje časnikov, predstavlja njih temeljne vsebine, razkriva življenja in hotenja ter usode časnikarjev ter tako v marsičem dopolnjuje in pogloblja podobo in utrip takratnega časa na Dolenjskem in nje vpetost, povezanost in prepletenost z razmerami na Balkanu in v takratni Evropi sploh.

V knjigi so zlasti dragoceni podatki o dolenjskih tiskarjih oziroma dolenjskih razumnikih, še zlasti o Tandlerjevih pa Martinu Kuraltu, Jožetu Ravniku in Francu Polaku. Vsi ti imajo namreč velike zasluge za narodni preporod in začetek časnikarstva v Novem mestu. Sloveniens Blatt je prvi časnik v Novem mestu, po vsebini je bil vseskozi dosledno slovensko narodnostno opredeljen. Dolenjske novice, prvi in najpomembnejši slovenski časnik, je, recimo, izhajal na Dolenjskem in ko ga je urejal Janez Kranjc, je skrbel, da ga niso zajele strankarske silnice. Poleg teh dveh časnikov je bilo še celo vrsto drugih bolj ali manj

trajnih glasil, nekaterim je že kar na začetku pošla sapa, ki so izražala razna strankarska, strokovna, kulturna in verska nagnjenja in hotenja.

Avtor tudi slikovito opisuje časnikarstvo v Beli krajini, na Kočevskem in v Posavju. Seveda hkrati razgrinja tudi socialne, politične in kulturne razmere sredin, v katerih je ta beseda nastajala in delovala. Recimo, slovenski časniki v Kočevju so bili izrazito narodno obrambno usmerjeni, v Krškem imajo vidno mesto v nastajanju tiskane besede slovenski začetniki protestantizma, v Beli krajini je zanimiv poskus kmetov, da bi imeli svoj časopis...

O Jakopčevi knjigi so ugledni slovenski komunikologi zapisali nekaj zelo tehtnih misli in naj od njih omenimo le tri, ki jih zasledimo že v recenzijah za to knjigo. Prof. dr. Slavko Splichal: »Mimo tako bogate dokumentacije ne bi smel nihče, kdor se bo v prihodnje hotel poglobiti v razvoj tiska na Slovenskem.« Mag. Lenart Šetinc: »Dragocenost dela je prav v tem, da je avtor zbral in proučil izredno veliko število virov, ki so že utonili v pozabo.« Prof. dr. Smiljka Amon: »Avtor je s strokovnim in studioznim delom, z zrelo zgodovinsko-komunikološko analizo prišel do relevantnih rezultatov, ki pomenijo vreden prispevek k zgodovini slovenskega novinarstva.«

Dodal bi le, da je po Tončičevi knjigi o Tiskarstvu na Dolenjskem in Jakopčevem Časnikarstvu na Dolenjskem ter Jarčevem zborniku o Novem mestu bistveno dopolnjena in preglednejša podoba ter pokrajine in njenih duhovnih nosilcev zadnjih dveh stoletij njene zgodovine.

Naslovnica knjige Časnikarstvo na Dolenjskem 1848–1941 Miloša Jakopca

Ljubo Lah: PRENOVA STAVBNE DEDIŠČINE NA PODEŽELJU – KRAS Seidlova zbirka, 10. knjiga

Naslovnica knjige Ljuba Laha Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras

Pred dvema letoma je Dolenjska založba izdala knjigo Ane Barbič s soavtorji Prihodnost slovenskega podeželja, ki jo zdaj dopolnjuje z delom Ljuba Laha Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras. Že sam naslov pove, da gre za strokovno obravnavo ohranjanja kvalitet podeželskega prostora. Čeprav delo v osnovi sodi v arhitekturo, presega ožje strokovno področje in se uvršča v sklop študij, ki obravnavajo prostorske in socialne vidike urejanja stavb in naselij na podeželju. Govori torej o razlogih, zakaj moramo k stavbni dediščini pristopati kot k živi, uporabni vrednoti, iz katere je treba črpati dragocene podatke in izkustva ter rešitve, ko se, recimo, lotevamo raznih prostorskih in stavbenih posodobitev ali novogradenj, izhajajoč iz današnjih tehnoloških in tehničnih danosti ter urbanih zahtev časa.

Avtor v knjigi vztrajno sledi svoji misli, da je mogoče vpeljati pozitivne spremembe v razumevanju in revitalizaciji ali poselitvi prostora le ob skupnih strokovnih zavzemanjih in s sistemskim pristopom šele takrat, če vemo, kaj resnično želimo v prihodnosti doseči in če ob tem razvijamo konkretne predstave o dogovorjenih ciljnih razvoju.

Recenzenta knjige sta priznana in uveljavljena strokovnjaka Univerze v Ljubljani: prof. dr. Ana

Barbič z Biotehnične fakultete in prof. dr. Peter Fister s FAGG, Šole za arhitekturo. Po njunih ocenah je delo »poglobljena raziskava odprtega problema, ki je v danem trenutku v slovenskem prostoru zelo aktualen, tako za arhitekturno stroko kot za realnost. Študija je zasnovana kot celostna analiza interdiscipliniranega značaja, okrepljena s posebnimi metodami preverjanja (anketa, realni modelni preizkus itd.) in izpeljana kot hkratna teoretična in metodična predstavitev izbranega problema.« Raziskava je »prikaz problematike reševanja skladnega razvoja podeželja s posebnim poudarkom na smotrni izbiri že zgrajene stavbne dediščine in na izogibanju nepravilnim posegom v krhko ravnotežje ekološko, kulturno in gospodarsko pomembnega bivalnega okolja Slovenije in še posebej Krasa.«

Knjiga je obogatena z barvnimi in črno-belimi ilustracijami. V njej je mogoče med drugim najti tudi nekaj vsestransko uporabnih redkosti: pet, prvič v celoti objavljenih barvnih reprodukcij franciscejskih katastrov iz let 1819–1882 v raziskavi obravnavanih naselij ter devet primerjalnih posnetkov cikličnega arosnemanja izbranih naselij na Krasu v letih 1956–1992. Knjigo je izredno pretanjeno oblikovala akademska slikarka Almira Bremec.

**RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULIJ 1994**

**REVIJA ZA
LITERURNO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRASHANJA**

VII

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

Karel Bačer GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (35)

Štirinajst let je že minilo, odkar sem na prigovarjanje pokojnega Boga Kome-
lja, upravnika ŠK Mirana Jarca, in bibliotekarke Nataše Petrov začel v Dolenj-
skih razgledih, prilogi Dolenjskega lista, priobčevati pod naslovom Gradivo za
dolenjski biografski leksikon abecedno urejene listke iz tako imenovanega Regi-
stra pomembnih dolenjskih javnih delavcev, ki sem ga kot uslužbenec knjižnice
sestavil za potrebe knjižnične informativne službe. Gesla so bila sprva zelo sko-
pa, kasneje pa sem jih začel širiti zavoljo bralcev, zlasti tista, ki so se nanašala
na širši javnosti manj znane osebnosti. Do 11. februarja 1993, ko je izšla zadnja
številka Dolenjskih razgledov, sem objavil 34 nadaljevanj in obtičal pri geslu
POGLAJEN KAREL. Ker bi bilo škoda, če bi delo ostalo torzo, kakor se pogo-
sto dogaja posebno pri leksikografskih delih, in ker sem zbral številne podatke
o osebah, ki so pomembne za Dolenjsko, pa tudi take, ki v dosedanji naši lek-
sikografiji še niso bile evidentirane, sem prišel na misel, da bi našel možnost
nadaljnje objave pri reviji Rast. Uredništvo je z razumevanjem sprejelo pobudo,
za kar se mu iskreno zahvaljujem. Veselilo bi me, če bi naletel na enako razu-
mevanje tudi pri naročnikih oz. bralcih revije.

Dodaj v 30. nadaljevanju (Dol. razgl. 6. sn. št. 10, str. 79):

OBLAK ALFONZ trgovec in založnik

R. 22. jul. 1861 v Novem mestu, u. 26. jun. 1903 prav tam. Zalagal
je razglednice z motivi Novega mesta. (Prim. ponatis dveh v koledarju
»Novo mesto na starih razglednicah«, zal. Dol. list 1992, mesec april in
maj, štirih pa v albumu »Pozdrav iz slovenskih krajev«, Lj. 1978, str.
260–2, 384.) – Nagrobnik na novomeškem pokopališču.

V 31. nadaljevanju (Dol. razgl. 6. sn. št. 11, str. 87, pa dodaj:

OBLAK VALENTIN vojaški pisatelj

R. 4. febr. 1860 v Novem mestu (brat Alfonza), u. 4. januarja 1909
v Tridentu na Južnem Tirolskem kot major. Napravil je tri razrede na
novomeški gimnaziji, študiral nato na realki v Ljubljani in agronomijo
na Dunaju ter se posvetil vojaškemu poklicu. Leta 1893 je posredoval
Franu Levcu rokopis pesmi S. Jenka, last H. plem. Herzfelda iz St. Pölt-
na. Zaradi brezbriznosti ljubljanskega muzeja rokopis ni bil odkupljen
niti ne prepisan, kar je skoraj nerazumljivo. Da bi ne vseboval nič nove-
ga, je malo verjetno, poleg tega t.i. Sterbenčev rokopis javnosti tedaj še
ni bil znan. – Dol. novice 8. jan. 1909, str. 14. K. Clarici: Knjiga moje
mladosti, str. 122. J. Glonar: Simona Jenka zbrani spisi, str. 312–3.
Sliko hrani elektro inž. Drago Pečar.

* * *

POHAR LADO časnikar in publicist ter urednik

R. 9. jul. 1920 v Radečah. Končal diplomatsko šolo v Beogradu in
visoko šolo za politične vede v Ljubljani. Bil je direktor Radia Koper in
urednik Primorskega dnevnika ter se tudi strokovno ukvarjal s časnikar-
stvom in TV. Prejel je dvakrat Tomšičevo nagrado za novinarstvo. –
Ko je ko 1970, str. 818. Delo 29. apr. 1985, str. 3 – s sliko.

Valentin Oblak (preslikano z origi-
nalne fotografije, last Staneta
Pečarja iz Novega mesta; foto:
Srečko Habič; Dolenjski muzej
Novo mesto)

Marko Pohlin

POHLIN o. MARKO (ANTON) pisatelj, slovníčar in ugankar

R. 13. apr. 1735 v Ljubljani, u. 4. febr. 1801 v Mariabrunnu pri Dunaju. V Novem mestu je napravil dva razreda gimnazije in stopil v red bosonogih avguštincev. Bil je eden naših najbolj delavnih književnikov v dobi razsvetljenstva in je napisal okoli 60 enot (v slovenskem, latinskem in nemškem jeziku) nabožne in posvetne vsebine; bil je pobudnik prvega zbornika slovenske umetne poezije – Pisanic. – SBL II, str. 417.

POKORN JOŽE pravnik

R. 17. marca 1904 v Celju, u. 16. dec. 1972 v Ljubljani. Promoviral na pravni fakulteti v Lj. 1931, med vojno od 1944 član Študijske komisije SNOS v Beli krajini, po vojni član vlade LRS in redni profesor pravne fakultete v Ljubljani. – Univerza I, str. 176, III, str. 227. Znamenja III/1973 št. 2, str. 135 – slika.

POLAJNAR CIRIL-ČIBE politični delavec

R. 9. jun. 1921 v Žužemberku, u. 17. avg. 1982 v Ljubljani. Maturiral na novomeški gimnaziji 1940. V njihovi hiši (današnji Metropol) je bila med vojno partizanska tehnika. Kot aktivist OF je bil obsojen na 7 let zavora, po italijanski kapitulaciji pa je odšel v partizane. – Dolenjski list 14. okt. 1982 št. 41, str. 4 – slika. Novo mesto skozi čas, str. 117. Smrtni podatki: publicist in novinar Miloš Jakopec.

POLAK BOJAN-STJENKA spomeničar in narodni heroj

R. 28. nov. 1919 v Ormožu. V NOB od 1941. Bil je komandant odreda, brigade in divizije KNOJ. Po vojni generalmajor, član republiškega izvršnega sveta in ambasador v Nemčiji. Ko je ko 1970, str. 818. EJ VI, str. 528 – slika.

POLÁK FRANC novinar in urednik

R. 26. marca 1815 v Kranju, u. neznan kje. Študiral na ljubljanski gimnaziji in služboval kot aktuar pri okr. gosposki v Novem mestu (1846–1848). Tu je razvil nenavadno delavnost, bil urednik v nemškem jeziku pisanega časopisa Sloveniens Blatt, ki je odločno zagovarjal slovenske interese. V januarju 1948, dva meseca pred marčno revolucijo, je uprizoril v Novem mestu Linhartovo komedijo Veseli dan, ki je sploh prva uprizoritev tega dela. Zaradi takega delovanja pa tudi bohemskega življenja (prim. Trdinovo bajko Gospod Vedež) je moral iz Novega mesta. – Trdina ZD VII, str. 390. Novo mesto skozi čas, str. 52, 54 (prof. J. Jarc). Rast II/1991 št. 2, str. 141 (M. Jakopec).

POLAK JANKO pesnik in šolnik

R. 2. maja 1878 v Višnji Gori, u. verjetno po l. 1971. Maturiral na ljubljanskem učiteljskem 1897 in učiteljeval med drugim v Dolah pri Litiji in Šentvidu pri Stični. Pod vplivom prijatelja Josipa Murna je pesnikoval, pisal podlistke ter strokovne članke v pedagoške liste in učne knjige za osnovne šole. – SBL II, str. 430.

POLAK NIKOLAJ publicist in urednik

R. 6. jan. 1925 v Krškem. Študiral na visoki gospodarski šoli. Deloval na Hrvaškem in bil urednik Radia Zagreb, Borbe in Vjesnika u srijedu. Avtor knjige Druga i treća indijska revolucija. – Ko je ko 1970, str. 818.

Sloveniens Blatt.

Verantwortlicher Redacteur: **Franz Polak.**

N° 22.

Dienstag den 28. November

1848.

Er scheint jeden Dienstag. Abonnement in loco halbj. 1 fl. ganzj. 2 fl. Bei Postversendung halbj. 1 fl. 15 kr. ganzj. 2 fl. 30 kr. Conv. Münze.

Zur Geschichte der Neuzeit.

Betrachten wir die Strebungen der mehreren Völker Europas, so finden wir bei allen ein Prinzip nehmlich: jenes der Demokratie. Durch und durch scheint alle der Gedanke belebt zu haben, daß das feudallistische Ungethüm verklungener Ritterjahrhunderte an den Segnungen der Kultur und der Wissenschaft Niemanden ausschließen soll. Wenige gibt es, die noch des hochadelichen Blutes Vorrechte verteidigen, und diese Wenigen fallen in die Classe derjenigen, welche einer vorgefaßten Meinung einem überschwenglichen Kolben Ideale huldigen. Nach dem Rechte der Natur kann ein Mensch ein geborner Diener eines andern nicht sein, da Menschen nicht Sachen daher auch nicht erwerbbar oder vererbbar sind. — Wohl kann ein Mensch einem andern zu Diensten sich verdingen, weil dieß seiner Natur nach die Menschenrechte nicht beirrt. —

Dem Principe der Demokratie huldigt nunmehr auch Oesterreich, in jüngster Zeit haben wir die mittelalterlichen Institute des Feudums und der Adelsvorrechte wanken und stürzen gesehen; wir haben aber auch gesehen, daß dadurch das Volk die einst geträumte Liebe zum Monarchen nunmehr wirklich bethätiget; daß im Volke alle Elemente zu einem schönern Aufbaue Oesterreichs ruhen; daß es Hoffnungen gebe, daß das demokratisch constituirte Oesterreich ein Leben werde leben, welches zum Gedeihen der Staatsbürger ein erfreuliches sein wird. — Niemand wird angebor-

roristisches Einschreiten einzelner Machthaber, sondern die Gesamtheit als Urtheiler der Leistungen Einzelner. —

Um aber sich die Vortheile der Errungenschaften vollkommen anzueignen, um zu jenem Maße der Glückseligkeit zu gelangen, welche der Mensch auf der Welt erlangen kann, muß man die Vorurtheile, die eine verkehrte Erziehung oder eine verkehrte Kaste uns angewöhnt haben, ausjätten, und dem Geiste der Neuzeit und der Wahrheit ein kindliches vom Spuck der Gelüste reines Gemüth bewahren, und in Brüderlichkeit und Freundschaft die Wahrheit und Realität erhebender Momente ins Leben führen, — die Empfindung selbst läutern und so der constitutionellen Monarchie einen Bestand auf Jahrhunderte in Oesterreich sichern. —

Es ist nicht zu verkennen, daß die Lösung der Verwicklungen der Zustände der europäischen Völker eine schwierige ist. — Abgesehen davon daß die Feststellung der Rechte der Krone und der Völker die Volksvertreter in einen Labyrinth zu führen droht, wo auch der Donner der Kanonen keinen Ariadnesfaden mehr biethen kann, wo eine Revolte nur die größten Verheerungen zu bereiten droht, so ist Europa noch überdieß durch das finstere Geschick der Jahrhunderte in den unseligen Kampf des Menschen gegen Menschen verwickelt, — in einen Kampf wo die Interessen kollidiren, und es so leicht möglich ist durch einen unbesonnenen Reformationsplan eine Generation um die

POLANEC IVAN šolnik in prevajalec

R. 11. jun. 1844 v Ščavnici v Slovenskih goricah, u. 10. sept. 1899 v Novem mestu. Od 1872 do smrti je bil profesor slovenščine na novomeški gimnaziji in je učil tudi Ketteja. Napisal je nekaj sestavkov za gimnazijska šolska izvestja. Njegov nagrobnik so pred leti postavili na vrt Študijske knjižnice, spominski verzi na njem pa so po eni verziji njegovo delo, po drugi pa ravnatelja dr. Frana Detele. — SBL II, str. 432. Kronika III/1936, str. 28 — skupinska slika.

POLEC JANKO pravnik in zgodovinar

R. 19. avg. 1880 v Kamniku, u. 12. maja 1956 v Ljubljani. L. 1903 je v Gradcu promoviral za doktorja prava in krajši čas služboval tudi v Trebnjem. Bil je redni profesor na ljubljanski univerzi in l. 1938 med prvimi imenovan za člana Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Napisal je vrsto temeljitih razprav in knjig pravne vsebine. — SBL II, str. 433.

POLIČ RADKO prozaist in publicist

R. 23. nov. 1919 v Rožnem Dolu v Beli krajini, u. 15. jul. 1988 na Sinjem Vrhju pri Črnomlju. Absolviral je pravo na ljubljanski univerzi in dovršil višjo vojaško akademijo. Leta 1941 je organiziral NOB v grosupeljskem in stiškem okrožju, po osvoboditvi pa je bil ravnatelj Muzeja ljudske revolucije. Je avtor več del, ki obravnavajo NOB na Dolenjskem pa tudi povojni čas, trilogije Čudežna pomlad in drugih romanov ter monografije Belokranjski odred. — Slovenska književnost 1982, str. 273. Bitka, kakor življenje dolga, str. 247 — slika. Dnevnik 23. jul. 1988, št. 197, str. 7.

POLIČ RADKO-RAC gledališki in filmski igralec

R. 18. avg. 1942 v Črnomlju (sin prejšnjega). Po diplomu na Akademiji za igralsko umetnost je bil svobodni igralec, od 1970 angažiran v Mestnem gledališču v Ljubljani. Sodeloval je tudi v televizijskih igrah in filmu. L. 1970 nagrajen na Borštnikovem srečanju v Mariboru. — SGL, str. 530. Slovenski almanah (Lj. 1991), str. 213 — slika.

POLIČ SVETOZAR pravnik in družbenopolitični delavec

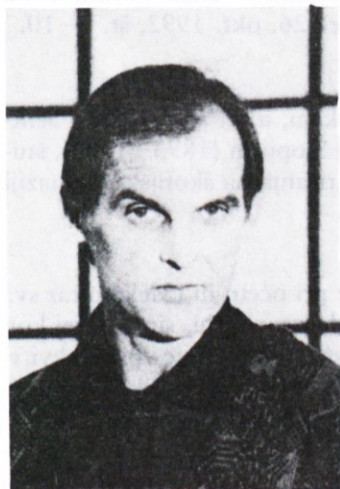
R. 4. okt. 1916 v Grahovem pri Bači. Osnovno šolo obiskoval v Novem mestu, diplomiral in promoviral na pravni fakulteti v Ljubljani. Po vojni sodnik okrajnega sodišča v Grosupljem in Vrhovnega sodišča v Ljubljani ter izredni univ. profesor. — Prim SBL 12. sn., str. 45.

POLIČ ZORAN pravnik, spomeničar

R. 20. oktobra 1912 pri Sv. Lenartu v Slov. goricah. Diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani in sodeloval od 1941 v NOB. Bil je član izvršnega odbora OF Slovenije in Glavnega štaba NOV in POS, Avnoja in skupščine FLRJ, poslanec zvezne in republiške skupščine. — EJ VI (1965), str. 529 — s sliko. Ko je ko 1970, str. 820.

POL(J)ANEC IVA amaterska igralka

R. ok. 1874 (hči prof. Polanca), poročena s pravnikom Meditzem. Bila je ena prvih novomeških igralk. — Spomini dr. Milana Škerlja, str. 143.

Radko Polič-Rac

POLJANEC FRANJO (RADOSLAV) šolnik in leksikograf

R. 21. avg. 1896 v Šmarjeti, u. 13. febr. 1987 v Zagrebu, žara pok. v Šmarjeti. Maturiral na novomeški gimnaziji in študiral na Dunaju in v Zagrebu, kjer je diplomiral iz slavistike in germanistike. Kot profesor je služboval v Subotici, Sarajevu in Zagrebu, bil po drugi vojni gimnazijski ravnatelj v Beogradu, nato profesor na pedagoški akademiji v Zagrebu. Pisal je književne ocene in referate ter učne knjige za pouk slovstvene zgodovine in južnoslovanskih jezikov na srednjih šolah, izdal gramatiko ruskega jezika ter obsežen rusko-hrvatskosrbski slovar. Večji del svoje bogate knjižnice je zapustil Študijski knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. – 225 let, str. 379 in priloga št. 15 (skupinska slika, žal z nejasno razrešitvijo imen). Dolenjski razgledi 1987 5. snopič št. 11, str. 111.

PONEBŠEK JANKO ornitolog

R. 30. maja 1861 na Preski pri Litiji, u. 14. jan. 1935 v Ljubljani. Po maturi, opravljeni v Ljubljani, je študiral pravo na Dunaju in v Gradcu in tam tudi promoviral. Služboval med drugim v Krškem, Litiji, Novem mestu in Črnomlju in stopil v pokoj kot višji finančni svetnik v Ljubljani. Od 1892 se je sistematično pečal z ornitologijo ter dopisoval pomembnejšim evropskim in celo japonskim ornitološkimi časopisom. – SBL II, str. 440.

POPOVIČ MIRKO bibliotekar

R. 2. avg. 1957 v Kočevju, u. v prometni nesreči 3. okt. 1992 v Ljubljani. Gimnazijo je študiral v Kočevju in na univerzi v Sheffieldu v Angliji promoviral za doktorja informacijskih znanosti. Bil je docent za bibliotekarstvo na ljubljanski univerzi in do smrti (10 dni) upravnik Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. – Delo 7. okt. 1992 št. 232, str. 2 – slika. Knjižničarske novice 26. okt. 1992, št. 9–10.

PORENTA GAŠPAR slikar

R. 4. jan. 1870 v Virmašah na Gorenjskem, u. 9. avg. 1930 v Šentvidu pri Ljubljani. Kot kaplan služboval v Stopičah (1893–1904), študiral slikarstvo v Pragi in postal profesor risanja na škofijski gimnaziji v Šentvidu. – SBL II, str. 456.

POST(E)L ANDREJ šolnik in slikar

Sin slikarja in kiparja Antona. Učil se je pri očetu in izdelal oltar sv. Janeza v Dvorski vasi. Oba sta se podpisala na oltarju, sin Andrej kot učitelj in organist dobropoljski. Poslikala sta tudi stopnice pri cerkvi v Novi Štifti (1794). – SBL II, str. 457. Ivan Komelj v Zborniku za umetnostno zgodovino VIII/1970, str. 145, meni, da podatek o Andreju ne drži, češ da gre v resnici za dobropoljskega učitelja Andreja **Petelina**, ki je bil tudi kipar, ne pa za Postla, kar pa najbrž ne bo res, saj se je Andrej Petelin st. rodil šele 1780, Petelin ml. pa šele 1814 (prim. Glasnik slov. duh. društva III/1973, str. 171 oz. 131).

POST(E)L ANTON slikar in kipar

L. 1769 se je poročil v Šentrupertu na Dol. in se tam naselil. Delal je predvsem na območju Vel. Lašč in Trebnjega. L. 1770 je naredil veliki oltar za cerkev sv. Roka pri Laščah. S sinom je slikal v Novi Štifti pri Sodražici. Dr. I. Komelj ga imenuje »dolenjski Layer« (ZUZ 1970, str. 145). – SBL II, str. 457.

Blaž Potočnik

POTOČAR STANE-LAZAR generalpolkovnik, narodni heroj

R. 27. apr. 1919 v Mirni Peči. Med NOB je bil komandant Gubčeve brigade, XXXI. divizije in IX. korpusa. Po vojni končal višjo vojno akademijo, l. 1979 postal načelnik generalštaba JLA, l. 1979 proglašen za narodnega heroja. – Prim SBL 12. snopič, str. 55. Narodni heroji, list 25 – slika.

POTOČNIK ALOJZ lokalni zgodovinar

R. 17. junija 1876 v Ljubljani, u. 15. apr. 1954 prav tam. Učiteljeval med drugim v Gribljah v Beli krajini in se na pobudo Ivana Vrhovnika začel ukvarjati z zgodovino Ljubljane. Svoje izsledke je objavljaval zlasti v dnevniku Jutro. L. 1934 mu je bilo podeljeno ljubljansko meščanstvo. – SBL II, str. 457. Slov. poročevalec 18. apr. 1954, št. 91 (osmrtnica).

POTOČNIK BLAŽ pesnik, skladatelj, časnikar in homeopat

R. 31. jan. 1779 v Struževem pri Kranju, u. 20. jun. 1872 v Šentvidu nad Ljubljano. Kaplanoval 1822–26 v Šentjerneju. Znal je tudi francoško in italijansko, pisal pesmi in jim zlagal napeve (Pridi, Gorenc; Visoko vrh planin stojim), ki so ponarodele. – SBL II, str. 458.

POTOČNIK FRANC gradbenik in Prešernov častilec

R. 2. apr. 1811 v Kropi na Gorenjskem, u. 20. junija 1892 v Gorici. Po poklicu je bil gradbeni inženir in se je v Kranju seznanil s Prešernom ter mu postal prijatelj. L. 1851 je od slikarja Goldensteina odkupil Prešernov portret, ki je nastal sicer po Prešernovi smrti, a je edina avtentična pesnikova upodobitev, saj je Goldenstein Prešerna osebno poznal. Potočnik je ob pesnikovi smrti pozval slikarja Langusa, naj bi upodobil vsaj Prešerna na parah, a brez uspeha. Potočnik je služboval tudi v Litiji, kjer je bil nekaj časa celo župan in častni meščan. – SBL II, str. 461. K. Clarici: Knjiga moje mladosti, str. 93.

POTOČNIK MATKO šolnik in zgodovinar

R. 8. sept. 1872 na Koroški Beli, u. 6. jul. 1967 v Lescah. Kot profesor zgodovine je krajši čas služboval na novomeški gimnaziji (1899/1900) ter naslednje leto promoviral. V svojih spisih je obravnaval predvsem Koroško. – SBL II, str. 463.

POTOKAR CITA slikarka in ilustratorka, Levstikova nagrajenka

R. 28. nov. 1915 v Dragatušu, u. 28. nov. 1993 v Ljubljani. Študirala je v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu in bila med drugo vojno internirana v Nemčiji. Po vojni živela kot svobodna umetnica, slikala portrete, motive iz taborišč in ilustrirala knjige. Delo 29. nov. 1993 št. 277, str. 1. Rast IV/1993 str. 603 – slika.

POTOKAR JOŽE režiser in igralec

R. 15. marca 1900 v Štepanji vasi pri Ljubljani. Poučeval na novomeški gimnaziji matematiko in fiziko v letih 1925–1930, nato v Murski Soboti. V Novem mestu tudi igral in režiral. – Stalež 1928, str. 23. 225 let, priloga št. 24 – skupinska slika.

POTOKAR LOJZE gledališki in filmski igralec ter režiser

R. 3. marca 1902 v Ljubljani (brat Jožeta), u. 10. junija 1964 prav tam. Od 1926 je bil redno angažiran v ljubljanski Drami. Jeseni 1943 odšel v partizane, bil član in režiser SNG v Črnomlju, po vojni je igral

tudi v slovenskih filmih (Na svoji zemlji, Balada o trobenti in oblaku, Kecek idr.). Za naslovno vlogo v Platonovih Poslednjih dnevih Sokrata je prejel 1958 Prešernovo nagrado. – SGL, str. 535, 832. Slovenski dramski leksikon II, str. 74 – slika.

Tone Potokar

POTOKAR TONE prevajalec in publicist

R. 13. sept. 1908 v Predolah pri Grosupljem, u. 14. maja 1985 v Zagrebu, pok. v Ljubljani. Dovršil je šest razredov klasične gimnazije in prometno šolo v Beogradu ter kot železniški uradnik služboval na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji. S številnimi prevodi in članki je seznanjal narode v Jugoslaviji z njihovimi književniki. Prevajal je iz srbohrvaščine in bolgarščine v slovenščino ter iz slovenščine v srbohrvaščino. – SBL II, str. 464. Nova obzorja XII/1959, str. 89 – slika.

POVH DUŠAN filmski režiser, scenarist in montažer

R. 27. marca 1921 v Novem mestu, kjer je maturiral 1940. Od 1941 je sodeloval v NOB in bil med ustanovitelji Partizanskega lutkovnega gledališča. Po vojni je režiral kratke filme in montiral celovečerne filme. Njegovi športni filmi so prejeli domače in mednarodne nagrade. Iz novejšega časa je njegov film o 10-dnevni vojni Državno prvenstvo v streljanju. – Ko je ko 1970, str. 383. SGL, str. 540. Rast II/1991, št. 4, str. 394 – slika.

POVH JOŽKO industrialec

R. 20. marca 1897 v Mirni Peči (oče Dušana) u. 8. sept. 1983 v Ljubljani. Pred vojno ustanovil tovarno perila v Novem mestu in jo po vojni podaril državi. Sodeloval v NOB in prejel red zaslug za narod. – A. Stampohar, Iz boja novomeških tekstilcev, str. 72 – s sliko.

POVŠE FRANC kmetijski pisatelj in politik

R. 1. jan. 1845 v Kresniških Poljanah, u. 4. januarja 1916 v Ljubljani. V Ljubljani končal šest razredov gimnazije in študiral na kmetijski akademiji na Ogrskem, bil učitelj in ravnatelj kmetijske šole v Gorici, urejal Gospodarski list ter s članki in knjigami pospeševal razvoj kmetijstva pri nas. Bil je deželni in državni poslanec. – SBL II, str. 466.

POVŠE LEOPOLD pesnik

R. 15. avgusta 1915 v Žužemberku. Po maturi na novomeški gimnaziji študiral bogoslovje in kot duhovnik služboval med drugim na Polšniku, v Brusnicah in Soteski, kjer živi kot upokojeni župnik. Pesmi je objavljaval v predvojnem dijaškem listu Mentor, po vojni pa je izdal v samozaložbi zbirki Kresovi se vžigajo in Soncu nasproti. – 225 let, str. 379. TT XVII/1970 št. 46, str. 19 – slika.

POVŠE (POLŠE) MARTIN dekan, vajevec

R. 11. novembra 1833 pri Šentjuriju pod Kumom, u. 29. aprila 1896 v Ribnici kot dekan. V Ljubljani je študiral gimnazijo in bogoslovje ter bil 1859 ordiniran. Kot duhovnik je služboval med drugim v Šentlovrencu ob Temenici in zadnjih pet let v Ribnici. Bil je sošolec vajevec (S. Jenka, Fr. Erjavca, Val. Zarnika idr.) ter njihov častni član in sodeloval v 1. zvezku Vaj. – Fr. Erjavca, Zbrano delo I (1934), str. 38. Vaje, faksimile rokopisa, Spremna beseda, str. 10.

POVŠE VIKTOR akademski slikar in konservator

R. 18. junija 1933 na Podturnu pri Novem mestu. Hodil na novomeško gimnazijo, nato študiral na Akademiji likovnih umetnosti in l. 1961 diplomiral. Kot štipendist bil na podiplomskem študiju v Sovjetski zvezi in se izpopolnjeval tudi na Poljskem. Živi kot samostojni umetnik v Celju. – Dol. razgledi 10. junija 1971 št. 2, str. 23 – slika. Kdo je kdo Slovincem, str. 203.

POVŠIČ JOŽE matematik in bibliograf

R. 6. marca 1907 v Dobravi pri Škocjanu, u. 3. marca 1985 v Ljubljani. Dolgo let služboval kot profesor na Srednji tehniški šoli v Ljubljani in prejel za uspešno organizacijo vzgoje in izobraževanja Žagarjevo nagrado (1967). Izdelal je bibliografije Jurija Vege, Fr. Močnika in Fr. Hočvarja. – OMF XXX/1983 št. 2, str. 56 – s sliko. Delo 5. marca 1985 (osmrtnica).

POZNIK ALBIN pravnik in dramatik, častni občan Novega mesta

R. 30. marca 1845 v Škocjanu pri Dobrli vasi na Kor., u. 23. febr. 1915 v Novem mestu. V Gradcu je dovršil pravne študije in promoviral. Leta 1880 je odprl notarsko pisarno v Novem mestu in tam ostal do smrti. »Tu se je z vso silo lotil dela za narodni in gospodarski preporod Novega mesta, poživil Čitalnico ter odločno posegel v boj za slovensko uradovanje... [pri volitvah] z vzorno volilno organizacijo pripomogel slov. narodni listi do popolne zmage v vseh treh razredih...« (Slov. biogr. leksikon). Kot novomeški župan (1884–1889) je pospešil dograditev Narodnega doma, si močno prizadeval za lepšanje mesta in upravo cest v mestni okolici in ceste čez Gorjance, za preskrbo mesta z dobro vodo, izdatno podprl ustanovitev bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji in mestne hranilnice ter se potegoval za gradnjo dolenjskih železnic itd. (Kljub vsemu naštetemu Poznik v Novem mestu ni dobil ulice niti v zadnjem času, čeprav so bili pri zadnji izbiri novomeških ulic zelo širokogrudni kriteriji.) Poznik je izdal tudi knjigo Poklic in naloga notarja, veseloigra »Listonoša ali ljubezen je slepa« pa je ostala neuprizorjena. – SBL II, str. 468. SGL, str. 542. K. Clarici, Spomini moje mladosti, str. 240/241 – slika.

POZNIK RADIVOJ zbiralec ljudskega blaga

R. 25. febr. 1850 v Kropi na Gorenjskem, u. 19. dec. 1891 v Dunajskem Novem mestu. Kot gradbeni inženir služboval nekaj časa v Krškem. Njegovo zbirko narodnega blaga je uporabil K. Štrekelj v Slovenskih narodnih pesmih. – SBL II, str. 468. Glas 3. marca 1978 št. 31, str. 9 – slika.

POŽAR LOVRO šolnik

R. 10. avg. 1855 v Vrhpolju pri Moravčah, u. 24. jul. 1946 v Ljubljani. V Gradcu je študiral slavistiko in klas. filologijo ter promoviral. L. 1889–1891 je poučeval na novomeški gimnaziji. Napisal je Latinske vadbe za gimnazijo. – SBL II, str. 469.

PRAUNSEIS ALOJZIJ zdravnik

R. 20. marca 1866 v Sevnici, u. 3 avg. 1934 v Ljubljani. Študiral je na celjski in novomeški gimnaziji, kjer je tudi maturiral. Na Dunaju je promoviral za doktorja medicine in se posvetil zobozdravništvu. Imel je eno

najboljših zobozdravstvenih ordinacij v Ljubljani in je bil med ustanovitelji Zdravniške zbornice za Slovenijo. — SBL II, str. 475.

PREDANIČ EDO kirurg in medicinski pisatelj

R. 16. sept. 1917 v Mrzlavi vasi pri Krškem, u. januarja 1964 v prometni nesreči na poti Niš—Leskovac. Po promociji na medicinski fakulteti v Zagrebu odšel v partizane. Bil je predstojnik vojne bolnice v Skopju in je pisal strokovne članke s področja kirurgije. Umrli je tik pred izborom za izrednega profesorja na medicinski fakulteti v Skopju. Zdr V XXXIII/1964 št. 3, str. 89 — s sliko.

PREG(E)L MIHA gospodarski in kulturni delavec

R. 23. sept. 1791 v Ustjah pri Litiji, u. 19. maja 1877 v Ljubljani. Deloval je pri Kmetijski družbi in pomagal Bleiweisu pri ustanovitvi Novic, pri Kranjski hranilnici in Kranjskem muzejskem društvu. Kot Prešernov znanec je dal pobudo za postavitev Čopovega nagrobnika in obnovo Linhartovega in Vodnikovega nagrobnika. Leta 1867 mu je bilo podeljeno častno meščanstvo Ljubljane. — SBL II, str. 479.

PREGELJ MIRA slikarka

R. 13. sept. 1905 v Ljubljani, u. 25. dec. 1966 prav tam, pok. v Litiji. Maturirala na ljubljanski realki in diplomirala na umetnostni akademiji v Zagrebu. Živelna je do smrti v Litiji. Slikala je v olju, gvašu in temperi pejsaže in tihožitja ter na steklo. Razstavljala je tudi v tujini (London, Praga, Bukarešta). SBL II, str. 486. Fr. Šijanec, Sodobna slovenska likovna umetnost, str. 138.

RAST – L. V,
ŠT. 3–4 (25–26)
JULIJ 1994

REVIIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VIII

KRONIKA

KRONIKA

Dopolniti pod: februar

ZAGREB, 11. februarja – Umrli je prof. Alojz Čudovan, dolenski rojak. Rojen je bil 3. junija 1902 v Gorenji vasi pri Šmarjeti. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, nato v Škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani in zopet v Novem mestu, kjer je maturiral. Slovel je kot odličen matematik, kar si je izbral tudi za svoj poklic. Po diplomi na ljubljanski univerzi se je zaposlil na Hrvaškem, kjer je dolga leta služboval v Koprivnici. Po upokojitvi je z družino živel v Zagrebu do svoje smrti.

April – junij 1994

APRIL METLIKA, 4. aprila – Že tretjič zapored so člani domače folklorne skupine Ivan Navratil na »vuzemski« ponedeljek, kot pravijo Metličani velikonočnemu ponedeljku, na mestnem trgu obudili običaj izpred druge svetovne vojne: zaplesali so belokranjsko kolo.

ŠENTRUPERT, 5. aprila – Osnovna šola dr. Pavla Lunačka je s kulturno prireditvijo obeležila dan šole in 375 let šolstva v Šentrupertu. Prireditve so se poleg delavcev in učencev šole med drugimi udeležili dr. Matjaž Kmecl, državna sekretarka Ministrstva za šolstvo in šport mag. Tea Valenčič, direktor organizacijske enote Republiškega zavoda za šolstvo in šport Jože Škufca in predstavniki trebanjske občine. V kulturnem programu so nastopili člani šolskega pevskega zbora, igralka Mladinskega gledališča Milena Grm in glasbenik Lado Jakša. Jože Zupan, uspešni in prizadevni ravnatelj te šole, je predstavil razstavo ilustracij, podarjenih šoli. Predstavili so tudi zbornik 375 let šolstva v Šentrupertu, a knjige žal še niso natisnili.

ČRNOMELJ, 6. aprila – Tu je bil koncert učencev in učiteljev glasbenih šol iz Črnomlja in Vrhnike.

NOVO MESTO, 6. aprila – Hrvaški kulturni dom je organiziral v Mali dvorani Dolenjskega muzeja predavanje Tomislava Ladana, hrvaškega pisatelja, prevajalca in enciklopedista, o hrvaškem jeziku od Baščanske plošče do danes. Isti dan so v organizaciji tega društva odprli v galeriji Doma kulture razstavo malih plastik akademskega kiparja Josipa Poljana iz Zagreba. O avtorju in njegovem delu je spregovoril likovni kritik dr. Saša Bravar. Dvoje svojih pesmi je prebral pesnik Anton Koštre, otvoritev pa sta popestrila violinist Marijan Dovič in pianistka Tatjana Hadl.

PRELOKA (STARI TRG), 6. aprila – V rojstni vasi so pokopali Staneta Starešiniča, gledališkega igralca pri Slovenskem narodnem gledališču v Trstu. Po osnovni šoli v domači vasi se je izučil za ključavničarja. Med vojno je bil interniran, nato v partizanih. V Ljubljani je končal igralsko akademijo, nakar se je zaposlil v tržaškem gledališču, kateremu je ostal zvest do upokojitve.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 6. aprila – V tukajšnjem zdravilišču ima vsak mesec koncert Komorni zbor Otočec, ki ga vodi otoški župnik Jože Tori.

7. aprila je bil svetovni dan zdravja, ki je bil posvečen oralnemu zdravju, to je zdravju ustne votline in njenih organov.

KRONIKA
Rast 3–4/1994

7. aprila je praznoval 80-letnico Jože Penca-Dečko. Bil je pomemben aktivist OF na Dolenjskem, član Okrožnega odbora OF Novo mesto, udeleženec Kočevskega zbora in tudi po vojni dejaven pri akcijah nekdanjih aktivistov OF in borcev Gorjanskega bataljona.

APRIL. KOČEVJE, 7. aprila – V Šeškovem domu sta predstavila knjigo Škrlatni sij njen avtor France Fajdiga in urednik Dolenjske založbe iz Novega mesta Franci Šali. Roman, ki prikazuje razmere na Kočevskem pred drugo svetovno vojno, izselitev Kočevarjev in vojni čas, je izšel pri omenjeni založbi v zbirki Utva.

NOVO MESTO, 7. aprila – V počastitev mednarodnega dneva zdravja in 100-letnice novomeške bolnišnice so v jedilnici Splošne bolnišnice odprli razstavo akademskega slikarja Mihe Maleša. Umetnika in njegovo delo je predstavila njegova hčerka Travica Maleš-Grešak. Direktor bolnišnice dr. Tone Starc pa je v nagovoru spregovoril o svetovnem dnevu zdravja.

NOVO MESTO, 7. aprila – Tu so odprli enoto Krekove banke, otvoritev je opravil državni sekretar za promet in zveze Marjan Dvornik z direktorico te enote Marto Kerševan, blagoslovil pa novomeški prošt Jožef Lap.

ŽABJAK (NOVO MESTO), 7. aprila – V tukajšnjem romskem naselju je bila osrednja proslava v počastitev 8. aprila, svetovnega dneva Romov.

CEROVI LOG, 8. aprila – Tukajšnji kamnolom je bil prizorišče umetniške akcije Trije zadnji problemi telesa v inscenaciji Matjaža Bergerja in v izvedbi Oddelka za spektakelske umetnosti Novo mesto 1917, slovenske državne padalske reprezentance, slovenskih gimnastov, novomeških planincev, plesalk PTL in metalca diska. Bergerjeva sodelavca sta še Borut Simič kot arhitekt naravnega amfiteatra in Vesna Hrovat kot floristka in oblikovalka kostumov.

KRŠKO, 8. aprila – V prostorih Valvasorjeve knjižnice so odprli razstavo 38 reliefov v lesu po orisih in opisih Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske. Delo avtorja Draga Koširja iz Sodražice je predstavil Peter Svetik, tajnik republiške komisije za obeležitev Valvasorjevih obletnic.

NOVO MESTO, 8. aprila – V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo del Marije Mojce Pungerčar.

NOVO MESTO, 8. aprila – Poslanka državnega zbora dr. Vida Čadonič-Špelič je organizirala srečanje pod naslovom Z veseljem biti ženska, na katerega je povabila državnega sekretarja za družino dr. Draga Čeparja.

NOVO MESTO, 8. in 9. aprila – V Domu kulture so se obakrat predstavili člani folklornega društva Kres na večeru ljudskih plesov in pesmi.

NOVA ŠTIFTA, 9. aprila – V tukajšnji cerkvi je bil koncert mešanega pevskega zbora Pomlad iz Novega mesta. Gostja večera je bila pesnica Vesna Bučar.

NOVO MESTO, 11. aprila – Otvoritveni koncert mednarodne glasbene prireditve Slovenski glasbeni dnevi je bil v kapiteljski cerkvi. Nastopili so sopranistka Olga Gracej, trobentač Stanko Arnold in organist Maks Strmčnik. Zbrane je pozdravil novomeški župan Franci Koncilija, nato pa je o ciljih nove kulturne politike spregovoril minister za kulturo Sergij Pelhan. Med gosti je bil tudi predsednik državnega sveta dr. Ivan Kristan.

NOVO MESTO – Francoski koncern Renault, ki je večinski lastnik novomeškega Revoza, je tudi v lanskem letu posloval pozitivno, kljub temu da so lani prodali 250.000 vozil manj kot leta 1992.

KRONIKA
Rast 3–4/1994

KOSTANJEVICA NA KRKI, 15. aprila – V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo fotografij ljubljanske fotografinje Barbare Vider, ki jo že vrsto let privlači arhitektura cistercijanskega samostana. Razstavo je odprl dipl. inž. Marijan Smerke. Po otvoritvi je Slovensko ljudsko gledališče iz Celja izvedlo dramo Damirja Zlatarja Freya Kri in košute.

APRIL NOVO MESTO, 15. aprila – V okviru praznovanj ob 80-letnici Planinskega društva Novo mesto so v prostorih Zavarovalnice Tilia odprli razstavo o tem jubileju. Poudarek je bil na Gorjancih oziroma studentu Gospodična. Predsednik Planinskega društva Novo mesto je Jože Perše.

Ob tej priložnosti je izšla knjižica Gospodična – od bajke do današnjih dni, ki jo je napisal in zanjo zbral slikovno in dokumentarno gradivo Andrej Hudoklin iz ZVNKD Novo mesto, izdali pa Zeleni Novega mesta.

NOVO MESTO, 15. aprila – Zveza kulturnih organizacij je priredila v Domu kulture revijo otroških in mladinskih pevskih zborov pod naslovom S pesmijo v pomlad. Nastopilo je devet zborov iz osnovnih šol Grm, Bršljin, Šentjernej in Vavta vas.

OTOČEC, 15. aprila – V okviru kulturnih večerov, ki jih v otoškem gradu pripravljata Sivka iz Ljubljane in Hotel Grad Otočec, je nastopila Damjana Golavšek, naslednji dan pa je bil gost večera igralec Boris Kralj, s katerim se je pogovarjal Črt Kanoni ob spremljavi citer.

ARTIČE, 16. aprila – S koncertom v Prosvetnem domu so proslavili kar štiri obletnice organiziranega petja v tej krajevni skupnosti, in sicer: 70-letnico prvega pevskega zbora, 30-letnico sedanjega moškega in 10-letnico mešanega pevskega zbora ter 5-letnico dekleške pevske skupine. Nastopili so domači mešani pevski zbor, dekleška skupina in gostujoči mešani pevski zbor iz Črne na Koroškem.

KRŠKO, 16. aprila – V Kulturnem domu je bilo 15. tekmovanje prve težavnostne stopnje za slovenske pihalne orkestre. Nastopili so godbeniki iz Ljubljane, Raven, Logatca, Senovega in Cerknice. Zlati plaketi sta prejela ravenski in senovski orkester.

NOVO MESTO, 16. aprila – V Domu kulture je nastopil mešani pevski zbor Krka, gosta večera sta bila violinistka Petra Gačnik in harmonikar Brane Rožman. Zbor, ki združuje 46 pevcev, vodi Sonja Čibej. Ta mesec je praznoval 23-letnico in je pravi pojoči ambasador tovarne zdravil Krka. Vodili so ga: Janez Žnidar, Radovan Gobec, Miro Kokol, Franci Može, Jožica Bradač; korepetitorke pa so bile: Vida Zorko, Jožica Kravcar in Viviana Gazvoda.

Mešani pevski zbor Krka ob svoji 23-letnici na koncertu v Domu kulture; foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 3–4/1994

MURSKA SOBOTA, 16. aprila – V tukajšnji galeriji so odprli 4. medregionalno razstavo sodobne slovenske likovne umetnosti, na kateri se je predstavilo osem slikarjev iz osmih regij. Dolenjske ustvarjalce je zastopal slikar Jože Marinč. Prejšnja medregionalna razstava je bila lani decembra v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

APRIL LJUBLJANA – V novem krilu Narodne galerije so odprli razstavo stških rokopisov. Gre za dragocene srednjeveške rokopise iz 12. stoletja, ki so zvečine nastali v cistercijanskem samostanu v Stični. To so najstarejši pergamentni kodeksi, ki so nastali na naših tleh. Napisali jih sicer niso naši menihi, pač pa skriptorji iz severnih dežel, ki so prišli v našo opatijo na povabilo opata Folklanda.

OTOČEC, 16. aprila – Pod pokroviteljstvom tovarne zdravil Krka se je tu sestala endokrinološka sekcija Slovenskega zdravniškega društva, ki jo vodi prim. dr. Miha Koselj. Govorili so o različnih načinih zdravljenja sladkorne bolezni, si ogledali farmacevtsko razstavo in se seznanili z diabetološkim disperzjem v Novem mestu.

SEVNICA, 16. aprila – Slovensko prosvetno društvo Dobrač iz zamejske Brnice je v Kulturnem domu GD Sevnica nastopilo z uprizoritvijo komedije Frana Milčinskega Butalci.

LJUBLJANA, 19. aprila – V počastitev 50-letnice Partizanskega pevskega zbora, ki je bil ustanovljen na ta dan pred pol stoletja v belokranjski vasi Planina, je bil v veliki dvorani Cankarjevega doma slavnostni koncert.

ČRNOMELJ, 20. aprila – V Kulturnem domu je bila revija glasbenih šol iz Brežic, Črnomlja, Krškega, Novega mesta, Sevnice in Trebnjega.

NOVO MESTO, 21. aprila – Kulturno-umetniško društvo Krka je v galeriji Dolenjskega muzeja pregledalo rezultate lanskega dela. Za uvod je nastopila študentka solo petja Irena Yebuah, spremljal jo je prof. V. Mlinarič. Poročilo o lanskem delu društva, ki ga je podal predsednik dipl. inž. Janez Bernik, je pokazalo resnično bogato in razvejeno kulturno dejavnost. Galerija Krka je lani priredila enaist in letos tri umetniške razstave, v ljubljanskem razstavišču pa sedem. Uspešno je bilo že 13. Krkino srečanje slovenskih slikarjev. Krkin gledališki klub je imel v gosteh osem znanih umetnikov. Odmeven je bil 16. dolenjski knjižni sejem. Mešani pevski zbor Krka je pravi »potujoči ambasador Krke« s svojimi uspešnimi nastopi. Mariji Žveglič, ki je več kot deset let uspešno vodila društvo, so kot prvi podelili Krkin prstan kulture kot posebno priznanje najza služnejšim članom.

PLETERJE, 21. aprila – V okviru družabnih srečanj, ki jih pod naslovom Večeri v gradu Otočec prirejata Sivka iz Ljubljane in Hotel Grad Otočec, je bil v stari gotski cerkvi kartuzije Pleterje razgovor o kartuzijanih. Gost dr. Miloša Ribařja je bil pleterski prior Janez M. Hollenstein.

POSTOJNA, 21. aprila – Na zaključni prireditvi so predstavili dvanajst najboljših projektih nalog slovenskih osnovnih šol pod naslovom Turizmu pomaga lastna glava. Med temi sta bili tudi osnovni šoli iz Fare (Kostelsko) in z Bizeljskega. V tekmovanju je sodelovalo 60 osnovnih šol.

KOČEVJE, 22. aprila – V Šeškovem domu so učenci četrtilih razredov obeh osnovnih šol predstavili projektno delo Zgodovina Kočevske.

OTOČEC, 22. aprila – Tu so se zbrali predstavniki Združenja za pospeševanje prijateljstva in sodelovanja med Italijo in Slovenijo iz province Brescia v pokrajini Lombardija, ki jo je vodil podpredsednik tega združenja prof. Andrea Cavalli. To je bilo že tretje srečanje v drugem letu delovanja; zberejo se dvakrat letno, in to aprila na Otočcu in septembra v Brescii. Drugi dan srečanja je bil navzoč tudi predsednik te province inž. Costanzo Valli. S slovenske strani so člani iz Ljubljane in Novega mesta, med njimi tudi Krka Zdravilišča.

APRIL ČRNOMELJ, 23. aprila – Zveza kulturnih organizacij Črnomelj je ob jurjevem v mladinskem kulturnem klubu pripravila koncert slovenske ljudske glasbe v izvedbi Prifarskih muzikantov iz Kostela, naslednji dan pa v gasilskem domu na Vinici revijo odraslih pevskih zborov Bele krajine. Nastopili so mešani pevski zbor Črnomelj, oktet Vitis iz Metlike, moški zbor Črnomelj, Beltov moški zbor, lovski pevski zbor Bele krajine, moški zbor črnomaljske župnije in tamburaška skupina iz Vinice.

Na osnovni šoli Mirana Jarca so letos že tretjič pred jurjevem pripravili dan belokranjske kulturne dediščine. Lotili so se pisanic, pletenja, napravili Zeleznega Jurija, pripravili nekaj belokranjskih jedi, vezli, kvačkali, plesali ljudske plesce, izdelali gudala (lončeni bas), svitke, nakit, se spoznali z nekdanjimi oblačili in vse razstavili svojim staršem.

KOČEVJE, 23. aprila – Na tekmovanju v matematiki za najboljše srednješolce iz vse Slovenije se je iz naše regije najbolje odrezal Primož Moravec iz novomeške gimnazije, ki je med četrtošolci dosegel drugo nagrado. Izbran je bil v slovensko ekipo, ki bo julija nastopila na mednarodni matematični olimpiadi v Hongkongu.

NOVO MESTO, 23. aprila – Na ta dan pred 40 leti je okrajni ljudski odbor Novo mesto izdal odločbo o ustanovitvi podjetja Farmaceutski laboratorij Krka, ki je kasneje prerasel v veliko tovarno zdravil. Ob tem jubileju je predsednik vlade dr. Janez Drnovšek slovesno predal namenu posodobljeno fermentacijsko proizvodnjo in razvojno-kontrolne laboratorije. To je največja Krkina naložba v zadnjih letih in največja letošnja investicija v Sloveniji, vredna 27 milijonov DEM. Krka tako postaja ena najpomembnejših proizvajalcev antibiotikov na svetu. Tovarna je lani zelo uspešno poslovala, tri četrte proizvodnje zdravil, kemijskih surovin, kozmetike in zdraviliških zmogljivosti je prodala na tujih trgih. Za letos pa načrtuje prodajo v višini 450 milijonov DEM.

NOVO MESTO, 23. aprila – V konferenčni dvorani hotela Metropol se je predsednik vlade dr. Janez Drnovšek sestal z dolenjskimi in belokranjskimi direktorji. Beseda je tekla o ekonomskem stanju v Sloveniji.

NOVO MESTO, 23. aprila – V osnovni šoli Grm je bilo srečanje mladih likovnikov iz osnovnih šol novomeške občine.

NOVO MESTO, 23. aprila – Mladi slikarji iz 19 osnovnih šol Dolenjske in Bele krajine, med njimi so bili trije iz begunske šole, so risali po novomeških ulicah. Pobudnik že drugega takšnega srečanja je bila Ljubljanska banka – Dolenjska banka. Svoja dela so razstavili v avli grmske osnovne šole.

Učenci osnovne šole Center so se skupaj z učitelji lotili doslej največje projektne naloge pod naslovom Knjiga skozi čas. Štiri mesece so zbirali, zapisovali, raziskovali in ustvarjali ter nato vse, kar so pripravili, pokazali na razstavi.

SEVNICA, 23. aprila – Ob 60-letnici domačega čebelarškega društva so v osnovni šoli Sava Kladnika pripravili 17. srečanje in tekmovanje mladih čebelarjev Slovenije. V kulturnem programu so sodelovali Delavska pihalna godba pri GD Sevnica, oktet Jurij Dalmatin iz Sevnice, učenci tukajšnje šole in glasbene šole, citrar Peter Ašič in drugi.

TRBOVLJE, 23. aprila – Na reviji folklornih skupin Posavja, Dolenjske in Zasavja, ki sta jo organizirala Zveza kulturnih organizacij Trbovlje in Združenje folklornih skupin teh treh regij, so nastopili plesalci KUD Oton Župancič iz Artič, Svoboda iz Trbovelj, Duplo iz Pišec, DKD Svoboda iz Senovega, Vidovo iz Šentvida pri Stični, Javorje iz Šmartnega pri Litiji in skupina iz Račne pri Grospljem.

APRIL SROMLJE, 24. aprila – Tu je bila proslava ob 50-letnici ustanovitve Kozjanskega odreda. Slavnostni govornik je bil predsednik državnega sveta dr. Ivan Kristan. V kulturnem programu so nastopili učenci osnovne šole Artiče, sromeljski pevci in orkester Videm iz Krškega.

CERKLJE OB KRKI, 25. aprila – V galeriji vojašnice so odprli razstavo del akademske slikarke Martine Koritnik-Fajt iz Krškega. Njeno likovno delovanje je predstavila Ida Tomše, kustodinja kostanjeviške galerije. Razstavo je odprl Lado Smrekar, ravnatelj Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki.

STIČNA, 25. aprila – V prostorih Slovenskega verskega muzeja v tukajšnjem cistercijskem samostanu so odprli razstavo fotografij p. Branka Petauerja pod naslovom Stična skozi leto in dan.

METLIKA, 26. aprila – Na predvečer dneva upora proti okupatorju in pred praznikom dela je ljudska knjižnica pripravila v Ganglovem razstavišču v metliškem gradu koncert, na katerem so nastopili Vladimir Horvat z mandolino in ustno harmoniko, Branislava Prinčič s harfo in Igor Saje s kitaro ter učenke osnovne šole z recitacijami. Nagovor je imel predsednik občinske skupščine Branko Matekovič.

NOVO MESTO, 26. aprila – Minister za notranje zadeve Ivo Bizjak je položil temeljni kamen nove policijske postaje, ki je največja investicija notranjega ministrstva v Sloveniji. Celotna investicija z nakupom znaša 21 milijonov mark.

SEVNICA, 29. aprila – Zveza kulturnih organizacij Sevnica je pripravila v Lutrovski kleti na sevniškem gradu umetniški večer v počastitev 27. aprila in 1. maja. Nastopila sta pesnik in igralec Tone Kuntner in mešani pevski zbor Jutranjka.

GROSUPLJE – Založba Mondena iz Grosupljega je v novozasnovani zbirki poezije Arion izdala pesniško zbirko Gorana Gluvića Zadnji poletni ples. Urednik zbirke je Ivan Ferbežar, spremno besedo je napisal Milan Vincetič, knjiga je ilustriрана.

KRŠKO – Konec aprila je izšla prva številka nove revije za mlade pesnike Pesniška tribuna. Na osnovni šoli Raka jo je predstavil Silvo Mavsar.

MAJ DEBENEC (MIRNA), 1. maja – Območna organizacija Zveze svobodnih sindikatov za Dolenjsko je tu pripravila prvomajsko srečanje dolenjskih delavcev. Pozdravni govor je imel predsednik državnega sveta dr. Ivan Kristan. Srečanje se je pričelo s koncertom trebanjskega pihalnega orkestra.

JAVOROVICA (ŠENTJERNEJ), 1. maja – Tradicionalno srečanje delavcev, nekdanjih borcev in mladine je bilo posvečeno 27. aprilu, 1. maju in prazniku krajevnih skupnosti Šentjerneje. V spomin na dogodke pred 50 leti pa je bila to že druga počastitev. Govorila sta Mihael Recelj, predsednik krajevnih skupnosti, in Franci Koncilija, novomeški župan. Za kulturni del so poskrbeli pevci gasilskega društva iz Šmihela, godbeniki iz Šentjerneja in recitatorka iz šentjernejske osnovne šole.

NOVO MESTO, 4. maja – Hrvaški kulturni dom iz Novega mesta je v okviru svoje tradicionalne tribune organiziral v mali dvorani Dolenjskega muzeja predavanje dr. Mirka Valentića, direktorja Inštituta za novejšo zgodovino v Zagrebu, o stoletni hrvaško-turški vojni od bitke na Krbavskem polju do bitke pri Sisku.

KRONIKA
Rast 3–4/1994

ČATEŽ OB SAVI, 5. maja – V Petrolovem motelu so podelili nagrade za najboljše likovne izdelke, ki so jih poslali učenci iz več kot dvesto osnovnih šol po

MAJ Sloveniji za akcijo Otroci odraslim. Natečaj so že četrtrič razpisali: Petrol trgovina, Zavod za šolstvo in šport ter Mednarodni likovni center iz Ljubljane. Strokovna komisija je nagradila deset šol, med katerimi je na prvo mesto uvrstila OŠ Dragotina Ketteja iz Novega mesta. Tudi med petindvajsetimi nagrajenimi avtorji je prvo mesto pripadlo učencu te šole, in sicer Samirju Kahteranu. Njegova mentorica je Darja Galič.

BREŽICE, 6. maja – Glasbena šola Brežice je priredila v Posavskem muzeju koncert treh harmonikarjev. Predstavili so se: Rihard Zadravec, dijak 2. razreda, Uroš Vučajnk, 5. razred, lanskoletni državni prvak, zmagovalec mednarodnega tekmovanja v Pulju in Camalu (Italiji), ter Daniel Ivša, dijak 4. razreda, ki istočasno študira na Visoki šoli za glasbo v Gradcu.

FARA, 6. maja – V prostorih ljubljanske banke so odprli razstavo Slike iz narave avtorja Janeza Konečnika iz Kočevja.

KOČEVJE, 6. maja – V Muzeju Kočevje v Šeškovem domu se je na večeru kočevskih pesmi predstavila kulturna skupina kočevskih Nemcev iz Celovca. To je bila zaključna prireditve ob koncu razstave Kočevska – izgubljena dediščina kočevskih Nemcev.

VAVTA VAS, 6. maja – Na osnovni šoli je bilo 17. občinsko in 12. regijsko srečanje mladih tehnikov Dolenjske in Posavja pod geslom Raziskujmo – ustvarjajmo – tekmuјmo!

NOVO MESTO, 7. maja – V knjižnici frančiškanskega samostana so odprli razstavo del slikarja Norberta Krištofa Grčarja, ki ga je predstavila Stanislava Pokorna-Grčar. V kulturnem programu je nastopil trio violončel iz novomeške glasbene šole.

Norbert Grčar se je rodil leta 1956 v Krakovu na Poljskem kot zdovski Slovenec. Od lani je slovenski državljan. Po letu 1968 je razstavljal v Avstriji, Italiji, na Poljskem in pri nas.

Slikar Norbert Krištof Grčar; foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 3–4/1994

NOVO MESTO, 7. maja – V Domu kulture je bila občinska revija pevskih zborov. Ker je v občini več zborov je organizator, Zveza kulturnih organizacij Novo mesto, razdelilo revijo na dva dela. Ta večer so nastopili štirje mešani pevski zbori: Društva upokojencev Novo mesto, Krka, Revoz in Pomlad iz Novega mesta, ženski komorni zbor Lastovice iz Novega mesta ter Šentjernejski oktet.

14. maja pa se je predstavilo občinstvu še osem zborov, in sicer: moški pevski zbori z Ruperčvrha, Dušan Jereb iz Novega mesta, šmihelski, komorni zbor iz

MAJ Otočca, novomeški oktet Adoramus, Dolenjski oktet in mešana pevska zbor GIP Pionir in Ajda iz Orehovice.

Na medobčinsko revijo v Šentvidu so bili izbrani: mešana pevska zbor Pomlad, ki ga vodi Jožica Prus, in Revoz pod vodstvom Cvetke Hribar ter komorni zbor Otočec z dirigentom Jožetom Torijem.

KAPELE, 7. maja – V župnijski cerkvi so se predstavile odrasle pevske skupine občine Brežice na letošnji občinski reviji, in sicer: oktet Orlica iz Pišec; moški zbori: Društva upokojencev Brežice, Slavček iz Velike Doline, Lovski pevski zbor Globoko, Planina iz Cerkelj ob Krki in domači iz Kapel; mešani pevski zbori: Franc Bogovič iz Dobove, Oton Župančič iz Artič, Vina Brežice in iz KUD Brežice; ter edini ženski zbor iz KUD Brežice.

KRŠKO, 7. maja – V Kulturnem domu se je predstavilo Slovensko ljudsko gledališče iz Celja z Linhartovo komedijo Ta veseli dan ali Matiček se ženi.

OTOČEC, 7. maja – Domača dramska skupina pri Kulturnem društvu je pripravila letošnjo gledališko predstavo. V režiji Franca Ivnika in Jožeta Torija so nastopili s komedijo Vojmila Ramadana Kadar se ženski jezik ne suče.

SEVNICA, 7. maja – Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je organizirala v Kulturnem domu GD Sevnica občinsko pevsko revijo. Nastopili so vokalni skupini Svoboda iz Krmelja in Corona iz Boštanja, mešani pevski zbori Lisca, Jutranjka in Primož Trubar iz Loke ter oktet Jurij Dalmatin iz Sevnice.

DOBOVA, 8. maja – Tu je bil cilj teka ultramaratonca Dušana Mravljeta, ki je v 12 dneh pretekel več kot 1.100 km ob mejah Slovenije. Startal je 27. aprila v Dobovi.

NOVO MESTO, 9. maja – V razstavišču Službe družbenega knjigovodstva so v sodelovanju z Belokranjskim muzejem odprli razstavo del Janeza Filaka, ki je v sodelovanju z oblikovalcem Oskarjem Kogojem ustvaril zbirko izdelkov in postal lastnik prve pokrajinske družinske blagovne znamke v Sloveniji. Na otvoritvi je govoril dr. Janez Bogataj. Večer je popestrila otroška skupina folklornega društva Kres pod vodstvom Majde Nemanič.

Nastop gostje 17. dolenjskega knjižnega sejma Svetlane Makarovič; foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 3–4/1994

NOVO MESTO, 9. maja – V upravni stavbi tovarne zdravil Krka so odprli 17. dolenjski knjižni sejem, ki so ga pripravili Knjigarna Mladinska knjiga iz Novega mesta, KUD Krka in Knjižnica Mirana Jarca. Sejem, ki je trajal do 13. maja, je poleg razstave slovenske knjižne bere od lanskega do letošnjega maja spremljalo več drugih prireditev.

MAJ Prvi večer je bila gostja slovenska pesnica in pripovednica Svetlana Makarovič. 11. maja je bila okrogla miza o slovenščini v javni rabi, ki sta jo vodila ravnatelj Knjižnice Miarna Jarca prof. Janez Mežan in prof. Natalija Petakovič z novo-meške gimnazije. Kot gostje so spregovorili dr. Janez Dular, France Novak, dr. Aleš Debeljak in prof. Ivan Gregorčič. 13. maja pa so se predstavili mladi literati iz novomeških osnovnih šol. V počastitev 100-letnice izida slovensko-nemškega slovarja jezikoslovca Maksa Pleteršnika je Knjižnica Mirana Jarca pripravila spremljajočo knjižno in slikovno razstavo.

NOVA GORICA, 11. maja – V prostorih knjižnice Franceta Bevka so se s slovesno otvoritvijo začeli Škrabčevi dnevi v počastitev 150-letnice rojstva jezikoslovca Antona Škrabca p. Stanislava. Rojen je bil v Hrovači pri Ribnici, kot frančiškan in profesor je poučeval na novomeški gimnaziji. Velik del življenja je preživel v frančiškanskem samostanu v Kostanjevici na Krasu. Ta samostan je tudi organizator Škrabčevih dni, ko so od 11. do 13. maja pripravili več kulturnih prireditev in znanstveno srečanje o Škrabčevem delu.

ŠMARJEŠKE TOPLICE – V avli Zdravilišča so odprli likovno razstavo novo-meške slikarke Danje Bajc.

NOVO MESTO, 12. maja – Pri slonu so odprli razstavo del novomeškega slikarja Milorada Durana.

NOVO MESTO, 12. maja – Na javni tribuni sta partizanski general Lado Kocjan in Ivo Bajt, predsednik skupnosti Gubčeve brigade govorila o ofenzivnem delovanju enot VII. korpusa, ki je bil sestavni del podpore zaveznikom pred začetkom druge fronte.

Podobna okrogla miza je bila tudi v Žužemberku, v Mirni Peči pa jo bodo pripravili septembra.

METLIKA, 13. maja – V Kulturnem domu je bila 8. revija otroških in mladinskih pevskih zborov. Predstavilo se je devet zborov.

NOVO MESTO, 13. maja – Dolenjska in Bela krajina vabita je bil naslov prve takšne turistične borze na Slovenskem, ki so jo pripravili turistični delavci pod vodstvom Dolenjske turistične zveze ob koncu tedna v športni dvorani.

NOVO MESTO, 13. maja – Občinska Zveza prijateljev mladine je v Domu kulture za 250 učencev novomeških osnovnih šol pripravila slovesnost ob podelitvi Župančičevih bralnih značk. Mladim je o pomenu lepe knjige govorila Slavka Kristan, predsednica odbora za bralno značko. Nato pa so prisluhnili Zvonetu Šerugi, svetovnemu popotniku.

RAZBORE (TRŠKA GORA), 13. maja – V malem zaselku je organiziral Toni Vovko, lastnik založbe Erro, kulturni piknik. Predstavili so dve novi knjigi te založbe, in sicer zbirko štirih otroških pripovedi Kadar mamice ni doma Marjete Dajčman z ilustracijami Tonija Vovka in pesniški prvenec Smiljana Trobiša V modro. Zbirko sta uredila Nataša Petrov in Janez Kolenc, ki je napisal spremno besedo, ulustriral pa Toni Vovko.

Predstavitve knjig, pogovor z avtorjema, razstava Vovkovih slik in ilustracij, nastop okteta Adoramus in plesalke sodobnega izraznega plesa Jasne Knez iz Ljubljane je kulturno polno izzvenelo v okolju Vovkove domačije.

MAJ ZAGREB, 14. maja – Tu je bil storjen prvi korak k turistični promociji Bele krajine s predavanjem dr. Julija Nemaniča v kulturnoprosvetnem društvu zagrebških Slovencev Slovenski dom. Tema je bila Bela krajina in belokranjska vina.

BREŽICE, 19. maja – Posavski muzej je odprl razstavo najnovejših slik slovanskega slikarja, ilustratorja in grafika Jožeta Ciuhe. Otvoritev sta popestrila violinist Josip Klima in pianist Stjepan Mihalinec.

LJUBLJANA, 19. maja – Na ljubljanskih Žalah so pokopali generala Draga Ožbolta. Rojen je bil leta 1931 v Belici pri Osilnici.

OTOČEC, 19. maja – Društvo pedagoških delavcev Dolenjske, Pedagoška fakulteta in Republiški zavod za zaposlovanje so organizirali v Garni hotelu mednarodni posvet z naslovom Nadarjeni – stanje, problematika, razvojne možnosti, ki je potekal do 21. maja.

OTOČEC, 19. maja – Tu je bil 6. seminar o poslovnem napovedovanju in učinkovitem odločanju v zaostrenih gospodarskih razmerah, ki sta ga organizirala Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine ter Združenje menedžerjev Slovenije. Organizatorjem je uspelo pritegniti celo vrsto najuglednejših predavateljev: dr. France Bernik, dr. France Černe, dr. France Novak, dr. Štefan Ivanjko, dr. Hubert Požarnik, dr. Jože Mencinger, dr. Julij Nemanič, Lidija Gabrijelčič, dr. Janez Bogataj, dr. Jože Goričar, dr. Tatjana Gazvoda, Mitja Rotovnik, ter minister dr. Davorin Kračun in predstavnik Slovenije pri ekonomski uniji v Bruslju dr. Lojze Sočan.

S predstavitve Blažičeve knjige Videnja. Levo: ravnatelj Knjižnice Mirana Jarca Janez Mežan, Igor Škamperle, Viktor Blažič, foto: Milan Markelj

NOVO MESTO, 19. maja – V Knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitve knjige esejev publicista Viktorja Blažiča z naslovom Videnja. Razgovor z avtorjem je vodil Igor Škamperle.

BREŽICE, 20. maja – V Galeriji Meke so postavili na ogled razstavo del akademskega slikarja Veljka Tomana, po rodu Splitčana, zdaj pa živi v Rakitni pri Preserju. Za popestritev pri otvoritvi je poskrbel mešani pevski zbor Viva iz Brežic, ki ga vodi prof. Simona Rožman.

METLIKA, 20. maja – Tu se je pričela tradicionalna, že 12. po vrsti, turistično-gostinska prireditev Vinska vigred v Beli krajini, ki je trajala do 22. maja. Poleg pokušnje najboljših belokranjskih vin in jedi so obiskovalci lahko videli na treh trgih starega mesta pester kulturni in zabavni program. Predstavili so se pevski zbori, folklorne skupine, pihalni orkestri in narodni ansambli. V Ganglovem razstavišču so odprli razstavo ob 80-letnici prihoda prvega vlaka v Metliko.

MAJ NOVO MESTO, 20. maja – V prostorih Dolenjskega muzeja so slovesno odprli 3. bienale slovenske grafike Otočec – Novo mesto 1994, ki je ta čas nedvomno največja likovna prireditev v državi, z vrsto razstav in drugih kulturnih prireditev pa pomeni veliko obogatitev dolenjske metropole, ki z bienalom postaja eno od slovenskih kulturnih središč.

Otvoritvene slovesnosti so se začele že 19. maja zvečer, ko je v Domu kulture v sklopu Novomeških poletnih večerov nastopila svetovno priznana pianistka Dubravka Tomšič-Srebotnjak.

20. maja so obiskovalci najprej prisluhnili pihalnemu orkestru Krkinih Zdravilišč, nato pa je sledila otvoritev spremljajočih razstav Rembrandtovih in Picassovih grafik, ki sta ju odprla direktor Dolenjskega muzeja Bojan Božič in direktor Albertine z Dunaja dr. Konrad Oberhuber, ki je ob predsedniku Bienala Branku Suhyju zaslužen, da je Novo mesto dobilo na ogled umetnine teh svetovnih slikovnih mojstrov. Od kakih 500 Picassovih grafičnih listov, ki jih hranijo v Bremnu, so za razstavo izbrali 25 del. Iz dunajske Albertine pa so dobili pet Rembrandtovih grafik, ki so prvič razstavljene v Sloveniji.

Po nastopu kvinteta trobil iz Novega mesta je sledila slovesna otvoritev Bienala. Pozdravne govore sta izrekla predsednik organizacijskega odbora Boris Dular in predsednik Izvršnega sveta Skupščine občine Novo mesto Boštjan Kovačič.

Častni gostje 3. bienala slovenske grafike; foto: Milan Markelj

Otvoritveni govor je imel častni pokrovitelj Bienala predsednik Republike Slovenije Milan Kučan. Na razstavi, ki bo trajala do 15. septembra, so predstavili novejšje grafike 43 slovenskih likovnih umetnikov. Na razpis je poslalo svoja dela 75 avtorjev.

V spodnjih prostorih Dolenjske galerije je razstava risb profesorjev ljubljanske likovne akademije kot prikaz osnov, iz katerih grafika pravzaprav izvira.

Po tradiciji so postavili še dve osebni razstavi. V galerijskem prostoru Doma kulture razstavljata lanska dobitnika Velike nagrade Otočec in nagrade Novega mesta Marija Starič-Jenko in Ivan Mršnik.

In še podelitev nagrad. Prvikrat je bil podeljen evropski grand prix za grafiko, ki je po soglasnem mnenju mednarodne žirije pripadel španskemu umetniku Antoniju Tapiësu. Minister za kulturo Sergij Pelhan je podelil nagrade udeležencem 3. bienala, in sicer je grand prix Otočec pripadel Bogdanu Borčiču, nagrade Novega mesta pa Andreju Jemcu, Marku Andlovicu, Maji Ravnik, Bojanu Kovačiču in Dušanu Podgorniku.

NOVO MESTO, 20. maja – V hotelu Metropol so odprli nov sodobno opremljen Krkin izobraževalni center. Otvoritve se je udeležil tudi minister za šolstvo in šport dr. Slavko Gaber.

KRONIKA
Rast 3–4/1994

SEVNICA, 21. maja – V Lutrovski kleti pod sevniškim gradom je imel jubilejni koncert oktet Jurij Dalmatin iz Sevnice ob svoji 30-letnici. Poleg številnih čestitk velja omeniti zahvalo pevcev prof. Egonu Kuneju iz Celja, ki je v sedemnajstih letih mentorstva in vaj pripomogel k taki kvaliteti tega okteta. Njegovo delo uspešno nadaljuje kot umetniški vodja in pevec prof. Emil Lenarčič.

Koncert skladatelja Jakoba Frančiška Zupana v kapiteljski cerkvi; foto: Milan Markelj

NOVO MESTO, 22. maja – Pod mogočnimi oboki prezbiterija kapiteljske cerkve je zadonela več kot dve stoletji stara glasba našega velikega baročnega skladatelja Jakoba Frančiška Zupana. Koncert njegovih arij in maš so pod dirigentsko palico Simona Robinsona izvedli vokalni solisti sopranistka Olga Gracelj, altistka Sabira Hajdarevič, tenorist Andrej Debevec in basist Juan Vasle ob spremljavi komornega orkestra Musica antiqua Labacensis, organista Milka Bizjaka in mešanega pevskega zbora Cantemus iz Kamnika.

Zaradi nezainteresiranosti in nemarnosti državnih glasbenih ustanov se je izgubil velik del Zupanovega opusa, v zadnjih letih pa so jih znova odkrili v arhivih po Sloveniji in Hrvaški. Najpomembnejše nahajališče Zupanovih del sta prav arhiva kapiteljske in frančiškanske cerkve, kamor je Zupanove skladbe zanesel v 18. stoletju nek Jožef Zupan. S skupnimi močmi občin Novo mesto in Kamnik (tam je Zupan živel in umrl), TV Slovenije, založbe Edition Bizjak, podpornikov in vseh lastnikov Zupanove glasbene zapuščine je bila oteta pozabi dragocena glasbena dediščina.

DOLENJSKE TOPLICE, 24. maja – Knjigarna Mladinska knjiga iz Novega mesta je v sodelovanju z Zdraviliščem in tukajšnjo osnovno šolo priredila že tradicionalni 12. topliški sejem od 24. do 27. maja. Gostja je bila pisateljica Ela Peroci, ki je v šoli podelila bralne značke. Na literarnem večeru so nastopili Marjanca Kočevar, Milan Markelj in Miro Gutman ter učenci s svojimi literarnimi prispevki. Ob tej priložnosti so izdali glasilo Utrinki osmošolcev.

NOVO MESTO, 25. maja – V Domu kulture je bilo območno srečanje plesnih skupin. Nastopili so: Gral Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta, Tersihora iz Novega mesta, Harlekin iz Kostanjevice, Divis Formation iz Krškega, Katarina z Rake in Aleja iz Brestanice.

NOVO MESTO, 25. maja – V avli poslovne stavbe Tovarne zdravil Krka so odprli razstavo akvarelov hrvaškega likovnega ustvarjalca Dorda Petroviča, z njim pa je prišel tudi uveljavljeni kitarist Žarko Ignjatović, ki je z mojstrskim igranjem poskrbel za prijetno vzdušje na otvoritvi. Umetnika in njegovo delo je predstavil umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, z umetnikom pa se je pogovarjala Darja Zupančič.

NOVO MESTO, 26. maja – V konferenčni dvorani hotela Metropol je potekal pogovor o obisku novomeške delegacije na Kitajskem (tam so bili dva tedna v začetku maja), kjer so podpisali listino o prijateljstvu z občino Yixing. Tega pogovora se je udeležil tudi kitajski veleposlanik v Sloveniji Lu Peixin.

OTOČEC, 26. maja – V okviru prireditev Večeri na gradu Otočec se je zvrstilo več prireditev. Tega večera je v stari gotski cerkvi pri samostanu Pleterje dramski igralec Jurij Souček predstavil Kosmačevo novelo Balada o trobenti in oblaku.

27. maja je v paviljonu Jurček na Otočcu nastopil kvartet Godal Rožmarin.

28. maja pa je prvakinja ljubljanske opere Milena Morača zapela nekaj opernih arij in kancon.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 27. maja – Tu se je pričel 22. teden cvička, na katerem so poleg pokušine, nastopov narodnozabavnih in folklornih skupin potekala srečanja vinogradnikov, predavanja in okrogla miza na to temo. Tridnevno praznovanje je odprl minister za kmetijstvo dr. Jože Osterc.

22. maja pa so se dolenski vinogradniki s svojim cvičkom predstavili v ljubljanskih Križankah. Na prireditvi so nastopili harmonikaši in folkloristi iz Artič, Vinogradniški oktet iz Šentjerneja ter recitator, pesnik Rudi Stopar iz Sevnice.

SEVNICA, 27. maja – Atrij sevnškega gradu je bil prizorišče predstavitev srednje tekstilne šole, ki so jo poimenovali Od mene k tebi po pesmi Neže Maurer. Predstavili so se z recitalom in modno revijo. Prireditve je bila uvod v letošnje Poletne grajske prireditve.

MAJ TREBNJE, 27. maja – Mednarodno leto družine so Trebanjci počastili v Kulturnem domu s priložnostnim kulturnim programom tukajšnje glasbene šole. Govoril je državni sekretar za družino dr. Drago Čepar.

ŽUŽEMBERK, 27. maja – V avli osnovne šole je bila kulturna prireditev ob mednarodnem letu družine. Nastopili so otroci iz vrta in osnovne šole, na ogled je bila razstava njihovih likovnih del in fotografij ter izdelkov rezbarja in pozlatarja Mihe Legana.

ČRNOMELJ, 28. maja – V Kulturnem domu je gostovalo Prešernovo gledališče iz Kranja s predstavo Raya Cooneya Zbeži od žene, ki jo je režiral Zvone Šedlbauer.

DOBOVA, 28. maja – Tukajšnji mešani pevski zbor Franc Bogovič z dirigentom Jurico Grakaličem je ob svoji petletnici pripravil koncert, na katerem so poleg njega nastopili še mladinski pevski zbor, zbor Slovenskega doma iz Zagreba, mešani zbor Slovenskega kulturnega društva Bazovica z Reke, ter dramska skupina iz tega društva.

NOVO MESTO, 28. maja – V okviru štiridnevnega obiska v Sloveniji je predsednik estonske vlade Mart Laar obiskal tudi tovarno zdravil Krka.

RIBNICA, 28. maja – V prostorih Miklove hiše je bila predstavitev knjige Pesem je sonce, ki sta jo predstavila avtor Ivan Sivec in znani pevec Tone Kozlevčar, dolgoletni član Slovenskega okteta in kasneje ustanovitelj Ribniškega okteta, ki je pred kratkim praznoval 80-letnico življenja.

SEVNICA, 28. maja – Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je priredila v galeriji na sevniškem gradu slikarsko razstavo Sevnica Vladimirja Lebna, študenta Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Na otvoritvi je nastopila skupina Marka Breclja Javna vaja.

SLOVENSKA VAS (MOKRICE), 28. maja – Podjetje Hamer je tu odprlo bistro, galerijo in gostišče. V galeriji so postavili razstavo treh akademskih slikarjev: Zvesta Apolonija, Ismarja Mujezinoviča in Klavdija Tutte.

TREBNJE, 28. maja – Tu se je mudila 17-članska irska delegacija, ki je bila v teh dneh na strokovnem obisku v Sloveniji, da bi se seznanila z razvojnimi projekti podeželja. Ob obisku na Dolenjskem so jim prikazali celosten razvoj podeželja Knežja vas, ki ga je kot enega prvih v Sloveniji podprlo tudi ministrstvo za kmetijstvo. Gostje so si ogledali Baragovo rojstno hišo, gradič v Mali vasi in obiskali uspešnega podjetnika Lorencija v Velikem Gabru.

NOVO MESTO, 30. maja – Minister za znanost in tehnologijo dr. Rado Bohinc je obiskal gradbeno podjetje Pionir, kjer so mu predstavili svoj strateški razvojni program Pionireko.

LJUBLJANA, 31. maja – Na stavbi v Dalmatinovi ulici 1 ob ploščadi pred Metalko so odkrili doprski kip in spominsko obeležje pesniku Otonu Župančiču, ki na javnem mestu v slovenski metropoli, kjer je živel nad trideset let, ni imel primerne obeležja. Na prireditvi, ki jo je spodbudilo Društvo Bela krajina, pripravljalni odbor pa vodil Mirko Jelenič, so nastopili tudi tamburaši in učenci iz pesnikovega rojstnega kraja Vinice in Dragatuša, kjer je odraščal.

ZAGRADEC – V začetku junija so tu pokopali domačinko Marijo Jančar. Pokojna je bila najstarejša Slovenka, stara 107 let. Rodila se je 12. decembra 1886 v Česnjicah pri Zagradcu.

Marija Jančar; foto: Milan Markelj

NOVO MESTO, 1. junija – Dolenjsko metropolo je obiskal nemški veleposlanik v Sloveniji Guenther Seibert. Sprejela sta ga predsednik občine Franci Koncilija in predsednik izvršnega sveta Boštjan Kovačič, nato je obiskal še GIP Pionir in Krko.

LJUBLJANA, 1. junija – V Delovi hiši je bila predstavitev knjige Časnikarstvo na Dolenjskem 1848–1941 avtorja Miloša Jakopca, upokojenega novinarja Dolenjskega lista iz Novega mesta. Delo je izšlo pri Dolenjski založbi kot 9. knjiga v Seidlovi zbirki.

ŠENTRUPERT, 2. junija – Tega dne se je pričelo praznovanje 950-letnice tega kraja. Pred toliko leti je bilo namreč to območje prvič omenjeno kot najstarejša prafara na Dolenjskem. Na ta dan leta 1497 je bila zgrajena gotska cerkev. Počastitev je potekala v šoli, ko so spregovorili o pomenu kulturne dediščine, se spomnili 75-letnice čebelarstva v Mirenski dolini in v ta namen odprli prenovljeni čebeljak iz začetka stoletja kot mali muzej čebelarstva.

3. junija je bila v graščini na Veseli gori odprta razstava rojaka Andreja Praha, nastopil je tudi oktet Lipa iz Trebnjega.

Osrednja slovesnost je bila 4. maja. V Stanovanjski zadrugi so odprli razstavo del slikarja Janka Orača z motivi, ki jih je navdihnili šentruperška pokrajina. Slovenski oktet je imel slavnostni koncert v gotski cerkvi, kjer je bila osrednja slovesnost. Slavnostni govornik je bil dr. Jože Ramovš, ravnatelj osnovne šole Jože Zupan pa je spretno povezoval in usklajeval dogajanja ob častitljivem jubileju. Nekaj zanimivih osebnosti: šentruperški župnik Jurij Slatkonja je kasneje postal novomeški prošt in dunajski nadškof; župnik Jakob Turjaški je bil prvi novomeški prošt; dr. Josip Skedl je od leta 1850 kot profesor prava v Gradcu predaval v slovenskem jeziku; prof. Ivan Steklasa je napisal obširno Zgodovino župnije Št. Rupert na Dolenjskem; Josip Emanuel Barbo, lastnik gradu Rakovnik, je bil državni poslanec na Dunaju; akademik dr. Pavel Lunaček je bil eden od ustanoviteljev in prvi direktor ljubljanske porodnišnice.

KOPER, 3. junija – Na srečanju najboljših otroških folklornih skupin Slovenije je nastopila tudi tovrstna skupina folklornega društva Kres iz Novega mesta. Pred tem pa so gostovali v Mariboru na srečanju šolskih folklornih skupin podravske in koroške regije.

OTOČEC, 3. junija – Tu je bilo srečanje delavcev Republiškega zavoda za zaposlovanje, ki se ga je udeležilo več kot tristo delavcev iz vse Slovenije. Gosta srečanja sta bila ministrica za delo, družino in socialne zadeve Jožica Puhar in dekan Fakultete za družbene vede dr. Ivan Svetlik.

ČATEŠKE TOPLICE, 4. junija – V prostorih tukajšnjega zdravilišča so odprli razstavo akvarelov novomeških slikark Jelice Kupec in Jožice Škof.

KOSTANJEVICA OB KRKI, 4. junija – Na letošnji regijski reviji pevskih zborov Pesem Posavje 1994, ki jo je pripravila Posavska pevske zveza, je v samostanski cerkvi zapelo sedem mešanih, trije moški in en ženski zbor. Iz brežiške občine so nastopili: moška zbor iz Kapel in Cerkelj, ženski iz Brežic ter mešani zbor KUD Brežice, KUD Oton Župančič iz Artič in mladi zbor Viva iz Brežic. Krško občino sta zastopala mešani zbor Viktor Parma iz Krškega in moški zbor iz Brestanice. Iz sevniške občine so prišli mešani zbor Lisca in Jutranjka iz Sevnice ter zbor KD Primož Trubar iz Loke.

LJUBLJANA, 4. junija – V Cankarjevem domu je ansambel Lojzeta Slaka z jubilejnim koncertom proslavil 30-letnico delovanja. Med številnimi nagradami

JUNIJ in priznanji naj omenimo glasbeni oskar Gramy, ki ga je ansamblu dodelila ameriška glasbena akademija, zlato plaketo mu je podelila Slovenska izseljenska matica, diamantno ploščo za tri milijone prodanih plošč pa mu je izročila Založba Helidon iz Ljubljane. Na prireditvi je nastopil tudi ameriški kralj polke Walter Ostanek.

LJUBLJANA, 8. junija – V Cankarjevem domu je bila zaključna slovesnost gibanja Znanost mladini, ki se je je udeležilo kar 41 dijakov novomeške gimnazije s 25 raziskovalnimi nalogami. Naloga Nine Novinec in Ivana Novaka (mentorica prof. Dragica Breščak) je v svoji skupini prejela prvo nagrado. Posebno pohvalo in prvo nagrado je prejela naloga s področja varovanja okolja Mateje Berlan (mentorja prof. Barbara Bajc-Šerovič in dipl. biolog Tomaž Šavelj). Na področju kemije je prvo mesto iz znanja kemije za 4. letnik in srebrno plaketo za raziskovalno nalogo prejela Renata Jakše, ki je s Tanjo Sitar izdelala nalogo (mentorja dipl. inž. Dušan Krašovec in prof. Stanka Florijančič). Bronasto plaketo za raziskovalno nalogo in za znanje iz kemije sta prejela Tomaž Maras in Tanja Hlade (mentorja dipl. inž. Miloš Cajner in prof. Marinka Kovač).

KOČEVJE – Na državnem tekmovanju v matematiki je prejel prvo nagrado dijak 4. letnika kočevske gimnazije Rok Kovačič (mentorica prof. Darja Delač). Dijak 2. letnika te gimnazije Damjan Janeš pa je v okviru gibanja Znanost mladini prejel prvo nagrado za raziskovalno nalogo in dosegel 4. mesto v znanju iz kemije.

LJUBLJANA, 9. junija – V prostorih Zavoda RS za šolstvo in šport so odprli razstavo likovnih del učencev posavskih osnovnih šol.

NOVO MESTO, 9. junija – V Knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitev knjige Boruta Kožuha O mamilih tudi tako.

NOVO MESTO, 9. junija – V gostinskem lokalu Pri slonu so odprli slikarsko razstavo Vladimirja Androiča-Dada.

TREBNJE, 9. junija – Glasbena šola je priredila koncert svojih učencev. Nastopili so: Darja Groznik s kitaro, Matevž Sila s pozavno in Ivan Bizjak s trobento.

BREŽICE, 10. junija – V mali dvorani Posavskega muzeja so nastopili na koncertu ob koncu šolskega leta solisti in ansamblu tukajšnje glasbene šole. 16. junija se je predstavil oddelek za flavto, 22. junija pa oddelek za solo petje in oddelek za citre.

ČRNOMELJ, 10. junija – Tukajšnji Zavod za izobraževanje in kulturo je v rojstni hiši Otona Župančiča v Vinici priredil četrto srečanje recitatorjev osnovnih šol in malih šol Bele krajine. Tema srečanja je bila poezija Otona Župančiča z animacijo lutk.

JANKOVIČI PRI ADLEŠIČIH, 11. junija – Član državnega sveta Branko Matkovič je odprl prodajno galerijo Borisa Raztresena.

OTOČEC, 11. junija – V gradu Otočec so odprli razstavno-porodajno Galerijo Otočec.

STRAŽA, 11. junija – Pod pokroviteljstvom Krkinih Zdravilišč je bilo že tradicionalno 17. srečanje pihalnih orkestrov Dolenjske in Bele krajine. Udeležili so se ga godbe iz Ribnice, Trebnjega, Črnomlja, Dobrepolj, Šentjerneja, Novega mesta, Kamanja in Straže.

BREŽICE, 12. junija – Posavski muzej je v brežiškem gradu pripravil koncert komornega orkestra Pro arte pod vodstvom dirigentke Nade Matošević. Orke-

JUNIJ ster so leta 1991 ustanovili diplomanti in študentje Akademije za glasbo v Ljubljani, njegov mentor je prof. Anton Nanut.

DOLENJSKE TOPLICE, 12. junija – Pod pokroviteljstvom občinskih skupščin Novo mesto in Trebnje je organiziral Medobčinski svet Zveze borcev NOV občin Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje spominsko slavlje ob 50-letnici skupnih spomladanskih ofenzivnih operacij partizanske vojske za osvoboditev Slovenije in zavezniških sil za začetek druge fronte in osvoboditev Evrope. Spomin na te dogodke je obudil komandant VII. korpusa general Franc Poglajen, slavnostni govornik pa je bil obrambni minister Jelko Kacin. V kulturnem programu so nastopili Partizanski pevski zbor, pevci topliške šole, folklorna skupina Kres in straška godba.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 12. junija – V obzidju župnijske cerkve sv. Jakoba so vzdali spominsko ploščo in pripravili simboličen pokop 117 večinom mladih sorojakov iz te župnije, ki so v letih od 1942 do 1945 morali umreti zaradi vojne in nasilja. Govornika po maši sta bila krški župan Danilo Siter in državni tožilec Anton Drobnič.

NOVO MESTO, 15. junija – V avli stavbe Službe družbenega knjigovodstva je bila predstavitev druge knjige u čenke Katje Plut.

NOVO MESTO, 15. junija – Ob 25-letnici ustanovitve Obrtne zbornice Slovenije so podelili zlato plaketo Obrtni zbornici Novo mesto in njenemu predsedniku Ivanu Kranjcu.

DOLENJSKE TOPLICE, 16. junija – V viteški dvorani Zdravilišča so predstavili pesniško zbirko V modro Novomeščana Smiljana Trobiša, ki je kot njegov pesniški prvenec izšla pri založbi Erro. Izbor sta opravila Nataša Petrov in Janez Kolenc, ki je napisal tudi spremno besedo. Večer je povezoval šmihelski župnik Ciril Plešec. Za popestritev je poskrbel pevski zbor Pomlad iz Novega mesta.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 16. junija – V Lamutovem salonu so odprli prodajno razstavo najnovejših del akademskega slikarja Vasilija Josipa Jordana, profesorja slikarstva na Akademiji za likovno umetnost v Zagrebu. Razstavo je odprl mag. Božo Biškupič, podžupan Zagreba, znani kulturni delavec in dolgoletni sodelavec Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici. Ob otvoritvi je nastopil Zagrebški kvartet.

MULJAVA, 17. junija – Ob 150-letnici rojstva Josipa Jurčiča so ljubiteljski gledališčniki na Muljavi pripravili dramatizacijo povesti Domen. Igro je režiral Janez Eržen, ki že dolgo sodeluje z Muljavci.

Premiera dramatizacije Jurčičevega Domna na Muljavi; foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 3–4/1994

JUNIJ KOČEVJE, 17. junija – V Šeškovem domu je bil jubilejni koncert moškega pevskega zbora Svoboda Kočevje ob 20-letnici delovanja. Zborovodkinja je Boža Kastelic. Kot gostje so nastopili Prifarški muzikanti in pianistka Janja Galičič.

NOVO MESTO, 17. junija – V atriju kapiteljske proštije je imela koncert svetovno znana sopranistka Ljiljana Molnar-Talajič, profesorica petja na Akademiji za glasbo v Zagrebu. Prireditvev, ki jo je organizirala Zveza kulturnih organizacij Novo mesto, je v okviru Novomeških poletnih večerov.

GOTENICA – V Vadbeno-oskrbnem centru Ministrstva za notranje zadeve so postavili razstavo del slikarja Janeza Černača iz Kočevja pod naslovom Sledi.

BREŽICE, 17. junija – V brežiškem gradu je Kulturno-umetniško društvo Brežice priredilo koncert ob 10-letnici ženskega in mešanega pevskega zbora pod vodstvom Elizabete in Dragutina Križaniča. Kot gost je nastopil Tamburaški orkester iz Artič.

ŠENTRUPERT, 19. junija – V župnijski cerkvi je bila zlata maša prelata msgr. Jožeta Mavsarja, domačina, čigar družina je med drugo svetovno vojno doživela tragični konec. Msgr. Mavsar je že več desetletij v ZDA.

Šentvid pri Stični – 25. pevski tabor v znamenju pivskih napitnic; foto: Milan Markelj

ŠENTVID PRI STIČNI, 19. junija – Tu je bil že tradicionalni 25. pevski tabor, na katerem je nastopilo več kot šest tisoč pevcev oziroma 236 zborov iz domovine in 8 zborov iz zamejstva.

Scenarij prireditve je pripravil Stane Peček; sodelovali so še: domača folklorna skupina Kres, pihalni orkester slovenske policije pod taktirko Milivoja Šurbeka, dramski igralec Polde Bibič, združenim pevskim zborom pa je dirigiral Igor Švara iz ljubljanske opere. Slavnostni govornik je bil predsednik republike Milan Kučan, ki je odlikoval Tabor s srebrnim znakom svobode Republike Slovenije.

NOVO MESTO, 21. junija – V Dijaškem domu so nastopili literati drugih narodov, ki stalno prebivajo v Sloveniji. Na literarnem večeru, ki ga je pripravila republiška Zveza kulturnih organizacij, so nastopili: Jure Drljepan, Antonija Baksa-Srnec, Dušan Cunjak, Isnam Talič, Milan Stepanovič in Jadranka Matič-Zupančič.

BREŽICE, 22. junija – Ob dnevu državnosti so v tej občini pripravili več prireditvev. V cerkljanskem učnem centru so odkrili spominsko ploščo in odprli razstavo del slikarja Antona Premlja.

JUNIJ 23. junija je bil pred Posavskim muzejem promenadni koncert godbe na pihala iz Kapel, zvečer pa otvoritev razstave akademskega slikarja Rudolfa Kotnika in slavnostna akademija ob prazniku, na kateri je govoril minister za kulturo Sergij Pelhan, ter koncert Ribniškega okteta.

NOVO MESTO, 22. junija – Na uradnem obisku v novomeški občini je bil ameriški veleposlanik Allan Wendt. Pogovarjal se je s predstavniki občine, ogledal 3. bienale slovenske grafike in obiskal tovarno zdravil Krka.

ČRNOMELJ, 23. junija – V Valvasorjevi knjižnici so odprli razstavo del akademske slikarke Martine Koritnik-Fajt. O njenem delu je spregovoril umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, kulturni program pa sta izvedla violonistka Tatjana Sozalič in kitarist Ivan Bakran.

METLIKA, 23. junija – V prostorih Belokranjskega muzeja je bil literarni večer pesnice Alenke Mežnaršič; njene pesmi je brala Mojca Molan, na elektronski harmoniki jo je spremljal Silvester Mihelčič. Na prireditvi, ki je bila v počastitev dneva državnosti je imel praznični nagovor metliški župan Branko Matkovič.

MULJAVA, 23. junija – Na kresno noč so v rojstni vasi Josipa Jurčiča, ki se je rodil pred 150 leti, priredili že tradicionalno kresovanje in podelitev nagrade kresnik za najboljši slovenski roman. To nagrado, ki jo podeljujeta časnik Delo in Društvo slovenskih pisateljev, je letos prejel Andrej Hieng za roman Čudežni Feliks.

Na Jurčičevini so odprli prenovljeno literarno sobo s stalno razstavo, ki sta jo postavila Mihael Glavan in Lucijan Bratuž.

V gledališču na prostem so nastopili Ljubljanski trobilni kvintet, folklorne skupine iz Metlike in Dravelj, Violeta Tomič, Bogdana Herman, Svetlana Makarovič, ansambel Šukar, Vlado Kreslin in drugi.

PIŠECE, 23. junija – Ljubljanska biotehnična fakulteta, celovška univerza in služba vlade Republike Slovenije za reformo lokalne samouprave so bili organizatorji mednarodne znanstvene delavnice Človek – upravljanje – obstojen razvoj. Domači in tuji strokovnjaki so do 30. junija z referati, strokovnimi razpravami ter terenskimi ogledi proučevali življenje podeželskih območij okrog Pišec in v Železni Kapli na avstrijskem Koroškem.

TREBNJE, 23. junija – Tukajšnje turistično društvo je organiziralo tradicionalno turistično-kulturno prireditev Iz trebanjskega koša. V Kulturnem domu je imel koncert Trebanjski okteti, kot gostje so nastopili pevci moškega zbora Tabor iz Cerknice. Pred tem pa so obiskovalci lahko prisluhnili občinskemu pihalnemu orkestru.

Naslednji dan so počastili 100-letnico prvega vlaka s prihodom muzejskega vlaka. V kulturnem programu je nastopila folklorna skupina Ivan Navratil iz Metlike.

25. junija so odprli nove prostore matične knjižnice Pavla Golie. Predtem je Svetlana Makarovič uprizorila predstavo za otroke.

BOGENŠPERK NAD LITIJO, 24. junija – Na gradu Bogenšperk je bila predstavitve 3. številke literarne revije Besedne sence, povezana z zadnjim koncertom te sezone iz cikla Slava Valvasorja Kranjskega. Nastopila je Lara Zurunič s flavto, spremljala jo je pianistka Bojana Karuza.

ČRNOMELJ, 24. junija – Tu se je pričelo jurjevanje, največja folklorno-turistična prireditev v Črnomlju, ki je trajala do 26. junija. Prireditve, že 31. po vrsti, je izzvenela v prikazovanju in ohranjanju belokranjske kulturne zakladnice.

24. junija so odprli razstavo o prihodu prvega vlaka v Črnomelj in nato kulinarčno in vinarsko razstavo. Zvečer je imela koncert akademska folklorna sku-

JUNIJ pina iz Ljubljane.

Naslednji dan je nastopila mestna godba na pihala, sledilo je rajanje ob kresu ter nastop kresnic s kresnimi pesmimi. Obležili so tudi dan državnosti, slavnostni govornik je bil zunanji minister Lojze Peterle.

26. junija so pospremili Zelenega Jurija proti Dobljici ter zapeli in zaplesali. Nastopile so folklorne skupine iz Artič in Pirana.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 24. junija – V grajski cerkvi so odprli razstavo najnovejših del slikarja Valentina Omana, nato pa v Galeriji Božidarja Jakca pregledno razstavo del Riharda Jakopiča, ki so jo skupaj pripravili Mestni muzej in Narodna galerija iz Ljubljane ter Galerija Božidarja Jakca. Obe razstavi je odprl dr. Andrej Smrekar, direktor Narodne galerije.

NOVO MESTO, 24. junija – V atriju kapiteljske proštije je bil koncert Novomeškega simfoničnega orkestra pod vodstvom dirigenta Zdravka Hribarja.

NOVO MESTO, 24. junija – V predavalnici Izobraževalnega centra Krke v hotelu Metropol je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto priredil v sodelovanju z občino Novo mesto in novomeško proštijo pogovor in predstavitev projekta svečane iluminacije kapiteljske cerkve v Novem mestu in kulturnih spomenikov nasploh.

ČRNOMELJ, 25. junija – V Špelčevi hiši so odprli razstavo za artoteko, ki velja za prvo v Sloveniji. Njen pobudnik je slikar in kipar iz Nizozemske Dirk Heij, ki živi v Drašičih. Tokratna razstava je že tretja v okviru artoteke, kjer obiskovalci umetnino lahko kupijo ali si jo sposodijo.

MÜNCHEN, 25. junija – Slovensko kulturno društvo Lipa iz Münchna je priredilo družabno in kulturno slovensko-bavarsko srečanje, na katerem sta med drugimi nastopila tudi mladinski pevski zbor iz Kostanjevice na Krki in ansambel Tonija Sotoška.

SEVNICA, 25. junija – V spomin na 50-letnico delovanja Kozjanskega okrožja, Kozjanskega odreda in prve volitve v narodnoosvobodilne odbore so so priredili občina Sevnica, občinsko Združenje borcev in udeležencev NOB ter domicilni odbor borcev in aktivistov Kozjanskega spominsko proslavo na Lisci pri Tončkovem domu.

Slavnostna govornica je bila predsednica občinske skupščine Breda Mijovič, pozdravni nagovor je imel predsednik sevniške borčevske organizacije Slavko Štrukelj. V kulturnem sporedu so nastopili pihalni orkester iz Senovega, mešani pevski zbor Lisca in recitatorji.

SEVNICA, 25. junija – Tukajšnja godba na pihala pri GD Sevnica je priredila jubilejno 15. revijo gasilskih pihalnih orkestrov Slovenije. Nastopili so godbeniki iz Kapel, Spodnje Polskave, Vuzenice, Loč, Novega mesta in Sevnice.

KOČEVSKI ROG, 26. junija – Na grobišču pod Krenom je bila žalna slovesnost. Žalno mašo je vodil slovenski metropolit in nadškof dr. Alojzij Šuštar. Kot govornika sta nastopila Marija Stavanja in Franc Kozina, ki se je pred 49 leti rešil iz jame in danes živi v Kanadi. V kulturnem programu je sodeloval župnijski moški pevskiz bor iz Dobropolj. Žalno slovesnost so organizirali Nova slovenska zaveza, časopis Družina in Župnijski urad Kočevje, predsednik pripravljalnega odbora je bil Anton Drobnič.

SEMIČ, 26. junija – Tukajšnje gasilsko društvo je praznovalo stoletnico delovanja.

JUNIJ NOVO MESTO, 28. junija – V avli poslovnih prostorov Krke, tovarne zdravil, je bila otvoritev razstave slik Jožeta Ciuhe. V kulturnem programu je nastopil godalni kvartet Muzina iz Ljubljane.

NOVO MESTO – Prof. Janez Kolenc iz Novega mesta je izdal v samozaložbi novo pesniško zbirko Pesem ubitega navčka.

Knjižno darilo novomeške Knjižnice Mirana Jarca karlovški Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča; foto: Milan Markelj

NOVO MESTO – Sredi meseca je Knjižnica Mirana Jarca podarila karlovški Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča 470 slovenskih knjig, ki so jih zbrali v posebni akciji, ki jo je vodila bibliotekarka Jadranka Matič-Zupančič. Ob izročitvi sta bili prisotni tudi Silva Novljan, svetovalka za splošnoizobraževalne knjižnice pri Narodni in univerzitetni knjižnici iz Ljubljane, in njena hrvaška kolegica iz zagrebške nacionalne knjižnice Djurdja Mesić.

NOVO MESTO – Dolenjska založba je kot 10. knjigo v Seidlovi zbirki izdala knjigo Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras avtorja Ljuba Laha.

Pripravil: Peter ŠTEFANČIČ

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Marija ANDREJČIČ, predm. učiteljica slovenskega jezika, Osnovna šola Vavta vas, Straža

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

France BERNIK, dr. literarnih znanosti, akademik, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Viktor BLAŽIČ, novinar – publicist, Ljubljana

Bojan BOŽIČ, specialni pedagog, ravnatelj Dolenjskega muzeja Novo mesto, Rumanja vas

Draga ČERNELČ, dr. medicine, specialistka za otroške bolezni, za pljučne in alergijske bolezni otrok in odraslih, univerz. prof., upokojena, Ljubljana

Boris DULAR, prof. pedagogike, vodja Kadrovske službe v Tovarni-zdravil Krka, Novo mesto

Janez GABRIJELČIČ, dr. ekonomskih znanosti, Gradbeno industrijsko podjetje Pionir Novo mesto, Novo mesto

Avgust GREGORČIČ, dipl. ekonomist, mag. poslovno-organizacijskih znanosti, lastnik podjetja Greda Mirna, Mirna

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika, Osnovna šola Mirna, Šentrupert

Andrej HUDOKLIN, dipl. biolog, samostojni konservator, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Dolenjske Toplice

Miloš JAKOPEC, novinar in publicist, upokojen, Novo mesto

Janja KASTELIC, svobodna novinarka, Novo mesto

Luc KLEČNIK, psevdonim

Marjanca KOČEVAR, učiteljica, Osnovna šola Bršljin, pesnica, Novo mesto

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, upokojen, pesnik, Novo mesto

Lojze KRAKAR, dr. slavistike, pesnik, pisatelj, prevajalec, literarni zgodovinar, upokojen, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar – urednik, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Stane PEVEC, samostojni podjetnik, Ljubljana

Vilma PIRKOVIČ, dipl. inž. agronomije, upokojena, Ljubljana

Rudi ROBIČ, dipl. inž. gradbeništva, upokojen, Ljubljana

Dagmar SLEKOVEC, prof. biologije, upokojena, Izola

Jože STARIČ, direktor Kmetijske zadruga Krka Novo mesto, Novo mesto

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Milan ŠKERLJ, (1875, Ljubljana – 1947, Ljubljana), dr. prava, pravni pisec

Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport – enota Novo mesto, Novo mesto

Peter ŠTEFANČIČ, učitelj slovenskega jezika in zgodovine, lektor in tajnik v Dolenjski založbi pri Tiskarni Novo mesto, Novo mesto

Jure UREK, magister lesarstva, Produktivnost Ljubljana, Ljubljana

Drago VUICA, predm. učitelj slovenskega jezika in knjižničar, Osnovna šola Vavta vas, Straža

308 **Ivan ZORAN**, novinar – urednik, upokojen, pesnik, Novo mesto

RAST

RAST

RAST

OSTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

SVET REVIJ

URELNIŠKI ODBOR

LITOVNI UREDNIK

LEKTOR

NASLOV UREDNIŠTVA

TABELE

NAMEN

TISK

REVIA ZA LITERATURO, KULTURO

IN DRUŽBENA VPRASANJA

Letnik 10, leto 1991, št. 3-4 (25-26)

ISSN 0413-8701 (p. 3)

Za izid te številke so prispevali:

MINISTRSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE ZA KULTURO
SKUPŠČINA OBČINE ČRNOMELJ
SKUPŠČINA OBČINE KOČEVJE
SKUPŠČINA OBČINE METLIKA
SKUPŠČINA OBČINE NOVO MESTO
SKUPŠČINA OBČINE TREBNJE

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik V., leto 1994, št. 3–4 (25–26)

ISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Janez Slapnik, predsednik, Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Stane Peček (Trebnje), Nataša Petrov (odg. urednica), Jože Primc (Kočevje), Marko Stepan (Metlika), Jože Škufca (gl. urednik), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Milan Markelj (kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Alfonz Šterbenc

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7 a (telefon: 068/321-134, 324-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širšim razmakom in širokim robom; priporočljiv obseg: največ 10 tipkanih strani. Rokopisov in drugega (nenaročnega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Letna naročnina za fizične osebe je 1800 SIT, za pravne osebe 3000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 800 SIT.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št.: 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415–325/92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
Izhaja štirikrat letno

Popravki iz št. 7–8 (21–22), december 1993

V prispevku Jožeta Dularja Brušena čaša Janka Jarca

- str. 528 **Pravilen podnaslov** pri fotografiji je: Združeni v spomeniško-varstvenih prizadevanjih: Božidar Jakac, Janko Jarc in Marjan Mušič v istrskem Motovunu. – Ob njih šofer z akademije
- str. 531, 3. vrsta, napačno: Komelj je strmelj, prav: ... je **ostrmelj**
- str. 531 napis nad fotografijo: napačno: pod gradom Rihenberg, prav: **Rihenberk**
- str. 539, 5. vrsta: napačno: v nemškem Kircheimu, prav: **Kirchheimu**

82
RAST 1994

200701935, 3/4

COBISS ◻

KNJIZNICA M. JARCA
DOLNOMESTSKI ODRZLEK

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA